JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

3

ROČNÍK 74, 2023

sciendo

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS
VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS
SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Hlavná redaktorka/Editor-in-Chief: doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD.
Výkonní redaktori/Managing Editors: PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD., Mgr. Miroslav Zumrík, PhD.

Redakčná rada/Editorial Board: PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava), prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), PhDr. Ingrid Hrubaničová, PhD. (Bratislava), doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), Mgr. Nicol Janočková, PhD. (Bratislava), Mgr. Alexandra Jarošová, CSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Jana Kesselová, CSc. (Prešov), PhDr. Ľubor Králik, DSc. (Bratislava), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), Univ. Prof. Mag. Dr. Stefan Michael Newerkla (Viedeň – Rakúsko), Prof. Mark Richard Lauersdorf, Ph.D. (Kentucky – USA), prof. Mgr. Martin Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Slavomír Ondrejovič, DrSc. (Bratislava), prof. PaedDr. Vladimír Patráš, CSc. (Banská Bystrica), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Juraj Vaňko, CSc. (Nitra), Mgr. Miroslav Zumrík, PhD. (Bratislava), prof. PhDr. Pavol Žigo, CSc. (Bratislava).

Technický redaktor/Technical editor: Mgr. Vladimír Radik

Vydáva/Published by: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, v. v. i.
- v tlačenej podobe vo vydavateľstve SAP – Slovak Academic Press, s. r. o.
- elektronicky vo vydavateľstve Sciendo – De Gruyter
  https://content.sciendo.com/view/journals/jazcas/jazcas-overview.xml

Adresa redakcie/Editorial address: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava
Kontakt: jazykovedny.casopis@juls.savba.sk
Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of the journal is available at: https://www.juls.savba.sk/ediela/jc/, https://www.sav.sk/?lang=sk&doc=journal-list&journal_no=26

Vychádza trikrát ročne/Published triannually

Dátum vydania aktuálneho čísla (2023/74/3) – február 2024

Quartile ranking 2022: Q2
CiteScore 2022: 0,5
SCImago Journal Rank (SJR) 2022: 0,296
Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2022: 0,721

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS je evidovaný v databázach/JOURNAL OF LINGUISTICS is covered by the following services: Baidu Scholar; Cabell's Directory; CEJSH (The Central European Journal of Social Sciences and Humanities); CEEOL (Central and Eastern European Online Library); CNKI Scholar (China National Knowledge Infrastructure); CNPIEC – cnpLINKer; Dimensions; DOAJ (Directory of Open Access Journals); EBSCO (relevant databases); EBSCO Discovery Service; ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities and Social Sciences); Genamics JournalSeek; Google Scholar; IBR (International Bibliography of Reviews of Scholarly Literature in the Humanities and Social Sciences); IBZ (International Bibliography of Periodical Literature in the Humanities and Social Sciences); International Medieval Bibliography; J-Gate; JournalGuide; JournalTOCs; KESLI-NDSL (Korean National Discovery for Science Leaders); Linguistic Bibliography; Linguistics Abstracts Online; Microsoft Academic; MLA International Bibliography; MyScienceWork; Naver Academic; Naviga (Softweco); Primo Central (ExLibris); ProQuest (relevant databases); Publons; QOAM (Quality Open Access Market); ReadCube; SCImago (SJR); SCOPUS; Semantic Scholar; Sherpa/RoMEO; Summon (ProQuest); TDNet; Ulrich's Periodicals Directory/ulrichsweb; WanFang Data; WorldCat (OCLC).

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print) **ISSN 1338-4287 (verzia online)** **MIČ 49263**

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

JAZYKOVEDNÝ ÚSTAV ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

3

ROČNÍK 74, 2023

sciendo

SAP SLOVAK ACADEMIC PRESS

OBSAH
CONTENTS

Štúdie
Studies

701 **Jakob HORSCH: From corpus data to constructional networks: Analyzing language with the Usage-based Construction Grammar framework**
Jakob HORSCH: Od korpusových dát ku konštrukčným sieťam: analýza jazyka v rámci tzv. usage-based konštrukčnej gramatiky

741 **Jana GEORGIEVOVÁ – Jan KŘIVAN – Michaela LIŠKOVÁ – Martin ŠEMELÍK: Ke koncepci proprií a deproprií v akademickém slovníku současné češtiny**
Jana GEORGIEVOVÁ – Jan KŘIVAN – Michaela LIŠKOVÁ – Martin ŠEMELÍK: On the conception of proper names and deproprial expressions in the academic dictionary of contemporary Czech

761 **Dominika VARGOVÁ – Juraj VARGA: Tvorivosť a autorské právo v procese prekladu**
Dominika VARGOVÁ – Juraj VARGA: Creativity and copyright law in the process of translation

783 **Jana KIČURA SOKOLOVÁ – Lenka PALKOVÁ: Detský analogizmus pri osvojovaní si morfológie ako zrkadlenie jazykového myslenia**
Jana KIČURA SOKOLOVÁ – Lenka PALKOVÁ: Children's analogism in the acquisition of morphology as a reflection of linguistic thinking

Rozhľady
Horizons

803 **Stanislav KOŠECKÝ: Konštruovanie jazykov ako interlingvistický problém**
Stanislav KOŠECKÝ: Construction of languages as the interlinguistic problem

Recenzie
Book Reviews

831 **HOMOLÁČ, Jiří – MAREŠ, Petr – HOFFMANNOVÁ, Jana – JÍLKOVÁ, Lucie – KOPECKÝ, Jakub – MRÁZKOVÁ, Kamila:** ***Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci*****. (Natália KOLENČÍKOVÁ)**

sciendo
DOI 10.2478/jazcas-2024-0019

FROM CORPUS DATA TO CONSTRUCTIONAL NETWORKS: ANALYZING LANGUAGE WITH THE USAGE-BASED CONSTRUCTION GRAMMAR FRAMEWORK[1]

JAKOB HORSCH
Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences, Bratislava, Slovakia
Faculty of Languages and Literatures, Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt, Eichstätt, Germany

HORSCH, Jakob: From corpus data to constructional networks: Analyzing language with the Usage-based Construction Grammar framework. Journal of Linguistics, 2023, Vol. 74, No. 3, pp. 701–740.

Abstract: Construction Grammar (CxG) is an innovative approach to language that has become increasingly popular in the Anglosphere over the last 30 years. In CxG, the basic units of linguistic analysis are constructions: arbitrary and conventional form-meaning pairings, reminiscent of Saussure's linguistic sign, but applied to levels of linguistic analysis beyond the lexicon. A large body of research has provided ample evidence in support of CxG. However, the theory remains unknown to many colleagues outside the Anglosphere.

In this paper, I highlight a particularly interesting strand of CxG that is referred to as 'usage-based', an approach that assumes constructions are learned based on input frequency, that is, through repeated exposure to and use of a linguistic structure (hence *usage*-based). The main aim of this paper is thus to demonstrate how corpus data can be analyzed to find evidence for 'entrenchment' of linguistic structures and thus, the existence of constructions. I will illustrate this procedure by applying so-called covarying-collexeme analyses to data from the Slovak National Corpus (SNC) and the Slovak Web 2011 corpus from which I extracted 785 tokens of the so-called Comparative Correlative (CC) construction (e.g. *Čím viac čítam, tým viac rozumiem).*

Keywords: Usage-based Construction Grammar, Comparative Correlative, Slovak, meso-construction, mental network

1. INTRODUCTION

1.1 Construction Grammar and usage-based approaches

Construction Grammar (commonly abbreviated as CxG) is a linguistic theory that has been steadily gaining popularity in the Anglosphere over the last three

[1] The paper has been written within the Slovak National Corpus project supported by the Slovak Academy of Sciences, Ministry of Education, Science, Research and Sport of the Slovak Republic, Ministry of Culture of the Slovak Republic and the Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences.

Corpus data annotation and analysis was carried out in the context of the research project *Comparing Comparative Correlatives: The more languages, the better* (DFG-HO 3904/5-2), funded by the German Research Foundation DFG.

decades but does not appear to be well-known in other parts of the linguistic community, including Czechia and Slovakia. (I admit that this is a very subjective assessment based on my personal experience from attending various conferences[2] in Czechia and Slovakia. I do not at all intend to suggest a complete lack of awareness of constructional approaches in these countries). As a cognitive approach to language, CxG differs quite fundamentally from the 'traditional' and dominant approach that is commonly referred to as Mainstream Generative Grammar (MGG, cf. Culicover – Jackendoff 2005, p. 3). MGG presupposes that linguistic knowledge – that is, the potential to produce an infinite amount of grammatical utterances – can be accounted for with words that are combined according to maximally abstract rules, and that only words can carry arbitrary and conventional meaning. Hence this approach is also referred to as a 'words-and-rules', or 'lexical' approach.

CxG, in contrast, posits that arbitrary and conventional form-meaning pairings (i.e., linguistic signs) exist at *all* levels of linguistic analysis, that is, they can be located anywhere along a continuum that represents a "gradation from contentful/lexical to procedural/grammatical" (Traugott – Trousdale 2013, p. 73, see also Hilpert 2013, p. 5). This includes "morphemes, words, idioms, partially lexically filled and fully general linguistic patterns" (Goldberg 2003, p. 219), making CxG an explicitly "non-modular" approach (Traugott – Trousdale 2013, p. 73) because the concept of "constructions at all levels […] defies a strict separation between grammar and lexicon" (Fried 2017, p. 244). Thus, "[t]he notion of a construction in [CxG] is much more general than the traditional notion of a construction" (Croft – Cruse 2004, p. 256). In CxG, constructions are "the basic unit of grammatical analysis" (Fried 2017, p. 243), and since a strong focus has been on how phrasal patterns carry meaning, the theory is also referred to as a 'phrasal' approach (as opposed to the 'lexical' approach, see above).

To illustrate this concept, consider the Slovak idiom *mať plné zuby* 'to be annoyed' (lit. 'to have full teeth'), as in example (1):

(1) *Mám* *plné* *zuby* *(z* *toho).*
I-have full teeth from that
'I am annoyed (by this)'

As noted by Croft and Cruse, idioms are "grammatical units larger than a word which are idiosyncratic" (2004, p. 230) because their "meaning or use can't be predicted" (Nunberg et al. 1994, p. 493, cited in Croft – Cruse 2004, p. 230). This is because idioms are non-compositional: The individual words and the rules according

[2] For example, an anonymous reviewer noted on the abstract for my presentation at the SlaviCorp 2018 conference: "According to the title of the contribution the author will present the topic within the frame [sic] of construction grammar, but *this framework is neither presented, nor mentioned* through the whole abstract." (Emphasis JH). This implies one of two things: Either (1) the reviewer was not familiar with CxG or (2) the reviewer wanted me to explain the theory in more detail because he/she assumed that the audience would not be familiar with CxG.

to which they have been combined do not 'add up' to their overall meaning. When someone utters the sentence in example (1), he obviously does not intend to express that his teeth are full[3] (full of what, anyways?). Under a generative analysis, idioms are therefore commonly 'explained away' as exceptions, since arbitrary form-meaning pairings ('words') are only possible on the level of the lexicon. In this regard, Croft and Cruse note that "one of the crucial characteristics of [the generative] model is that there are *no idiosyncratic properties of grammatical structures larger than a single word*" (2004, p. 227, emphasis JH).

CxG, on the other hand, will treat the whole structure [Mať *plné zuby*] as a form-meaning pairing in its own right. That is, CxG assumes that the entire phrasal pattern (and *not* just the individual words, which need to be combined according to maximally abstract rules to generate meaning) generates the meaning 'to be annoyed'. This illustrates the notion of constructions as "complex, multidimensional sign[s], not in the traditional sense of a syntagmatic string of words" (Fried 2017, p. 243). In the case of [Mať *plné zuby*], the pattern consists of lexically fixed, invariable material (*plné zuby* cannot be replaced with e.g. **plný zub* without changing/losing the meaning) as well as a partially open slot (the verb *mať* 'to have' must be conjugated but cannot be substituted by near-synonyms such as *vlastniť* 'to own').

In analogy to the 'traditional' Saussurean sign – an arbitrary and conventional form-meaning pairing – under a CxG analysis the Slovak idiom [Mať *plné zuby*] is therefore also a linguistic sign, since it combines a distinct form with a distinct meaning:

Form:	[Mať *plné zuby*]
Meaning:	'to be annoyed'

Any definition of 'construction' in the CxG sense will necessarily be based on the original definition of the Saussurean sign, but extend it to phrasal patterns that are more abstract than simple lexical units:

> C is a Construction if and only if C is a form-meaning pair <F_i, S_i> such that some aspect of F_i or some aspect of S_i is not strictly predictable from C's component parts or from other previously established constructions. (Goldberg 1995, p. 4)

While originally, CxG "grew out of a concern to find a place for idiomatic expressions in the speaker's knowledge of a grammar of their language" (Croft – Cruse 2004, p. 225), the notion of construction is not restricted to idioms. Table 1 provides example to illustrate the continuum ranging from "contentful/lexical to procedural/grammatical" (Traugott – Trousdale 2013, p. 73). At the contentful/lexical end, we find

[3] Of course, from a diachronic perspective there might be a plausible explanation for the words used in a given idiom. However, the average speaker will not be aware of this. Therefore, it is appropriate to treat idioms as non-compositional.

fully substantive constructions (i.e., phonologically/lexically invariable) and at the procedural/grammatical end, fully schematic constructions consisting entirely of open slots, where "all elements are lexically open" (Croft – Cruse 2004, p. 248).

Table 1: Examples of constructions of varying degrees of schematicity

Form	Meaning	Example	Schematicity
krížom krážom	'in all directions', 'all over'	*Precestoval Slovensko* ***krížom krážom***. 'He travelled all over Slovakia.'	fully substantive
[*ne*-ADJ$_1$]	'not Property$_1$'	***ne****šťastný* 'unhappy'	partly substantive, partly schematic
[MAŤ *plné zuby*]	'to be annoyed'	***Mám plné zuby*** *z toho*. 'I am annoyed by this.'	partly substantive, partly schematic
[*Čím* [...]$_{\text{comparative element 1}}$ (clause 1)]$_{C1}$ [*tým* [...]$_{\text{comparative element 2}}$ (clause 2)]$_{C2}$	'comparative correlative'	***Čím viac sa jazyku venujeme, tým rýchlejšie sa ho naučíme***. 'The more we dedicate ourselves to (a) language, the faster we learn it.'	partly substantive, partly schematic
[OBJ$_1$ NEMUSIEŤ][3]	'to dislike patient$_1$'	***Karla Gotta nemusím***. 'I dislike Karel Gott.'	partly substantive, partly schematic
[SBJ$_1$ V$_3$ OBL$_2$]$_S$[4]	'Theme$_1$ moves Path$_2$ by V$_3$-ing'	***Peter cestuje do Košíc***. 'Peter is travelling to Košice.'	fully schematic

Now, one of the main tenets of CxG is that the grammar of a given language does not simply consist of an inventory of constructions (unlike the lexical approach, where the lexicon consists of a list of words), but that these constructions are interconnected in a "network [...] that captures our knowledge of language *in toto*" (Goldberg 2003, p. 223). That is, constructions are stored holistically in a speaker's so-called "mental grammar" (Hoffmann – Trousdale 2013, p. 3) and linked based on formal similarity (vertical links) *and* semantic similarity (horizontal links). The complete network of constructions is referred to as the "construct-i-con" (Jurafsky 1992, p. 302; Goldberg 2003, p. 219), a term that is "a morphological blend of construction and lexicon" (Ziem – Flick 2019, p. 203).

Among the many offshoots of Construction Grammar, one of the most successful has been *Usage-based* Construction Grammar, an approach with a focus on input

[4] This intriguing construction was first discussed by Hansen et al. (2011).

[5] In CxG-based literature, this pattern is commonly referred to as the "Intransitive Motion construction" (cf. e.g. Goldberg 1995, p. 109).

frequency[6]. Proponents of Usage-based CxG assume that in addition to idiomatic expressions, fully compositional structures can also be stored as constructions, provided they are encountered and used often enough by speakers – hence the term *usage-based*, which was coined by Langacker (1988) "to emphasize the importance of usage […] for the analysis of linguistic structure" (Diessel 2015, p. 295). Under this approach the definition of construction (see above) is extended beyond non--compositional structures: "[Phrasal] patterns are stored as constructions even if they are fully predictable as long as they occur with sufficient frequency"[7] (Goldberg 2006, p. 5). The storage of patterns due to their frequent use is commonly referred to as *entrenchment*: "with repeated use, a novel structure becomes progressively entrenched, to the point of becoming a unit; moreover, units are variably entrenched depending on the frequency of their occurrence" (Langacker 1987, p. 59).

It follows from this that "the mental grammar of speakers is shaped by the repeated exposure to specific utterances" (Hoffmann – Trousdale 2013, p. 4), or in other words, "knowledge of language emerges from language use" (Croft – Cruse 2004, p. 3) – hence the term *usage-based* CxG. Therefore, usage-based approaches assume that language is acquired based on so-called domain-general cognitive mechanisms such as schematization and generalization. That is, the ability of language learners to abstract and 'store' linguistic patterns from the repeated input of various tokens of the same type[8]. For example, a language learner might be exposed to the following utterances (2a-c):

(2) a. *Father is driving the car.*
b. *The uncle is driving the van.*
c. *The neighbor is driving the truck.*

Due to schematization across these three utterances, slightly more abstract semantic roles will then arise: [Driver] [*is* Driving] [Vehicle]. By means of generalization ('analogy'), the learner has thus been able to detect similarities across constructions and a new syntactic construction arises in her mental grammar. Later on, she will compare this construction with other input, for example (3a-c):

(3) a. *Mother is singing a song.*
b. *Grandma is baking a cake.*
c. *The man is mowing the lawn.*

As a result, even more abstract semantic roles arise, and a new construction, or node in the network, emerges that expresses a force-dynamic relationship between

[6] There are CxG-based approaches that do not assume frequency to play an important role, e.g. complete inheritance approaches.

[7] For a discussion of what qualifies as 'sufficient frequency', the reader is referred to Section 1.2 below.

[8] Actually, experiments have revealed that abstract constructions are best learned through skewed input – that is, a combination of high type frequency with one high-frequent token (Casenhiser – Goldberg 2005).

an AGENT A and a PATIENT B (note how this requires the learner to generalize both formally and semantically):

FORM:	[A *is* V-ing B]
MEANING:	'AGENT is V-ing PATIENT'

Thus, schematization and generalization, combined with sufficient input frequency, will ultimately lead to the entrenchment of highly abstract constructions – in this case, the phrasal pattern that corresponds to the Subject-Verb-Object rule in English:

FORM:	[SBJ_1 V_3 OBJ_2]
MEANING:	'AGENT$_1$ affects PATIENT$_2$ by V_3-ing'

Note that each of these constructions – [DRIVER *is* DRIVING VEHICLE], [A *is* V-ing B], and [SBJ_1 V_3 OBJ_2] – is stored ('entrenched') as a separate node in the mental network. Nevertheless, they are interconnected based on formal and semantic similarity. To distinguish between the different levels of abstractness, CxG uses the following terms:

- micro-construction, i.e., fully substantive constructions such as the actual utterances in (2) and (3),
- meso-construction, i.e., any constructions that are neither fully substantive nor fully schematic (e.g. [DRIVER *is* DRIVING VEHICLE] and [A *is* V-ing B]),
- macro-construction, i.e., fully schematic constructions such as [SBJ_1 V_3 OBJ_2].

Every time the learner later produces utterances, she will rely on multiple 'nodes' (i.e., meso-constructions) of the network, and not just the most abstract construction. Thus "[e]ach node inherits the properties of its dominating nodes" (Traugott – Trousdale 2013, p. 61). In CxG parlance, every micro-construction is a "specific, substantive instance of a construction" (Hoffmann et al. 2019, p. 26). As such it *inherits* from multiple 'parent' meso-constructions, which in turn inherit from even more abstract meso-constructions and ultimately, a macro-construction. This implies a network that is strictly hierarchical: In essence, inheritance links indicate taxonomic constraints; they "capture the fact that all nonconflicting information between two related constructions is shared" (Goldberg 1995, p. 74-75). Ultimately, then, "[t]he inheritance network lets us capture generalizations across constructions" (Goldberg 1995, p. 67).

Croft and Cruse (2004, p. 321) illustrate the notion of such taxonomic networks with a simple example, the English imperative construction (e.g. *Stay awake! Don't worry!*). At the bottom of Figure 1 are examples of the various micro-constructions that a learner might be exposed to (and that a speaker might produce, for that matter).

The usage-based approach assumes that based on sufficient exposure to these micro-constructions, a learner will generalize and entrench more abstract meso-constructions such as the positive imperatives [VERB] and [*be* ADJ] as well as their negative counterparts [*don't* ADJ] and [*don't be* ADJ]. After more input she will generalize even further to the more abstract [PREDPHRASE] and [*don't* PREDPHRASE] meso-constructions. Ultimately, she will store a maximally abstract imperative construction as a macro-construction.

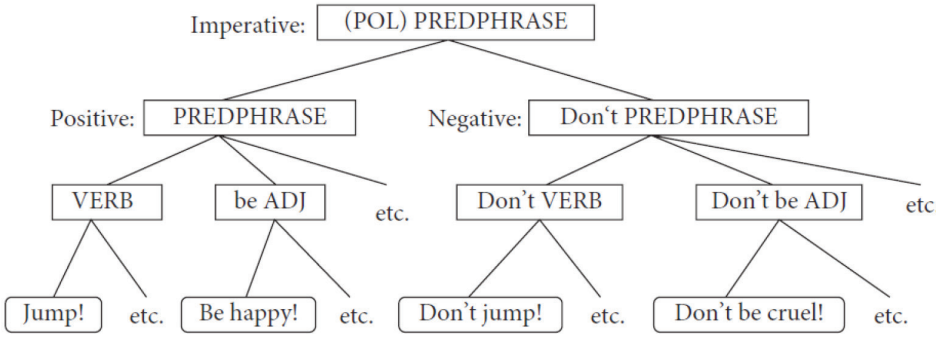

Figure 1: The taxonomy of English imperative constructions (from Croft – Cruse 2004, p. 321)

When later producing micro-constructions, she will then draw on this part of her mental network as well as other meso-constructions (e.g. the schematic ADJ construction). Thus, a micro-construction such as *Be happy!* is said to inherit from the ADJ construction and the [*be* ADJ] meso-construction, which in turn inherits from the [PREDPHRASE] construction, and so on.

As Figure 1 shows, learning language in this way will result in a "language network that is rather baroque, involving massive redundancy and vastly rich detail" (Traugott – Trousdale 2013, p. 53). The usage-based CxG approach is therefore "maximalist, nonreductive, and bottom-up" (Langacker 1988, p. 264) as opposed to 'top-down' generativist approaches, in which "the grammar of a language is reduced to the smallest possible set of statements, with all redundancy avoided" (Langacker 1988, p. 262).

A large body of empirical evidence in support of the usage-based approach to language (i.e., the existence of a mental grammar consisting of interconnected constructions of varying degrees of abstractness) comes from various disciplines such as first- and second-language acquisition, psycholinguistics and neurolinguistics (Hoffmann – Trousdale 2013, p. 3). However, it appears that these studies are not well known in Czechia and Slovakia. One question that I have been asked many times is whether there is any evidence for the existence of constructions. It is this question that I wish to address in the following, using a small corpus study to

illustrate the process of finding evidence for the existence of constructions and how they are arranged in a constructional network.

In fact, corpus data play a crucial role in Usage-based CxG, a theory based on the assumption that grammar is shaped by frequency of use (see above). This follows from Schmid's "from corpus-to-cognition principle" (2000, p. 39) which can be subdivided into two principles, as discussed in Hoffmann et al. (2019, p. 10):

- the **"corpus-as-output" principle** (Stefanowitsch – Flach 2017, p. 101-103) posits that corpus data can be used to make "inferences about the mental representations" (Stefanowitsch - Flach 2017, p. 102-103, as cited in Hoffmann 2019, p. 18).
- the **"corpus-as-input" principle** states that corpus data provides evidence of "the input that speakers […] are exposed to" (Hoffmann 2019, p. 18), thus influencing the form of their mental networks (Stefanowitsch – Flach 2017, p. 103).

As large collections of "(1) *machine-readable* (2) *authentic* texts […] which [are] (3) *sampled* to be (4) *representative*" (McEnery et al. 2006, p. 5), modern corpora allow researchers to quite effortlessly retrieve the frequencies of even the most abstract phrasal patterns (so-called types) thanks to POS tagging and regular expressions. The aim is to find out whether linguistic patterns "occur with sufficient frequency" (Goldberg 2006, p. 5) to be considered constructions.

Corpora come with several advantages, as noted by Hoffmann: Because they "easily allow hypotheses to be tested by different researchers the objectivity and falsifiability of this data source is […] uncontroversial" (2006, p. 168). It is therefore unsurprising that the majority of evidence presented in Usage-based CxG studies comes from corpora, although there are other sources as well, e.g. elicited data obtained by means of psycholinguistic experiments. Such experiments have been used to corroborate corpus study findings in previous studies (e.g. Gries et al. 2010, Bresnan 2007, Bresnan – Ford 2010, Horsch 2023).

In the following, instead of a comprehensive and long-winded overview of relevant literature, which would include an overwhelming amount of research based on English constructions, I will attempt to illustrate the Usage-based CxG approach using a case study featuring the Slovak Comparative Correlative (CC) construction (e.g. *Čím viac čítam, tým viac rozumiem* 'The more I read, the more I understand'). The aim is to show how corpus data can provide evidence for the existence of constructions, specifically using *Covarying-collexeme analysis* (Gries 2007), a statistical method that is known as a "standard test in Construction Grammar" (Hoffmann et al. 2019, p. 11). I will also demonstrate how the results obtained by means of Covarying-collexeme analysis can help shed light on the nodes and links of the constructional network underlying constructions.

The paper is structured as follows: In Section 1.2 I discuss the Comparative Correlative Construction, providing a brief overview of its complex semantics and

formal features. In Section 2.1, I discuss the corpus data used in the case study, and in Section 2.2., I show how Covarying-collexeme analysis works. In Section 3, the results are presented, and in Section 4 I discuss them within the framework of Usage-based Construction Grammar. In Section 5, I present my conclusion.

1.2 The Slovak Comparative Correlative (CC)

The Comparative Correlative (CC) construction prototypically consists of two clauses that I will refer to as C1 and C2 in the following. It has attracted considerable attention over the last two or three decades (for a concise overview of studies on CCs in various languages I refer the reader to Horsch 2021 and 2023). Example (2), found in the Slovak National Corpus (SNC), illustrates what CCs typically look like in Slovak:

(4) [*Čím skôr to urobíš*]$_{C1}$ [*tým lepšie pre teba.*]$_{C2}$
ČÍM sooner this do:you:2:SG TÝM better for you:2:SG
'The sooner you do this, the better for you.'
<SNC public all version 6.0 TKem3>

I have described the Slovak CC construction in greater detail previously (Horsch 2019, Horsch 2020, Horsch 2021), so that in the following I will highlight only its most relevant features. Semantically, CCs are characterized by a "conditional, asymmetrical, effect-cause relationship between C1 and C2" as well as "parallel change over a certain time period" in C1 and C2 (Horsch 2021, p. 196). On the formal side, the Slovak CC construction (like many of its counterparts in other languages) is a phrasal pattern consisting of construction-specific invariant lexical/phonological elements (*čím* in C1 and *tým* in C2) and obligatory as well as optional slots. The obligatory slots can be filled with an adjective phrase (AdjP) (5), an adverb phrase (AdvP) (6), or a noun phrase (NP) (7). The clause slot is optional so that it is possible to distinguish between what I have referred to as "verbless clauses" (8) and "full clauses" (9) (Horsch 2021, p. 198), depending on whether the slot is filled or not.

(5) [*čím bude* **[*mnohotvárnejšia*]**$_{AdjP}$]$_{C1}$ [*tým bude* **[*užitočnejšia*]**$_{AdjP}$]$_{C2}$
ČÍM will-be multifaceted TÝM will-be beneficial
'The more multifaceted it will be, the more beneficial it will be.'
<SNC public all version 7.0 SME93/02>

(6) [*čím* **[*väčšmi*]**$_{AdvP}$ *niekoho ľúbiš*]$_{C1}$
ČÍM more someone love:you:2: SG
[*tým* **[*väčšmi*]**$_{AdvP}$ *ťa napokon sklame.*]$_{C2}$
TÝM more you:ACC ultimately disappoint
'The more you love someone, the more he/she will ultimately disappoint you.'
<SNC public all version 7.0 BBra3>

(7) [*čím* **[*menej* *ľudí*]$_{NP}$** *nejakému* *umeniu* *rozumie*]$_{C1}$
ČÍM less people certain artwork understand
[*tým* *lepšie* *to* *akože* *je*]$_{C2}$
TÝM better this apparently is
'The less people that understand a certain artwork, the better this is apparently.'
<SNC public all version 7.0 MedSK05/12>

(8) [*čím* *emotívnejšie*]$_{C1}$ [*tým* *lepšie*]$_{C2}$
ČÍM more-emotive TÝM better
'The more emotive the better.'
<SNC public all version 7.0 WJ2008>

(9) [*čím* *lepšie* **[*to* *pôjde* *železiarňam*]$_{clause}$**]$_{C1}$
ČÍM better it will-go ironworks
[*tým* *lepšie* **[*sa* *budeme* *mať* *aj* *my*.]$_{clause}$**]$_{C2}$
TÝM better sa:REFL will have also we
'The better the ironworks are doing, the better off we will be as well.'
<SNC public all version 7.0 KOR2000/10>

Based on these features, I have suggested (Horsch 2019, p. 184) the following maximally abstract "constructional template" (10) (Hoffmann 2019, p. 184) for the Slovak CC construction[9]:

(10) [[tʃiːm] […]$_{comparative\ element}$ (…)$_{optional\ clause}$]$_{C1}$
[[tiːm] […]$_{comparative\ element}$ (…)$_{optional\ clause}$]$_{C2}$

Note that the phrasal pattern underlying the CC construction is "lexically irregular as well as syntactically and semantically irregular" (Croft – Cruse 2004, p. 235), a fact that appears to have caused considerable headache for generativist analyses: The CC has been relegated to the "periphery" (Borsley 2003); C1 and C2 have been described as "non-standard head-filler phrases" and the whole construction as "a non-standard head-adjunct phrase" (Borsley 2004, p. 71). Similarly, other generativist analyses have suggested that CCs "require special constructions" (Abeillé et al. 2006, p. 7), and that they are a "non standard type of subordinate construction" (Abeillé et al. 2006, p. 18).

Croft and Cruse have noted that English CCs are "schematic idioms" and are therefore composed of "unfamiliar pieces unfamiliarly arranged" (2004, p. 235). The observation also applies to the Slovak CC: For example, the clause-initial elements *čím* and *tým* resemble instrumental-case pronouns but do not function as such in the CC construction (cf. Horsch 2021, p. 197), which is why I refer to them as *construction-specific* (and not *idiosyncratic*, a term commonly employed in generativist analyses).

[9] The template is based on Culicover and Jackendoff's (1999, p. 567) template for the English CC construction.

Such phenomena have led to the CC construction gaining a "reputation of being irremediably quirky" (den Dikken 2005, p. 509) in generativist analyses. I believe, however, that the Usage-based CxG approach can quite effortlessly accommodate the CC's various idiosyncrasies. Addressing all of these, however, would be beyond the scope of this paper, whose aim is to show how evidence for the entrenchment of constructions can be found in corpus data. To highlight the advantages of the Usage-based CxG approach, in the following I will therefore focus on one interesting aspect of the CC: cross-clausal association phenomena.

Let us return to the maximally abstract CC template (10), which is certainly useful for accounting for the productivity of the construction and the varying schematicity of its constructional elements. However, it does remain unsatisfactory in several respects. For one, the order of constructional elements can vary in Slovak due to its more flexible word order (as described in Horsch 2021, p. 199-200). More importantly, a number of recent corpus studies on the English CC (e.g. Hoffmann 2019; Hoffmann et al. 2019, 2020; Horsch 2021, 2023) have revealed statistically significant cross-clausal associations across C1 and C2 using so-called covarying--collexeme analysis (cf. section 2.2). These cross-clausal associations suggest that the syntax of C1 and C2 is anything but context-free. For example, regarding what they call "truncation phenomena" (i.e. whether the optional clause slots in C1 and C2 are filled), Hoffmann et al. (2019) have demonstrated that in English CCs there is a statistically significant preference for C2 to be truncated/verbless (i.e., to not contain a clause) when the same is the case for C1. In fact, Hoffmann et al. (2019) found several such cross-clausal associations in English, also with regard to lexical fillers in C1 and C2 (e.g. *skôr* and *lepšie*) and filler types (AdjP, AdvP, NP; see above).

That is, despite the manifold choices that speakers have regarding the obligatory and optional slots in the template (10), when C1 is truncated, there is a statistically significant probability of C2 also being truncated, indicating that this cross-clausal association must somehow be stored in speakers' mental grammars. In Horsch (2021), using a 500-token sample from the SNC, I obtained similar results for Slovak. Again, there was a statistically significant preference for C2 to not contain a verb (i.e., a verbless clause) when the same was the case for C1 (cf. Horsch 2021, p. 214).

This clearly shows that what syntactically happens in C1 has an influence on what happens in C2 and vice versa, something that cannot be captured by maximally abstract templates such as (3). Moreover, this has serious implications for generativist analyses that have claimed that the CC's "idiosyncrasy[ies] reside wholly in the lexical domain, not in the syntax" (den Dikken 2005, p. 529) and thus presuppose the independent realization of C1 and C2: As noted by Hoffmann et al., cross-clausal associations are "a constraint that cannot be captured by any […] analyses of CCs that treat the two daughter nodes (C1 and C2) as independent slots" (2019, p. 7).

Under a Usage-based CxG approach, cross-clausal association phenomena are easily explained: As patterns that "occur with sufficient frequency" (Goldberg 2006,

p. 5), they are partly substantive and partly schematic meso-constructions, located at a level somewhere in-between the macro-level and the micro-level of the constructional network underlying the CC. Take the lexical filler pair *skôr*$_{C1}$-*lepšie*$_{C2}$, for example, which in my SNC study (Horsch 2021) turned out to appear significantly more often in the data than could be expected by chance (for details on the statistical analysis, see section 2.2 below). Because there is a distinct meaning *and* a distinct form involved, it is possible to posit the following meso-construction (11) (adapted from Horsch 2021, p. 216):

(11) *skôr*$_{C1}$-*lepšie*$_{C2}$ CC meso-construction

FORM:	[tʃi:m] [*skôr*]$_{\text{comparative element1}}$ (…)$_{\text{optional clause}}$]$_{C1}$ [[ti:m] [*lepšie*]$_{\text{comparative element2}}$ (…)$_{\text{optional clause}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the point in time (with respect to clause 1) decreases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of quality increases (with respect to clause 2)]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

Note that this is a meso-construction that licenses micro-constructions such as *čím skôr začnete*, *tým lepšie pre vás* 'the sooner you begin, the better for you' (SNC prim-7.0-public-all HN2012/12) and in turn inherits from the maximally schematic CC macro-construction whose form corresponds to the template above (10).

In Section 4, I will discuss this notion in greater detail using network illustrations. For now, suffice it to say that this constructional network is indeed highly redundant or, in the words of Traugott and Trousdale, "baroque" (2013, p. 53).

Of course, the question remains what exactly "sufficient frequency" (Goldberg 2006, p. 5) should be. I will address this question in section 2.2 below, after a brief overview in section 2.1 of how the corpus data used in the case study was extracted and annotated.

2. DATA AND METHODOLOGY

2.1 Data extraction and annotation

This corpus study is based on two data sets that were drawn from the following corpora:

- Slovak National Corpus (version: *prim-7.0-public-all*)
- Slovak Web 2011 corpus

The SNC was queried using its web interface at https://korpus.sk/index_en.html. This is a corpus of written Slovak consisting of almost 1 bn words, with 65.1% journalistic, 15.1% fiction, 9.5% professional and 10.3% 'other' types of text (Šimková et al. 2017, p. 27). The following CQL query[10] was used to extract CCs:

[10] The same queries (and resulting data set) were used for previous articles about the Slovak Comparative Correlative Construction (Horsch 2019, 2021).

[word="čím"] []{,9} [tag="(D*(x|y|z)|A*(x|y|z)|G*(x|y|z)).*"] []* [word=","] [word="tým"] []{,9} [tag="(D*(x|y|z)|A*(x|y|z)|G*(x|y|z)).*"]

Using this query, a total of 10,151 tokens was extracted from the SNC, from which a random sample of 500 tokens was drawn. 58 irrelevant tokens[11] were discarded, leaving a data set of 442 C1C2 tokens for statistical analysis.

The Slovak Web 2011 corpus was queried using the *SketchEngine* web interface[12] at https://www.sketchengine.eu/sktenten-slovak-corpus/. The corpus consists of around 715 m words[13] and contains texts from the internet, thus complementing the SNC (which contains mostly texts from printed sources) well. The following query[14] was used to extract CCs from the corpus:

[word="čím|tým"] []{,6} [tag="(k2*(d1|d2|d3)|k6*(d1|d2|d3)).*"] []* [word="tým|čím"] []{,6} [tag="(k2*(d1|d2|d3)|k6*(d1|d2|d3)).*"] within <s/>

This yielded a total of 4,998 tokens, of which 503 had been coded by a student assistant[15] at the time of writing. Of these 503 tokens, 343 turned out to be relevant to the study (i.e., C1C2 tokens).

To investigate cross-clausal associations, the variables in Table 2 were coded in spreadsheets using *LibreOffice Calc* (The Document Foundation 2022):

Table 2: Variables coded in the SNC/Slovak Web 2011 corpus study

Factor	**Levels**
Lexical Filler (C1 and C2)	e.g. *mladší*, *staršia*, *lepší*, *rýchlejšie*, *prenikavejšie*, *väčšie ťažkosti*, *viac k športu* etc.
Filler Type (C1 and C2)	AdjP, AdvP, NP, PP
Verb Presence (C1 and C2)	No Verb, Full Clause

[11] I.e., CC tokens that featured the 'reverse' C2C1 order ([*filozofi boli tým lepší,*]$_{C2}$[*čím boli starší*]$_{C1}$ <SNC: prim-7.0-public-all AGil1>) and 'stacked' C1C2C3… structures ([*A čím viac rastie cena komodít a energie*]$_{C1}$ [*tým viac je americká ekonomika "spanikárená",*]$_{C2}$ [*tým viac sa prepadá do recesie.*]$_{C3}$ <SNC: prim-7.0-public-all HN2008/04>) (cf. Horsch 2019, 2020, 2021) as well as false positives (*čím som teraz ja, tým budeš raz aj ty* <SNC: prim-7.0-public ALig2>).

[12] Access to the Slovak Web 2011 corpus via *SketchEngine* was provided to the Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt through the ELEXIS project, which is funded by the European Union's Horizon 2020 research and innovation program.

[13] 540,112,634 words, cf. https://app.sketchengine.eu/#dashboard?corpname=preloaded%2Fsktenten11_rft1

[14] The present study is part of a larger research project that also investigates Slovak CCs with the so-called C2C1 order (*Vidíš tým lepšie, čím bližšie sa pozeráš*, cf. Horsch (2020)), hence [word="čím|tým"] in the CQL query.

[15] The student assistant was employed in the context of the research project "Comparing Comparative Correlatives: The more languages, the better" (DFG-HO 3904/5-2), funded by the German Research Foundation.

2.2 Data analysis: Covarying-collexeme analysis

As discussed in section 1.1, one question that needs to be answered is what exactly "sufficient frequency" for the entrenchment of a construction is. An important distinction that needs to be made when answering this question is that between type and token frequency. Whereas token frequency is evidence for specific and substantive constructions, type frequency is evidence for the entrenchment of more abstract constructions. Thus, the utterance *Father is driving a car* (2a) is a token, as are *The uncle is driving the van* (2b) and *The neighbor is driving the truck* (2c). If these three example sentences were to appear in a corpus as tokens, they could then be used to determine a type – in this case, the [DRIVER] [*is* DRIVING] [VEHICLE] construction. It is therefore type frequency that plays a crucial role in identifying meso-constructions: If structures "have been encountered with many different lexicalizations [i.e., tokens]", this will lead "to the entrenchment of […] more abstract constructions [i.e., types]" (Hoffmann 2019, p. 9). In other words, the higher the frequency, the more entrenched a (meso-)construction is. But things are not as simple: Entrenchment is a gradual process and there is no agreement in the literature about a particular frequency threshold that must be crossed to make a structure a construction in its own right.

The question about frequency thresholds therefore has to be slightly rephrased at this point: The method of statistical analysis employed in the present corpus study works with *relative* frequencies, since it "compares actual frequencies of co-occurrence with expected ones" (Stefanowitsch and Gries 2005, p. 9). That is, a syntagm is compared relative to all other possible instantiations (see below). Thus, the question is not what absolute frequency should be used as sufficient evidence for the existence of a construction, but how the results of statistical analyses should be interpreted.

Following convention in the literature, a *p*-value of 0.05 will therefore be used as a significance threshold. Additionally, two more *p*-value thresholds (0.01 and 0.001) will be used to differentiate between degrees of entrenchment (see below). It will thus be possible to provide evidence for the existence of constructions and their degrees of entrenchment, and visualize how they are interrelated in a network.

Thus, following the methodology of Hoffmann et al. (2019), the annotated SNC and Slovak Web 2011 data was subjected to covarying-collexeme analysis (Stefanowitsch and Gries 2005: 9-11) with the aim of detecting cross-clausal associations between C1 and C2. Known as the "standard test in Construction Grammar for the association of two constructional elements" (Hoffmann et al. 2019: 11), covarying-collexeme analysis belongs to a 'family' of statistical analyses devised by Gries and Stefanowitsch in the 2000s (cf. Stefanowitsch – Gries 2003; 2008; Gries – Stefanowitsch 2004; 2006; 2010; Gries 2011). These statistical analyses were developed to provide "empirical support […] to construction-based syntactic theories" (Schmid – Küchenhoff 2013, p. 537). In the

present study, covarying-collexeme analysis was used to test for the association of each of the linguistic variables Lexical Filler (levels e.g. *viac*, *lepšie* etc.), Filler Type (levels: AdjP, AdvP, NP, PP), and Verb Presence (levels: No Verb, Full Clause) across C1 and C2, and for interactions between these variables (see below). To this end, the Coll.analysis 3.2a script (Gries 2007) for *R* for Windows (R Core Team 2020) was employed, which "compares actual frequencies of co-occurrence with expected ones on the basis of a 2-by-2 distribution table" (Stefanowitsch – Gries 2005, p. 9).

As noted by Schmid and Küchenhoff, such two-by-two distribution tables are "familiar to many linguists from applications of the χ^2-test" (2013, p. 534). However, chi-square tests "always require the expected frequencies of all cells to be greater than 5" (Hoffmann 2011, p. 23; referring to Woods et al. 1986, p. 144f.), so that significant portions of data would have to be ignored: In the 442-token SNC data set used in the present study, for example, there were 52 Lexical Filler hapaxes (i.e., words that only appeared once) in C1 and 83 in C2. With a frequency of 1 (and thus $\leq$5), all of these would have to be excluded from a chi-square test. Covarying-collexeme analysis addresses this issue by employing the so-called Fisher-Yates Exact test, which is "very precise because it handles even small frequencies well" (Horsch 2021, p. 210, referring to Gries 2015, p. 313).

The *p*-values of the Fisher-Yates Exact test are used to "gauge the degree of attraction" (Schmid – Küchenhoff 2013, p. 535) between a construction (e.g. the Comparative Correlative) and constructional elements (e.g. Lexical Fillers, Filler Types and Verb Presence). Note that Stefanowitsch and Gries originally intended covarying-collexeme analysis to be applied to lexemes in constructions, stating that it can be used to investigate "cooccurrence between three signs (lexeme$_1$, lexeme$_2$, and construction)" (Stefanowitsch – Gries 2005, p. 10). As Hoffmann et al. (2019) have demonstrated, however, covarying-collexeme analysis can easily be applied to more abstract constructional slots as well, e.g. Filler Types).

Thus, using observed frequencies as input, covarying-collexeme analysis allows researchers to investigate a "set of choices available in a given position of a syntagmatic structure in relation to the set of choices available in another position" (Stefanowitsch – Gries 2005, p. 10). Applied to the present study, this means that covarying-collexeme analysis could be used to "compare the choices in C1 to the choices in C2 for any variable based on the raw data for the slots in C1 and C2 for these variables" (Horsch 2021, p. 209).

To illustrate this procedure, let us consider the lexical fillers *skôr* 'sooner' in C1 and *lepšie* 'better' in C2 from example (11) and treat them as lexeme$_1$ and lexeme$_2$ of the construction under investigation, the Slovak CC. As Hoffmann has noted, "in order to statistically assess the association" of any two constructional elements using covarying-collexeme analysis, "this syntagm must be compared to all other logically possible lexicalizations" (2011, p. 23). Thus, the Coll.analysis 3.2a script requires as

input the (observed) frequency of tokens with *skôr* ‘sooner’ in C1 and *lepšie* ‘better’ in C2, which it will compare to the token frequencies of

- *skôr* in C1 occuring with all lexical fillers in C2 other than *lepšie* (*skôr* + ¬*lepšie*)
- *lepšie* in C2 occuring with all lexical fillers in C1 other than *skôr* (¬*skôr* + *lepšie*)
- neither *skôr* in C1 nor *lepšie* in C2 occuring (¬*skôr* + ¬*lepšie*)

Table 3 shows the ‘input’ of a covarying collexeme-analysis as a two-by-two distribution table, using the frequencies found in the SNC sample (the totals are relevant for calculating expected frequencies).

Table 3: Example of a two-by-two table as used in covarying-collexeme analysis

	***lepšie* in C2 (word *lepšie* in C2)**	**¬*lepšie* in C2 (all words except *lepšie* in C2)**	**Totals**
***skôr* in C1 (word *skôr* in C1)**	**35** (frequency of *skôr* in C1 and *lepšie* in C2)	**17** (frequency of *skôr* in C1 and ¬*lepšie* in C2)	**52**
¬*skôr* in C1 (all words except *skôr* in C1)	**62** (frequency of ¬*skôr* in C1 and *lepšie* in C2)	**328** (frequency of ¬*skôr* in C1 and ¬*lepšie* in C2)	**390**
Totals	**97**	**345**	**442**

Note that Table 3 shows only one out of many two-by-two tables that the Coll.analysis 3.2a script will test. In fact, it will test all possible Lexical Filler combinations (including combinations not attested in the data) based on the individual Lexical Fillers that it finds in the data set. Thus, in case of the SNC data set, the Coll.analysis 3.2a script actually applied the Fisher-Yates Exact test to a total of 7,526 two-by-two tables (71 unique Lexical Fillers in C1 × 106 unique Lexical Fillers in C2).

In the output provided by the Coll.analysis 3.2a script, the most important value is the so-called collostructional strength, a negative log-transformed *p*-value of the Fisher-Yates Exact test (Gries 2007) that shows the strength of attraction between a construction and constructional elements (see above). Put differently, collostructional strength is an indication of how strong the evidence against the null hypothesis is, which translates to “the independence of occurrence” of a construction and the constructional elements under investigation (Schmid – Küchenhoff 2013, p. 535). Thus, “[t]he lower the p-value, the stronger the evidence against the null hypothesis” (Schmid – Küchenhoff 2013, p. 539).

The collostructional strength values provided by the Coll.analysis 3.2a script correspond to the following *p*-values:

- *p*-value of 0.001 = coll. strength of 3 (***)
- *p*-value of 0.01 = coll. strength of 2 (**)
- *p*-value of 0.05 = coll. strength of 1.30103 (*)

Thus, collostructional strengths higher than 1.30103 indicate a *p*-value of less than 0.05, a widely accepted significance threshold in statistics. This also explains why collostructional strength is provided as a log-transformed *p*-value: Significant results (i.e., *p*-values < 0.05), i.e. those that are of greatest interest, are easier to interpret this way (as noted by Stefanowitsch and Gries 2005, p. 7; Gries et al. 2005, p. 671). By way of example, consider a *p*-value of 0.0000000000001, which as a negative log-transformed value amounts to 13.37 (this is the collostructional strength of *skôr* 'sooner' in C1 and *lepšie* 'better' in C2). This is a value that is much easier to interpret both against the significance threshold of 1.30103 ($p = 0.05$) (as noted by Horsch 2021, p. 210) as well as other significant results.

Beyond just indicating collostructional strength, covarying-collexeme analysis also provides information about attraction and repulsion, based on observed and expected frequencies: If the observed frequency is higher than the expected frequency, the output of the Coll.analysis 3.2a script will indicate 'attraction' in a separate column; conversely, if the expected frequency is higher than the observed frequency, the output will indicate 'repulsion'.

In this context, another advantage of using negative log-transformed *p*-values (also rendered as '$p_{\log10}$') to indicate collostructional strength is that in this notation, "the sign of the resulting $p_{\log10}$ value is rendered as 'a plus when the observed frequency is higher than the expected one' (Stefanowitsch – Gries 2005, p. 7)" (Hoffmann 2011, p. 24), indicating attraction. Conversely, "a $p_{\log10}$ value of -2 indicates that a pair of words appears significantly less often in a construction than expected" (Hoffmann 2011, p. 24), indicating repulsion.

That is, covarying-collexeme analysis provides either a positive ('attraction') or a negative ('repulsion') collostructional strength value, the latter of which indicates that the observed frequency is lower than the expected frequency (Stefanowitsch – Gries 2005, p. 7). Thus, it is also possible to determine which constructional elements particularly 'dislike' each other. As an example, a collostructional strength of −2 means that in the data, there was a significantly lower observed frequency of co-occurrence of two constructional elements than could be expected by chance, whereas a collostructional strength of +2 means a significantly higher observed frequency of co-occurrence of two constructional elements than could be expected by chance. In both cases, the p-value yielded by a simple statistical analysis would simply be 0.01, a result that does not provide any information about attraction or repulsion.

Expected frequencies are calculated using the formula *(row total × column total) ÷ grand total*. Returning to the example used above (*skôr* 'sooner' in C1 and

lepšie ‘better’ in C2, cf. Table 3), this would amount to (52 × 97) ÷ (442) = 11.41. The expected frequency (11.41) is thus considerably lower than the observed frequency (35), so the Coll.analysis 3.2a script will indicate ‘attraction’ in this case.

The output of the Coll.analysis 3.2a script is a table, “ranked from attraction to repulsion and from the highest to the lowest collostructional strength” (Horsch 2021, p. 212). The table also shows the observed frequency of each level of the first factor by itself and the same for the second factor; and it shows the observed and expected frequencies of each factor level combination. Furthermore, the relation (attraction or repulsion) is shown, as well as a collostructional strength value and, using asterisks, which significance threshold has been crossed (see above).[16]

Table 4, adapted from a previous study using data from the SNC (Horsch 2021) shows the first row of the results table of a covarying-collexeme analysis carried out on the data set used for the present investigation. We see that *skôr* in C1 and *lepšie* in C2 had the strongest collostructional strength, i.e., it was the combination with the largest difference between observed frequency (35) and expected frequency (11.41). The table also shows that *skôr* appeared 52 times in a C1 subclause and *lepšie* 97 times in a C2 subclause, and that they are attracted to each other with a highly significant collostructional strength of 13.37, which amounts to a p-value of less than 0.001, hence the three asterisks (***). Any significant results that exhibit attraction are rendered with light gray shading in the table; any significant results with repulsion with dark gray.

Table 4: Example of covarying-collexeme analysis results table (adapted from Horsch 2021, p. 212)

C1	**C2**	**Freq. C1**	**Freq. C2**	**Obs. C1C2**	**Exp. C1C2**	**Relation**	**Coll. strength**	**Sign.**
skôr	*lepšie*	52	97	35	11.41	attraction	13.37	***

Before proceeding with a discussion of how corpus frequencies can be interpreted as evidence for the existence of constructions, it must be noted that covarying-collexeme analysis is not entirely uncontroversial. Perhaps most importantly, it has been criticized that it is “somewhat odd” (Baayen 2011, p. 16) to derive degrees of attraction and repulsion from *p*-values, which are indications of likelihood with which a null hypothesis can be rejected (cf. Schmid – Küchenhoff 2013, p. 539-540). In other words, *p*-values actually only indicate how strong or weak the evidence against the null hypothesis is, and not really any degree of

[16] The results table also shows two so-called so-called ΔP values that indicate how dependent one constructional element is on the other (cf. Gries 2015). For the present investigation, however, these are not relevant, so they will not be included in the results tables.

attraction/repulsion. Nevertheless, I believe that covarying-collexeme analysis is one of the best tools currently available for describing interdependence between constructional slots, a fact that is also reflected in its widespread use in constructional literature.

3. RESULTS

In the following, the results of the covarying-collexeme analyses are presented, beginning with the individual variables, i.e. Lexical Fillers (3.1), Filler Types (3.2) and Verb Presence (3.3). Note that I have reported the results from the SNC data in a different publication (Horsch 2021). However, in this investigation I will expand on these results by including data from the Slovak Web 2011 corpus and furthermore, testing for interactions between factors. This will allow me to illustrate the constructional network underlying the Slovak CC in considerably greater detail.

Interactions such as Lexical Filler:Filler Type were examined in line with Hoffmann et al.'s (2019) methodology. Apart from allowing for a more detailed impression of the constructional network underlying the CC, this was also done to ensure that cross-clausal Filler Type associations were really meso-constructions and not just due to "specific Lexical Filler interactions that interact with the variable Filler Type" (Hoffmann et al. 2019, p. 15). For example, covarying-collexeme analysis might detect an AdvP_{C1}-AdvP_{C2} association due to the fact that there was a high frequency of the Lexical Filler *viac* (i.e., concrete instantiations of AdvPs) in the data set. Therefore, the variables Lexical Filler and Filler Type were collapsed and subjected to separate covarying-collexeme analyses.

The following two- and three-way interactions were tested to reveal a more detailed picture of the Slovak CC's meso-constructional network:

- Lexical Filler:Filler Type (3.4.1)
- Lexical Filler:Verb Presence (3.4.2)
- Filler Type:Verb Presence (3.4.3)
- Lexical Filler:Filler Type:Verb Presence (3.4.4)

3.1 Lexical Filler

Table 5 shows the results[17] of the covarying-collexeme analysis of Lexical Fillers in the SNC data; Table 6 shows the results for the Slovak Web 2011 data:

[17] Note that in the following, statistically significant results have gray shading; light gray for attraction and dark gray for repulsion. Furthermore, large tables will only show results with an expected frequency of ≥5, "an assumption often required for goodness-of-fit tests such as the chi-square test" (Hoffmann et al. 2019, p. 15; referring to Gries 2009, p. 152).

Table 5: Covarying-collexeme analysis results of Lexical Filler, SNC (expected frequency ≥5, adapted from Horsch 2021, p. 213)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
skôr	*lepšie*	52	97	35	11.41	attraction	13.37	***
ďalej	*viac*	110	108	47	26.88	attraction	6.21	***
viac	*viac*	88	108	31	21.5	attraction	2.13	**
viac	*menej*	88	30	8	5.97	attraction	0.64	n.s.
ďalej	*menej*	110	30	9	7.47	attraction	0.50	n.s.
ďalej	*lepšie*	110	97	3	21.14	repulsion	9.70	***
skôr	*viac*	52	108	2	12.71	repulsion	4.47	***
viac	*lepšie*	88	97	10	19.31	repulsion	2.40	**
dlhšie	*lepšie*	35	97	2	7.68	repulsion	2.10	**
dlhšie	*viac*	35	108	3	8.55	repulsion	1.88	*
viac	*väčšmi*	88	41	4	8.16	repulsion	1.23	n.s.
ďalej	*väčšmi*	110	41	9	10.20	repulsion	0.39	n.s.

Table 6: Covarying-collexeme analysis results of Lexical Filler, Slovak Web 2011 (expected frequency ≥5)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
ďalej	*viac*	139	53	38	21.48	attraction	6.21	***
skôr	*lepšie*	41	101	26	12.07	attraction	5.83	***
ďalej	*menej*	139	22	18	8.91	attraction	4.26	***
menej	*lepšie*	18	101	11	5.3	attraction	2.38	**
ďalej	*horšie*	139	13	7	5.27	attraction	0.63	n.s.
ďalej	*lepšie*	139	101	11	40.93	repulsion	13.57	***
ďalej	*skôr*	139	19	0	7.7	repulsion	4.44	***
skôr	*viac*	41	53	1	6.34	repulsion	2.21	**
dlhšie	*lepšie*	17	101	5	5.01	repulsion	0.21	n.s.

71 unique Lexical Fillers in C1 and 106 unique Lexical Fillers in C2 were found in the SNC data set, out of a total of 442 C1C2 tokens. Similarly, in the Slovak Web 2011 data set, there were 72 unique Lexical Fillers in C1 and 81 unique Lexical Fillers in C2, out of 343 C1C2 tokens. These numbers underscore the high degree of variability and productivity of the Lexical Filler slot in the Slovak CC construction, mirroring findings from previous corpus studies that investigated the English CC construction (cf. Hoffmann et al. 2019, p. 15).

Nevertheless, by means of covarying-collexeme analysis, three significantly associated Lexical Filler pairs could be found in the SNC data, and four in the Slovak Web 2011 data:

- SNC and Slovak Web 2011: *skôr*$_{C1}$–*lepšie*$_{C2}$ (12), *ďalej*$_{C1}$–*viac*$_{C2}$ (13)
- SNC only: *viac*$_{C1}$–*viac*$_{C2}$ (14)
- Slovak Web 2011 only: *ďalej*$_{C1}$–*menej*$_{C2}$ (15), *menej*$_{C1}$– *lepšie* $_{C2}$ (16)

(12) [*Čím **skôr** to urobíš*]$_{C1}$ [*tým **lepšie** pre teba.*]$_{C2}$
'The sooner you do this, the better for you'
<SNC prim-7.0-public-all Source not given>

(13) *A* [*čím **ďalej** ho pozerám*]$_{C1}$ [*tým sa mi páči **viac**.*]$_{C2}$
'And the more I look at him, the more I like him.
<SNC prim-7.0-public-all BLOG>

(14) *A* [*čím **viac** sa Boh vzďaloval*]$_{C1}$ [*tým **viac** si proroci začínali klásť otázky*]$_{C2}$
'And the more God retreated, the more the prophets posed questions'
<SNC prim-7.0-public-all PYan1>

(15) *Nie je nás veľa,* [*čím **ďalej**,*]$_{C1}$ [*tým **menej**.*]$_{C2}$
'There aren't many of us, the more, the less.'
<skTenTen11 token #29079716 doc #63980>

(16) *Najpríjemnejšie sa cítim v bavlnených veciach a*
[*čím **menej** ich na sebe mám,*]$_{C1}$ [*tým **lepšie**.*]$_{C2}$
'I feel the most comfortable in cotton things and the less of them I have on myself, the better.'
<skTenTen token #6096469 doc # 12594>

That is, despite the many choices that speakers have to 'fill' the Lexical Filler slots in C1 and C2 (evident from the many unique Lexical Fillers, see above), the above pairings were used significantly more often than could be expected by chance. The pair *skôr*$_{C1}$–*lepšie*$_{C2}$, for example, is attracted with a collostructional strength of 13.37 in the SNC data, and 6.79 in the Slovak Web 2011 data, which translates to *p*-values of less than 0.0000000000001. In other words, there is overwhelming evidence *against* the null hypothesis that posits an "independence of occurrence" (Schmid – Küchenhoff 2013, p. 535) of *skôr* in C1 and *lepšie* in C2. The same applies to *ďalej*$_{C1}$-*viac*$_{C2}$ (coll. strength 6.21*** in SNC and 6.75*** in Slovak Web 2011) and the other cross-clausal associations listed above.

Note that some pairs showed attraction, e.g. *viac*$_{C1}$-*menej*$_{C2}$ (coll. strength 0.64 n.s.) but did not cross the significance threshold of 1.301, while other pairs, e.g. *ďalej*$_{C1}$- *lepšie*$_{C2}$ (coll. strength 9.70***) were significantly *repulsed*, that is, their observed frequency was *lower* than their expected frequency.

In Usage-based CxG terms, these results constitute evidence for the entrenchment of at least five so-called meso-constructions, that is, five distinct form-meaning pairings stored in the constructional network. In line with Goldberg's definition, the

covarying-collexeme analysis provides evidence that these five cross-clausal associations "occur with sufficient frequency" (2006, p. 5) to be considered entrenched.

On a final note, as I have mentioned previously, it seems likely that "*čím ďalej, tým viac* lit. 'the more, the more' might be treated as a separate construction, since it appears to have become a fixed idiomatic expression […] that has lost the original compositional meaning of the CC pattern" (Horsch 2021: 200). This is supported by the covarying-collexeme analysis of the interaction Lexical Filler:Verb Presence (see section 3.4.2), which indicates that, at least in the Slovak Web 2011 data set, the lexical pair *ďalej*$_{C1}$-*viac*$_{C2}$ is strongly tied to CCs that feature No Verb in C1 and C2. In other words, *ďalej*$_{\text{No Verb}}$-*viac*$_{\text{No Verb}}$ appears to be a prototype for the more abstract No Verb$_{C1}$-No Verb$_{C2}$ meso-construction. Note, however, that in the SNC data the picture is not so clear: While it did reveal a *ďalej*$_{C1}$-*viac*$_{C2}$ Lexical Filler meso-construction, in this case testing for interactions showed the pairing to be at least partly tied to the No Verb$_{C1}$-Full Clause$_{C2}$ meso-construction.

3.2 Filler Type

Table 7 shows the results of the covarying-collexeme analysis of Filler Types in the SNC data:

Table 7: Covarying-collexeme analysis results of Filler Type, SNC (adapted from Horsch 2021, p. 212)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
AdjP	AdjP	13	46	3	1.35	attraction	0.84	n.s.
AdvP	AdvP	416	374	354	352	attraction	0.71	n.s.
NP	AdjP	13	46	2	1.35	attraction	0.4	n.s.
AdjP	NP	13	22	1	0.65	attraction	0.31	n.s.
AdvP	NP	416	22	21	20.71	attraction	0.21	n.s.
NP	AdvP	13	374	11	11	chance	0.21	n.s.
AdvP	AdjP	416	46	41	43.29	repulsion	0.92	n.s.
AdjP	AdvP	13	374	9	11	repulsion	0.91	n.s.
NP	NP	13	22	0	0.65	repulsion	0.29	n.s.

Interestingly, there were no significant results in the SNC data, suggesting that "there are no meso-constructions with regard to Filler Types" (Horsch 2021, p. 211).

Table 8 shows the results of the covarying-collexeme analysis of Filler Types in the Slovak Web 2011 data:

Table 8: Covarying-collexeme analysis results of Filler Type, Slovak Web 2011 (expected frequency ≥5, only significant results)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
AdvP	AdvP	294	277	247	237.43	attraction	3.36	***
AdvP	NP	294	28	19	24	repulsion	2.01	**
NP	AdvP	23	277	14	18.57	repulsion	1.75	*
AdvP	AdjP	294	37	27	31.71	repulsion	1.63	*
AdjP	AdvP	18	277	11	14.54	repulsion	1.42	*

In the case of the Slovak Web 2011 data, covarying-collexeme analysis turned up evidence for the existence of one meso-construction: AdvP_{C1}-AdvP_{C2} (17).

(17) [*Veď čím* **[*neskôr*]**$_{\text{AdvP}}$ *príde záchranka,*]$_{C1}$ [*tým* **[*horšie*]**$_{\text{AdvP}}$ *pre zranených.*]$_{C2}$
'Indeed, the later the ambulance arrives, the worse for the injured.'
<skTenTen token #14447111 doc #30955>

3.3 Verb Presence

Table 9 shows the results of the covarying-collexeme analysis of Verb Presence in SNC; Table 10 the results for the Slovak Web 2011 data:

Table 9: Covarying-collexeme analysis results of Verb Presence, SNC (adapted from Horsch 2021, p. 214)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
Full clause	Full clause	294	315	252	209.52	attraction	19.84	***
No verb	No verb	148	127	85	42.52	attraction	19.84	***
Full clause	No verb	294	127	42	84.47	repulsion	19.84	***
No verb	Full clause	148	315	63	105.47	repulsion	19.84	***

Table 10. Covarying-collexeme analysis results of Verb Presence, Slovak Web 2011

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
Full Clause	Full Clause	138	130	107	52.3	attraction	36.44	***
No Verb	No Verb	205	213	182	127.3	attraction	36.44	***
Full Clause	No Verb	138	213	31	85.7	repulsion	36.44	***
No Verb	Full Clause	205	130	23	77.7	repulsion	36.44	***

Notably, the results are exactly the same in both corpora, indicating the existence of two meso-constructions: Full Clause$_{C1}$-Full Clause$_{C2}$ (18) and No Verb$_{C1}$-No Verb$_{C2}$ (19), with collostructional strengths of 19.84*** (SNC) and 36.44*** (Slovak Web 2011).

(18) [*čím väčšmi* **[*o tom Tchančchun rozmýšľala*]**$_{\text{Full Clause}}$]$_{C1}$
[*tým väčšmi* **[*ju to rozčuľovalo.*]**$_{\text{Full Clause}}$]$_{C2}$
'The more Tchančchun thought about this, the more it annoyed her.'
<SNC: prim-7.0-public-all CSüe2>

(19) *Potrebujeme sa vrátiť domov,* [*čím skôr*]$_{C1}$ [*tým lepšie.*]$_{C2}$
'We have to return home, the sooner, the better.'
<SNC: prim-7.0-public-all MBal18>

3.4 Interactions

3.4.1 Lexical Filler:Filler Type

Only the Slovak Web 2011 data set revealed a significant Filler Type association; AdvP$_{C1}$-AdvP$_{C2}$. No significant cross-clausal Filler Type associations emerged from the covarying-collexeme analysis of the SNC data (cf. section 3.2).

Thus, testing for interactions to determine whether or not certain Lexical Fillers influenced the outcome of the test for Filler Type associations (as Hoffmann et al. 2019 did for their COCA data) was only necessary for the Slovak Web 2011 data.

Table 11 shows the results of the covarying-collexeme analysis of the Lexical Filler:Filler Type interaction in the Slovak Web 2011 data set.

Table 11: Covarying-collexeme analysis results of Lexical Filler:Filler Type, Slovak Web 2011 (expected frequency ≥5, significant results only)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
*ďalej*_AdvP	*viac*_AdvP	139	53	38	21.48	attraction	6.21	***
*skôr*_AdvP	*lepšie*_AdvP	41	91	25	10.88	attraction	6.17	***
*ďalej*_AdvP	*menej*_AdvP	139	22	18	8.91	attraction	4.26	***
*ďalej*_AdvP	*lepšie*_AdvP	139	91	10	36.88	repulsion	11.81	***
*ďalej*_AdvP	*skôr*_AdvP	139	19	0	7.7	repulsion	4.44	***
*skôr*_AdvP	*viac*_AdvP	41	53	1	6.34	repulsion	2.21	**

As the results show, there were three statistically significant cross-clausal associations that constitute evidence for the following meso-constructions: *ďalej*_AdvP$_{C1}$-*viac*_AdvP$_{C2}$ (20), *skôr*_AdvP$_{C1}$- *lepšie*_AdvP$_{C2}$ (21), and *ďalej*_AdvP$_{C1}$-*menej*_AdvP$_{C2}$ (22).

(20) *A ona sa červenala* [*čím* **[*ď alej*]**$_{\text{AdvP}}$ –]$_{\text{C1}}$ [*tým* **[*viac.*]**$_{\text{AdvP}}$]$_{\text{C2}}$
‘And she turned red, the more, the more.’
<skTenTen token #7563610 doc #15759>

(21) *Platí však:* [*čím* **[*skôr*]**$_{\text{AdvP}}$]$_{\text{C1}}$ [*tým* **[*lepšie!*]**$_{\text{AdvP}}$]$_{\text{C2}}$
‘However, the following applies: the sooner, the better!’
<skTenTen token #4500805 doc #9376>

(22) *Nie je nás veľa,* [*čím* **[*ď alej,*]**$_{\text{AdvP}}$]$_{\text{C1}}$ [*tým* **[*menej.*]**$_{\text{AdvP}}$]$_{\text{C2}}$
‘There aren’t many of us, the more, the less.’
<skTenTen11 token #29079716 doc #63980>

These results suggest that the Lexical Filler pairs which covarying-collexeme analysis found to be significant in the Slovak Web 2011 data set (see table 6 in section 3.1) are indeed “strongly tied to specific phrasal categories” (Hoffmann et al. 2019, p. 16). For example, as table 11 shows, the most frequent pair is *ď alej*$_{\text{AdvP}}$-*viac*$_{\text{AdvP}}$ (20) with 38 tokens. This means that the pair “functions as a strong prototype for the abstract AdvP-AdvP meso-construction” (Hoffmann et al. 2019, p. 16) that was determined by covarying-collexeme analysis (see table 8 in section 3.2). In other words, there is an indication that the AdvP$_{\text{C1}}$-AdvP$_{\text{C2}}$ meso-construction can in part be explained by lexical effects. However, also note that *ď alej*$_{\text{AdvP}}$-*viac*$_{\text{AdvP}}$ (38 tokens) and *ď alej*$_{\text{AdvP}}$-*menej*$_{\text{AdvP}}$ (18 tokens) make up less than 23% of the total amount of AdvP$_{\text{C1}}$-AdvP$_{\text{C2}}$ tokens (247), which indicates that this meso-construction cannot be fully accounted for with lexical effects.

3.4.2 Lexical Filler:Verb Presence

Next, the interaction Lexical Filler:Verb Presence was tested using covarying-collexeme analysis. The results are shown in tables 12 and 13.

Table 12: Covarying-collexeme analysis results of the interaction Lexical Filler:Verb Presence, SNC (expected frequency ≥5, significant results only)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
*skôr*_Full Clause	*lepšie*_No Verb	38	80	21	6.88	attraction	7.25	***
*viac*_Full Clause	*viac*_Full Clause	82	90	28	16.7	attraction	3.08	***
*ďalej*_No Verb	*viac*_Full Clause	97	90	29	19.75	attraction	2.12	**
*ďalej*_No Verb	*lepšie*_No Verb	97	80	2	17.56	repulsion	6.98	***
*viac*_Full Clause	*lepšie*_No Verb	82	80	4	14.84	repulsion	3.85	***
*dlhšie*_Full Clause	*lepšie*_No Verb	34	80	0	6.15	repulsion	3.08	***
*skôr*_Full Clause	*viac*_Full Clause	38	90	2	7.74	repulsion	2.11	**

Table 13: Covarying-collexeme analysis results of the interaction LEXICAL FILLER:VERB PRESENCE, Slovak Web 2011 (expected frequency ≥5, significant results only)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
*ďalej*_NO VERB	*viac*_NO VERB	132	29	28	11.16	attraction	11.17	***
*skôr*_NO VERB	*lepšie*_NO VERB	20	90	17	5.25	attraction	7.66	***
*ďalej*_NO VERB	*menej*_NO VERB	132	15	15	5.77	attraction	6.45	***
*ďalej*_NO VERB	*lepšie*_NO VERB	132	90	10	34.64	repulsion	10.3	***
*ďalej*_NO VERB	*skôr*_FULL CLAUSE	132	19	0	7.31	repulsion	4.15	***

Again, several cross-clausal associations emerge as statistically significant: In the SNC dataset, these are *skôr*_FULL CLAUSE$_{C1}$-*lepšie*_NO VERB$_{C2}$ (23) (coll. strength 7.25***), *viac*_FULL CLAUSE$_{C1}$-*viac*_FULL CLAUSE$_{C2}$ (24) (coll. strength 3.08***), and *ďalej*_NO VERB$_{C1}$-*viac*_FULL CLAUSE$_{C2}$ (25) (coll. strength 2.12**).

(23) *A* [*čím* ***skôr*** [*to zmeníme*]$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{C1}$ [*tým* ***lepšie.***]$_{C2}$
'And the sooner we change this, the better.'
<SNC prim-7.0-public-all CCook1>

(24) *Každý databázový server miluje pamäť, a*
[*čím* ***viac*** [*jej má*]$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{C1}$ [*tým* ***viac*** [*sa nám odmení svojím výkonom*]$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{C2}$
'Every database server loves memory, and the more of it that it has, the more it pays back in terms of its power.'
<SNC prim-7.0-public-all ITN>

(25) *A* [*čím* ***ďalej*** *na západ*]$_{C1}$ [*tým* ***viac*** [*je to úplne štandardné riešenie.*]$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{C2}$
'And the further towards the west, the more this is a completely standard solution.'
<SNC prim-7.0-public-all HN2006/07>

In the Slovak Web 2011 data, the following cross-clausal associations could be found using covarying-collexeme analysis: *ďalej*_NO VERB$_{C1}$-*viac*_NO VERB$_{C2}$ (26) (coll.strength 11.17***), *skôr*_NO VERB$_{C1}$-*lepšie*_NO VERB$_{C2}$ (27) (coll. strength 7.66***), and *ďalej*_NO VERB$_{C1}$-*menej*_NO VERB$_{C2}$ (28) (coll.strength 6.45***).

(26) *A ona sa červenala* [*čím* ***ďalej*** *–*]$_{C1}$ [*tým* ***viac.***]$_{C2}$
'And she turned red, the more, the more.'
<skTenTen token #7563610 doc #15759>

(27) *Platí však:* [*čím* ***skôr***]$_{C1}$ [*tým* ***lepšie!***]$_{C2}$
'However, the following applies: the sooner, the better!'
<skTenTen token #4500805 doc #9376>

(28) *A ovocia je* [*čím* ***ďalej***]$_{C1}$ [*tým* ***menej.***]$_{C2}$
'And regarding fruits, there are the more, the less.'
<skTenTen token #17867896 doc #38629 >

3.4.3 Filler Type:Verb Presence

The third interaction to be tested was Filler Type:Verb Presence. Table 14 shows the results from SNC; table 15 the results from Slovak Web 2011:

Table 14: Covarying-collexeme analysis results of the interaction Filler Type:Verb Presence, SNC (expected frequency ≥5, significant results only)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
AdvP_No Verb	AdvP_No Verb	145	118	76	38.71	attraction	16.16	***
AdvP_Full Clause	AdvP_Full Clause	271	256	185	156.96	attraction	7.6	***
AdvP_Full Clause	AdjP_Full Clause	271	41	32	25.14	attraction	1.85	*
AdvP_Full Clause	AdvP_No Verb	271	118	39	72.35	repulsion	12.54	***
AdvP_No Verb	AdvP_Full Clause	145	256	54	83.98	repulsion	9.14	***
AdvP_No Verb	AdjP_Full Clause	145	41	4	13.45	repulsion	3.44	***

Table 15: Covarying-collexeme analysis results of the interaction Filler Type:Verb Presence, Slovak Web 2011 (expected frequency ≥5, significant results only)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
AdvP_No Verb	AdvP_No Verb	179	168	131	87.67	attraction	20.88	***
AdvP_Full Clause	AdvP_Full Clause	115	109	75	36.55	attraction	20.02	***
AdvP_No Verb	AdvP_Full Clause	179	109	17	56.88	repulsion	20.72	***
AdvP_Full Clause	AdvP_No Verb	115	168	24	56.33	repulsion	13.34	***
AdvP_No Verb	AdjP_Full Clause	179	12	0	6.26	repulsion	3.94	***
AdvP_Full Clause	No Verb_NP	115	19	1	6.37	repulsion	2.43	**
AdvP_Full Clause	No Verb_AdjP	115	25	3	8.38	repulsion	1.94	*

Here, three more cross-clausal associations were shown to be statistically significant, providing evidence for the existence of the following meso-constructions: AdvP_No Verb_{C1}-AdvP_No Verb_{C2} (29) (coll. strength 16.16*** in SNC, 20.88*** in Slovak Web 2011), AdvP_Full Clause_{C1}-AdvP_Full Clause_{C2} (30) (coll. strength 7.6*** in SNC, 20.02*** in Slovak Web 2011), and AdvP_Full Clause_{C1}-AdjP_Full Clause_{C2} (31) (coll. strength 1.85*, in SNC only).

(29) *Poznáme tú politiku,* [*čím* **[*horšie*]**$_{\text{AdvP}}$]$_{C1}$ [*tým* **[*lepšie.*]**$_{\text{AdvP}}$]$_{C2}$
'We know this (kind of) politics, the worse, the better.'
<SNC prim-7.0-public-all HN2010/05>

(30) *Bol som presvedčený, že*
[*čím* **[*ďalej*]**$_{\text{AdvP}}$ **[*v turnaji pôjdeme*]**$_{\text{Full clause}}$]$_{C1}$ [*tým* **[*lepšie*]**$_{\text{AdvP}}$ **[*budeme hrať.*]**$_{\text{Full clause}}$]$_{C2}$
'I was sure that the further we will progress in the tournament, the better we will play.'
<SNC prim-7.0-public-all MYTP2011/13>

(31) *Hovorí sa, že*
[*čím* **[*viac*]**$_{\text{ADVP}}$ **[*sa žerú politici*]**$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{\text{C1}}$ [*tým* **[*hladnejší*]**$_{\text{ADJP}}$ **[*je národ.*]**$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{\text{C2}}$
'It is said that the more the politicians devour, the hungrier the nation is.'
<SNC prim-7.0-public-all NS>

3.4.4 Lexical Filler:Filler Type:Verb Presence

Finally, the three-way interaction Lexical Filler:Filler Type:Verb Presence was tested using covarying-collexeme analysis. The results are presented in tables 16 and 17:

Table 16: Covarying-collexeme analysis results of the interaction Lexical Filler:Filler Type:Verb Presence, SNC (expected frequency ≥5, significant results only)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
*skôr*_AdvP_Full Clause	*lepšie*_AdvP_No Verb	38	80	21	6.88	attraction	7.25	***
*viac*_AdvP_Full Clause	*viac*_AdvP_Full Clause	81	90	28	16.49	attraction	3.19	***
*ďalej*_AdvP_No Verb_	*viac*_AdvP_Full Clause	97	90	29	19.75	attraction	2.12	**
*ďalej*_AdvP_No Verb	*lepšie*_AdvP_No Verb	97	80	2	17.56	repulsion	6.98	***
*viac*_AdvP_Full Clause	*lepšie*_AdvP_No Verb	81	80	3	14.66	repulsion	4.51	***
*dlhšie*_AdvP_Full Clause	*lepšie*_AdvP_No Verb	33	80	0	5.97	repulsion	2.98	**
*skôr*_AdvP_Full Clause	*viac*_AdvP_Full Clause	38	90	2	7.74	repulsion	2.11	**

Table 17: Covarying-collexeme analysis results of the interaction Lexical Filler:Filler Type:Verb Presence, Slovak Web 2011 (expected frequency ≥5, significant results only)

C1	C2	Freq. C1	Freq. C2	Obs. C1C2	Exp. C1C2	Relation	Coll. strength	Sign.
*ďalej*_AdvP_No Verb	*viac*_AdvP_No Verb	132	29	28	11.16	attraction	11.17	***
*ďalej*_AdvP_No Verb	*menej*_AdvP_No Verb	132	15	15	5.77	attraction	6.45	***
*ďalej*_AdvP_No Verb	*lepšie*_AdvP_No Verb	132	82	10	31.56	repulsion	8.49	***
*ďalej*_AdvP_No Verb	*skôr*_AdvP_Full Clause	132	19	0	7.31	repulsion	4.15	***

As tables 16 and 17 show, three significant cross-clausal associations were found in the SNC data set and two in the Slovak Web 2011 data set, revealing further nodes in the Slovak CC constructional network:

- *skôr*_AdvP_Full Clause$_{\text{C1}}$-*lepšie*_AdvP_No Verb$_{\text{C2}}$ (32) (coll. strength 7.25***)
- *viac*_AdvP_Full Clause$_{\text{C1}}$-*viac*_AdvP_Full Clause$_{\text{C2}}$ (33) (coll. strength 3.19***)
- *ďalej*_AdvP_No Verb$_{\text{C1}}$-*viac*_AdvP_Full Clause$_{\text{C2}}$ (34) (coll. strength 2.12**)
- *ďalej*_AdvP_No Verb$_{\text{C1}}$-*viac*_AdvP_No Verb$_{\text{C2}}$ (35) (coll. strength 11.17***)
- *ďalej*_AdvP_No Verb$_{\text{C1}}$-*menej*_AdvP_No Verb$_{\text{C2}}$ (36) (coll. strength 6.45***)

(32) *Poľská národná banka sa nazdáva, že*
[*čím* **[skôr]**$_{\text{ADVP}}$ **[Poľsko vstúpi do Európskej menovej únie]**$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{\text{C2}}$ [*tým* **[lepšie.]**$_{\text{ADVP}}$]$_{\text{C2}}$
'Poland's national bank reckons that the sooner Poland enters the European monetary union, the better.'
<SNC prim-7.0-public-all HN2004/09>

(33) [*čím* **[viac]**$_{\text{ADVP}}$ **[sme sa blížili k Dakaru]**$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{\text{C1}}$
[*tým* **[viac]**$_{\text{ADVP}}$ **[rástol počet dedín.]**$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{\text{C2}}$
'the closer we got to Dakar, the higher the number of villages grew.'
<SNC prim-7.0-public-all DŠ2007/01>

(34) *Mimochodom,* [*čím* **[d'alej]**$_{\text{ADVP}}$]$_{\text{C1}}$ [*tým* **[viac]**$_{\text{ADVP}}$ **[sa mi tá robota nepáči]**$_{\text{FULL CLAUSE}}$]$_{\text{C2}}$
'Incidentally, the more [I worked], the more I didn't like this work.
<SNC prim-7.0-public-all BIRDZ2013>

(35) *Milujem psov* [*čím* **[d'alej]**$_{\text{ADVP}}$]$_{\text{C1}}$ [*tým* **[viac]**$_{\text{ADVP}}$]$_{\text{C2}}$
'I love dogs, the more [of them], the more [I love them].'
<skTenTen token #8703081 doc #18226>

(36) *Lenže* [*čím* **[d'alej]**$_{\text{ADVP}}$]$_{\text{C1}}$ [*tým* **[menej]**$_{\text{ADVP}}$]$_{\text{C2}}$
'But the more, the more.'
<skTenTen token #5311696 doc #10979>

4. TOWARDS A VISUALIZATION OF THE SLOVAK CC MESO-CONSTRUCTIONAL NETWORK

By means of covarying-collexeme analysis, a total of 22 cross-clausal associations and thus, meso-constructions, could be determined in the SNC and Slovak Web 2011 data sets. By testing the data for interactions, it was possible to obtain an even more fine-grained picture of the constructional network underlying the Slovak CC construction than before (cf. Horsch 2021). Before attempting to visualize this network, in the following I will provide an overview of the constructions[18] involved. Recall that (meso-)constructions are arbitrary and conventional form-meaning pairings that can be partly substantive and partly schematic.

I will start with the maximally abstract Slovak CC construction (37), whose form side is based on Culicover and Jackendoff's (1999, p. 567) English CC template (10) and whose meaning side is based on Hoffmann's (2017, p. 351) English CC paraphrase[19]:

[18] Meso-constructions (38), (44) and (45) are taken from Horsch (2021, p. 216-218).

[19] Note that sometimes, the meaning encoded by CCs is heavily dependent on context, which cannot be captured entirely by the form-meaning pairings presented here, which are essentially an oversim-

(37) Slovak CC construction

FORM:	[[tʃiːm] […]$_{\text{comparative element1}}$ (…)$_{\text{optional clause 1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] […]$_{\text{comparative element2}}$ (…)$_{\text{optional clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the degree of comparative element 1 increases/decreases with respect to clause1/ with respect to a contextually retrievable clause]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of comparative element 2 increases/decreases with respect to clause2/ with respect to a contextually retrievable clause]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

The maximally abstract CC construction in (37) licenses the following less abstract meso-constructions (38-59):

LEXICAL FILLER meso-constructions

(38) *skôr*$_{C1}$-*lepšie*$_{C2}$ CC meso-construction (SNC, Slovak Web 2011)

FORM:	[[tʃiːm] [*skôr*]$_{\text{comparative element1}}$ (…)$_{\text{optional clause 1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*lepšie*]$_{\text{comparative element2}}$ (…)$_{\text{optional clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the point in time (with respect to clause 1) decreases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of quality increases (with respect to clause 2)]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(39) *ďalej*$_{C1}$-*viac*$_{C2}$ CC meso-construction (SNC, Slovak Web 2011)

FORM:	[[tʃiːm] [*ďalej*]$_{\text{comparative element1}}$ (…)$_{\text{optional clause 1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*viac*]$_{\text{comparative element2}}$ (…)$_{\text{optional clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the point in time (with respect to clause 1) increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity increases (with respect to clause 2)]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(40) *viac*$_{C1}$-*viac*$_{C2}$ CC meso-construction (SNC)

FORM:	[[tʃiːm] [*viac*]$_{\text{comparative element1}}$ (…)$_{\text{optional clause 1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*viac*]$_{\text{comparative element2}}$ (…)$_{\text{optional clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the quantity (with respect to clause 1) increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity increases (with respect to clause 2)]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(41) *ďalej*$_{C1}$-*menej*$_{C2}$ CC meso-construction (Slovak Web 2011)

FORM:	[[tʃiːm] [*ďalej*]$_{\text{comparative element1}}$ (…)$_{\text{optional clause 1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*menej*]$_{\text{comparative element2}}$ (…)$_{\text{optional clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the point in time (with respect to clause 1) increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity decreases (with respect to clause 2)]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

plification of a much more complex reality: As remarked by an anonymous reviewer in a previous article, in the case of NO VERB constructions, "the degree [of the comparative elements] has to change with respect to something" that is "clear from the context" (i.e. that which is usually expressed by the obligatory clauses in the FULL CLAUSE construction). What actually changes is something "with respect to the propositional content of that clause" (anonymous reviewer in Horsch 2021, p. 218).

(42) *menej*$_{C1}$-*lepšie*$_{C2}$ CC meso-construction (Slovak Web 2011)

FORM:	[[tʃi:m] [*menej*]$_{\text{comparative element1}}$ (…)$_{\text{optional clause 1}}$]$_{C1}$ [[ti:m] [*lepšie*]$_{\text{comparative element2}}$ (…)$_{\text{optional clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the quantity (with respect to clause 1) decreases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of quality increases (with respect to clause 2)]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

FILLER TYPE meso-constructions

(43) ADVP$_{C1}$-ADVP$_{C2}$ CC meso-construction (Slovak Web 2011)

FORM:	[[tʃi:m] […]$_{\text{ADVP1}}$ (…)$_{\text{optional clause 1}}$]$_{C1}$ [[ti:m] […]$_{\text{ADVP2}}$ (…)$_{\text{optional clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the degree of ADVP1 increases/decreases (with respect to clause 1)]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of ADVP2 increases/decreases (with respect to clause 2)]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

VERB PRESENCE meso-constructions

(44) NO VERB$_{C1}$-NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (SNC, Slovak Web 2011)

FORM:	[[tʃi:m] […]$_{\text{comparative element1}}$]$_{C1}$ [[ti:m] […]$_{\text{comparative element2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the degree of comparative element1 increases/decreases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of comparative element2 increases/decreases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(45) FULL CLAUSE$_{C1}$-FULL CLAUSE$_{C2}$ CC meso-construction (SNC, Slovak Web 2011)

FORM:	[[tʃi:m] […]$_{\text{comparative element1}}$ […]$_{\text{obligatory clause 1}}$]$_{C1}$ [[ti:m] […]$_{\text{comparative element2}}$ […]$_{\text{obligatory clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the degree of comparative element1 increases/decreases with respect to obligatory clause 1]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of comparative element2 increases/decreases with respect to obligatory clause 2]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

LEXICAL FILLER:VERB PRESENCE meso-constructions

(46) *skôr*_FULL CLAUSE$_{C1}$-*lepšie*_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (SNC)

FORM:	[[tʃi:m] [*skôr*]$_{\text{comparative element1}}$ […]$_{\text{obligatory clause 1}}$]$_{C1}$ [[ti:m] [*lepšie*]$_{\text{comparative element2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the point in time with respect to obligatory clause 1 decreases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of quality increases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(47) *viac*_FULL CLAUSE$_{C1}$-*viac*_FULL CLAUSE$_{C2}$ CC meso-construction (SNC)

FORM:	[[tʃi:m] [*viac*]$_{\text{comparative element1}}$ […]$_{\text{obligatory clause 1}}$]$_{C1}$ [[ti:m] [*viac*]$_{\text{comparative element2}}$ […]$_{\text{obligatory clause 2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the quantity with respect to obligatory clause 1 increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity increases with respect to obligatory clause 2]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(48) *ďalej*_No Verb$_{C1}$-*viac*_Full Clause$_{C2}$ CC meso-construction (SNC)

Form:	[[tʃiːm] [*ďalej*]$_{\text{comparative element1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*viac*]$_{\text{comparative element2}}$ [. . .]$_{\text{obligatory clause 2}}$]$_{C2}$
Meaning:	'[As the point in time increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity increases with respect to obligatory clause 2]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(49) *ďalej*_No Verb$_{C1}$-*viac*_No Verb$_{C2}$ CC meso-construction (Slovak Web 2011)

Form:	[[tʃiːm] [*ďalej*]$_{\text{comparative element1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*viac*]$_{\text{comparative element2}}$]$_{C2}$
Meaning:	'[As the point in time increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity increases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(50) *skôr*_No Verb$_{C1}$-*lepšie*_No Verb$_{C2}$ CC meso-construction (Slovak Web 2011)

Form:	[[tʃiːm] [*skôr*]$_{\text{comparative element1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*lepšie*]$_{\text{comparative element2}}$]$_{C2}$
Meaning:	'[As the point in time decreases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of quality increases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(51) *ďalej*_No Verb$_{C1}$-*menej*_No Verb$_{C2}$ CC meso-construction (Slovak Web 2011)

Form:	[[tʃiːm] [*ďalej*]$_{\text{comparative element1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*menej*]$_{\text{comparative element2}}$]$_{C2}$
Meaning:	'[As the point in time decreases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity decreases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

Filler Type:Verb Presence meso-constructions

(52) AdvP_No Verb$_{C1}$-AdvP_No Verb$_{C2}$ CC meso-construction (SNC, Slovak Web 2011)

Form:	[[tʃiːm] [. . .]$_{\text{AdvP1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [. . .]$_{\text{AdvP2}}$]$_{C2}$
Meaning:	'[As the degree of AdvP1 increases/decreases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of AdvP2 increases/decreases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(53) AdvP_Full Clause$_{C1}$-AdvP_Full Clause$_{C2}$ CC meso-construction (SNC, Slovak Web 2011)

Form:	[[tʃiːm] [. . .]$_{\text{AdvP1}}$ [. . .]$_{\text{obligatory clause 1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [. . .]$_{\text{AdvP2}}$ [. . .]$_{\text{obligatory clause 2}}$]$_{C2}$
Meaning:	'[As the degree of AdvP1 increases/decreases with respect to obligatory clause 1]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of AdvP2 increases/decreases with respect to obligatory clause 2]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(54) AdvP_Full Clause$_{C1}$-AdjP_Full Clause$_{C2}$ CC meso-construction (SNC)

Form:	[[tʃi:m] […]$_{\text{AdvP1}}$ […]$_{\text{obligatory clause 1}}$]$_{\text{C1}}$ [[ti:m] […]$_{\text{AdjP2}}$ […]$_{\text{obligatory clause 2}}$]$_{\text{C2}}$
Meaning:	'[As the degree of AdvP1 increases/decreases with respect to obligatory clause 1]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of AdjP2 increases/decreases with respect to obligatory clause 2]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

Lexical Filler:Filler Type:Verb Presence meso-constructions

(55) *skôr*_AdvP_Full Clause$_{C1}$-*lepšie*_AdvP_No Verb$_{C2}$ CC meso-construction (SNC)

Form:	[[tʃi:m] [*skôr*]$_{\text{AdvP1}}$ […]$_{\text{obligatory clause 1}}$]$_{\text{C1}}$ [[ti:m] [*lepšie*]$_{\text{AdvP2}}$]$_{\text{C2}}$
Meaning:	'[As the point in time decreases with respect to obligatory clause 1]$_{\text{independent variable}}$ → [so the degree of quality increases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(56) *viac*_AdvP_Full Clause$_{C1}$-*viac*_AdvP_Full Clause$_{C2}$ CC meso-construction (SNC)

Form:	[[tʃi:m] [*viac*]$_{\text{comparative element1}}$ […]$_{\text{obligatory clause 1}}$]$_{\text{C1}}$ [[ti:m] [*viac*]$_{\text{comparative element2}}$ […]$_{\text{obligatory clause 2}}$]$_{\text{C2}}$
Meaning:	'[As the quantity with respect to obligatory clause 1 increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity increases with respect to obligatory clause 2]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(57) *ďalej*_AdvP_No Verb$_{C1}$-*viac*_AdvP_Full Clause$_{C2}$ CC meso-construction (SNC)

Form:	[[tʃi:m] [*ďalej*]$_{\text{AdvP1}}$ […]$_{\text{obligatory clause 1}}$]$_{\text{C1}}$ [[ti:m] [*viac*]$_{\text{AdvP2}}$ […]$_{\text{obligatory clause 2}}$]$_{\text{C2}}$
Meaning:	'[As the point in time increases with respect to obligatory clause 1]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity increases with respect to obligatory clause 2]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(58) *ďalej*_AdvP_No Verb$_{C1}$-*viac*_AdvP_No Verb$_{C2}$ CC meso-construction (Slovak Web 2011)

Form:	[[tʃi:m] [*ďalej*]$_{\text{AdvP1}}$]$_{\text{C1}}$ [[ti:m] [*viac*]$_{\text{AdvP2}}$]$_{\text{C2}}$
Meaning:	'[As the point in time increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity increases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

(59) *d'alej*_ADVP_NO VERB$_{C1}$-*menej*_ADVP_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (Slovak Web 2011)

FORM:	[[tʃiːm] [*d'alej*]$_{\text{ADVP1}}$]$_{C1}$ [[tiːm] [*menej*]$_{\text{ADVP2}}$]$_{C2}$
MEANING:	'[As the point in time increases]$_{\text{independent variable}}$ → [so the quantity decreases]$_{\text{dependent variable}}$ in a monotonic way'

Now, as noted in section 1.1, CxG assumes that the grammar of a language is not simply an inventory of constructions (as might be implied by their listing above). Rather, it features meso-constructions that are interconnected in an elaborate taxonomic network: Every construction inherits from multiple more abstract constructions that represent "generalizations across constructions" (Goldberg 1995: 67).

Take the *d'alej*_ADVP_NO VERB$_{C1}$-*viac*_ADVP_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (58) for example. Apart from the maximally abstract CC macro-construction (37), the results of the covarying-collexeme analyses above suggest that (58) inherits from as many as five more abstract meso-constructions:

- *d'alej*$_{C1}$-*viac*$_{C2}$ CC meso-construction (39)
- ADVP$_{C1}$-ADVP$_{C2}$ CC meso-construction (43)
- NO VERB$_{C1}$-NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (44)
- *d'alej*_NO VERB$_{C1}$-*viac*_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (49)
- ADVP_NO VERB$_{C1}$-ADVP_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (52)

Of course, since these meso-constructions are abstract to varying degrees, some will inherit from one another as well, in addition to all of them inheriting from the maximally abstract macro-construction (37). This results in the elaborate kind of network that Traugott and Trousdale have described as "rather baroque, involving massive redundancy and vastly rich detail" (2013, p. 53). This fact is better appreciated by means of a visualization[20] (Figure 2) analogous to Croft and Cruse's imperative constructional network (cf. Figure 1):

The visualization shows how the *d'alej*_ADVP_NO VERB$_{C1}$-*viac*_ADVP_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (58) inherits from the less substantive meso-constructions (39), (43), (44), (49), and (52). It also shows how these are in turn interconnected: For example, the ADVP_NO VERB$_{C1}$-ADVP_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (52) inherits from the NO VERB$_{C1}$-NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (44)

[20] Note that the meso-constructional level in itself consists of several 'sub-levels': As has been noted, "FILLER TYPES are one meso-constructional level above LEXICAL FILLERS" (Horsch 2021: 217) because the latter are more substantive than the former (cf. also table 1 in section 1.1, which shows that constructions can be partially substantive/schematic to varying degrees). This has been accounted for in the illustration, where more substantive meso-constructions are located towards the lower end of the meso-constructional level.

and the ADVP$_{C1}$-ADVP$_{C2}$ CC meso-construction (43). Of course, the same meso-construction can also license several more substantive meso-constructions. Thus, the NO VERB$_{C1}$-NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (44) licenses not only the ADVP_NO VERB$_{C1}$-ADVP_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (52) but also the *ďalej*_NO VERB$_{C1}$-*viac*_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (49) and the *ďalej*_ADVP_NO VERB$_{C1}$-*viac*_ADVP_NO VERB$_{C2}$ CC meso-construction (58).

Note that Figure 2 is just a minuscule detail of the overall Slovak CC network: The less substantive meso-constructions without lexically fixed comparative elements (43), (44), and (52) will license many more meso-constructions such as (59). And of course, it should not be forgotten that there is a micro-constructional level on which we find a multitude of concrete utterances such as the examples retrieved from the SNC and Slovak Web 2011 corpus. Behind each of these micro-constructions, there is an elaborate network similar to the one presented in Figure 2. Also note that in the case of constructions involving FULL CLAUSES, even more meso-constructions will be involved to account for e.g. conjugated verbs (recall that morphological phenomena can also be accounted for by means of partly substantive, partly schematic constructions).

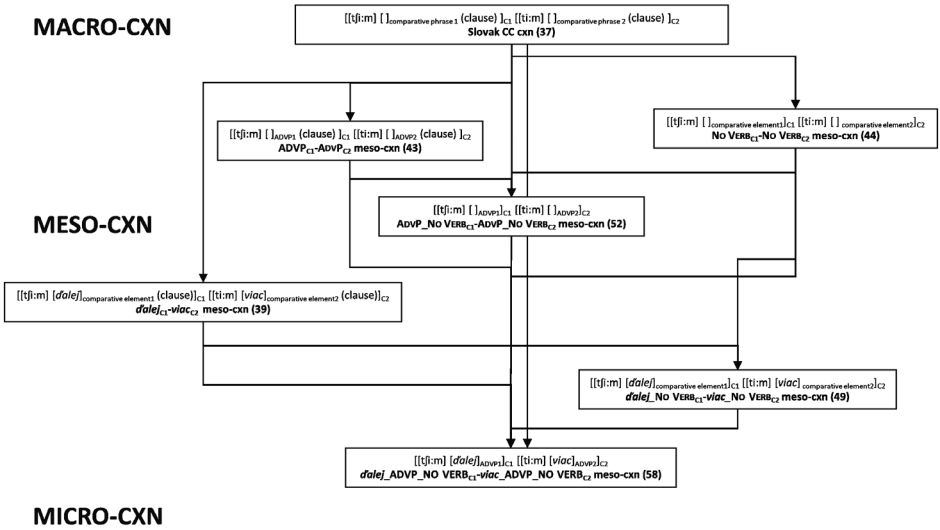

Figure 2: Detail of the taxonomy of the Slovak CC construction, based on SNC and Slovak Web 2011 data.

5. CONCLUSION

In this paper, I have provided a brief introduction to an innovative and highly successful theory of language that is known as Usage-based Construction Grammar (CxG). The core assumption of this theory is that language knowledge (i.e., grammar)

is constituted by constructions: arbitrary and conventional form-meaning pairings at all levels of linguistic analysis. These constructions are interconnected in an elaborate taxonomic network, which in its entirety is referred to as the construct-i-con. Arguably, the most interesting part of the construct-i-con is the so-called meso-constructional level, on which partly substantive and partly schematic constructions are encountered.

Addressing questions about how to find evidence for the existence of constructions, a corpus study based on a total of almost 800 CC tokens from the SNC (442 tokens) and the Slovak Web 2011 Corpus (343 tokens) was presented. With advanced statistical methods it was possible to detect altogether 22 cross-clausal associations that constitute evidence for the entrenchment of meso-constructions of varying degrees of abstractness.

The existence of such cross-clausal associations has serious implications for Mainstream Generative Grammar-based analyses of language. These strive for "a maximally schematic and economic analysis of CC constructions" (Hoffmann et al. 2019, p. 3) in which "clauses and phrases are […] treated as independent structures whose internal syntax is unaffected by the syntagmatic context in which they occur" (Hoffmann et al. 2019, p. 33). However, the existence of the 22 meso-constructions that were unearthed in the present corpus study suggests that the two clauses that make up the Slovak CC construction (C1 and C2) are anything but independent of each other. Like their English counterparts that were uncovered by Hoffmann et al., they simply "cannot be captured by a single, maximally abstract macro-construction" (2019, p. 32). Rather, the findings of the corpus study presented here suggest that an elaborate network of meso-constructions (cf. Figure 2) underlies the Slovak CC construction: Many of the meso-constructions detected by covarying-collexeme analysis are obviously related to each other, regarding their form (on which the focus of this study has been) and their meaning. This was illustrated with a small detail of the Slovak CC network (Figure 2) involving five of the meso-constructions that were uncovered using covarying-collexeme analysis.

As Croft and Cruse (2004, p. 241) have noted, the existence of meso-constructions implies that speakers possess an extraordinary range of specialized syntactic knowledge that goes beyond general rules of syntax and semantic interpretation on the one hand, and a list of substantive idioms on the other.

Thus, one decisive advantage of Usage-based CxG over generativist approaches becomes obvious when it comes to accounting for phenomena (in this case, cross-clausal associations) that defy analyses using maximally general rules.

Apart from improving our knowledge of the Slovak CC construction, the present study has also demonstrated the importance of corpus data for Usage-based CxG research. With introspection, it would impossible to quantify the entrenchment of constructions such as the cross-clausal associations revealed by covarying-collexeme analysis. Therefore, it is my sincere belief that the venerable and

extremely prolific tradition of corpus linguistics in Czechia and Slovakia holds great potential for the development of Usage-based CxG, in particular by putting this highly successful theory to the test in languages other than English.

References

ABEILLÉ, Anne – BORSLEY, Robert D. – ESPINAL, Maria-Teresa (2006): The syntax of Comparative Correlatives in French and Spanish. In: S. Müller (ed.): *Proceedings of the 13th International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar*, pp. 6–26. Stanford, CA: CSLI Publications.

BAAYEN, Harald R. (2011): Corpus linguistics and naive discriminative learning. In: *Brazilian Journal of Applied Linguistics*, vol. 11. pp. 295–328.

BORSLEY, Robert D. (2003): On the Periphery: comparative correlatives in Polish and English. In: P. Bański – A. Przepiórkowski (eds.): *Proceedings of Fifth Generative Linguistics in Poland Conference*. Warsaw: Polish Academy of Sciences, pp. 15–28.

BORSLEY, Robert D. (2004): An Approach to English Comparative Correlatives. In: S. Müller (ed.): *Proceedings of the 11th International Conference on Head-Driven Phrase Structure Grammar, Center for Computational Linguistics, Katholieke Universiteit Leuven*. Stanford, CA: CSLI Publications, pp. 70–92.

BRESNAN, Joan (2007): Is syntactic knowledge probabilistic? Experiments with the English dative alternation. In: S. Featherston – W. Sternefeld (eds.): *Roots: linguistics in search of its evidential base* (Studies in Generative Grammar 96). Berlin: De Gruyter, pp. 75–96.

BRESNAN, Joan – FORD, Marilyn (2010): Predicting Syntax: Processing Dative Constructions in American and Australian Varieties of English. In: *Language*, vol. 86, No. 1, pp. 168–213.

CASENHISER, Devin M. – GOLDBERG, Adele E. (2005): Fast mapping between a phrasal form and meaning. In: *Developmental Science*, vol. 8, No. 6, pp. 500–508.

CROFT, William – CRUSE, D. Alan (2004): *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge UP. 374 p.

CULICOVER, Peter W. – JACKENDOFF, Ray (1999): The View from the Periphery: The English Comparative Correlative. In*: Linguistic Inquiry*, vol. 30, No. 4, pp. 543–571.

CULICOVER, Peter W. – JACKENDOFF, Ray (2005): *Simpler syntax*. Oxford: Oxford UP. 608 p.

DIESSEL, Holger (2015): Usage-based Construction Grammar. In: E. Dąbrowska – D. Divjak (eds.): *Handbook of Cognitive Linguistics*. Berlin: De Gruyter Mouton, pp. 295–321.

DIKKEN, Marcel den (2005): Comparative Correlatives Comparatively. In: *Linguistic Inquiry*, vol. 36, No. 4, pp. 497–532.

FRIED, Mirjam (2017): Construction Grammar in the Service of Slavic Linguistics, and Vice Versa. In: *Journal of Slavic Linguistics*, vol. 25, No. 2, pp. 241–276.

GOLDBERG, Adele E. (1995): *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: The University of Chicago Press. 271 p.

GOLDBERG, Adele E. (2003): Constructions: a new theoretical approach to language. In: *TRENDS in Cognitive Sciences*, vol. 7, No. 5, pp. 219–224.

GOLDBERG, Adele E. (2006): *Constructions at Work: The nature of generalization in language*. Oxford: Oxford UP. 280 p.

GRIES, Stefan Th. (2007): Coll.analysis 3.2a. A program for R for Windows 2.x.

GRIES, Stefan Th. (2009): *Statistics for Linguistics with R: A Practical Introduction* (Trends in Linguistics: Studies and Monographs: 208). 1st edition. Berlin: De Gruyter Mouton. 145 p.

GRIES, Stefan Th. (2011): Corpus data in usage-based linguistics: What's the right degree of granularity for the analysis of argument structure constructions? In: M. Brdar – S. Th. Gries – M. Žic Fuchs (eds.): *Cognitive linguistics: Convergence and expansion*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, pp. 237–256.

GRIES, Stefan Th. (2015): Quantitative designs and statistical techniques. In: D. Biber – R. Reppen (eds.): *The Cambridge Handbook of English Corpus Linguistics*. Cambridge: Cambridge UP, pp. 50–71.

GRIES, Stefan Th. – HAMPE, Beate – SCHÖNEFELD, Doris (2005): Converging evidence: Bringing together experimental and corpus data on the association of verbs and constructions. In: *Cognitive Linguistics*, vol. 16, No. 4, pp. 635–676.

GRIES, Stefan Th. – STEFANOWITSCH, Anatol (2004): Extending collostructional analysis. In: *International Journal of Corpus Linguistics*, vol. 9, No. 1, pp. 97–129.

GRIES, Stefan Th. – STEFANOWITSCH, Anatol (2006): Corpus-based methods and cognitive semantics: The many meanings of to run. In: S. Th. Gries – A. Stefanowitsch (eds.): *Corpora in cognitive linguistics: Corpus-based approaches to syntax and lexis*. Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 57–99.

GRIES, Stefan Th. – STEFANOWITSCH, Anatol (2010): Cluster analysis and the identification of collexeme classes. In: S. Rice – J. Newman (eds.): *Experimental and Empirical Methods in the Study of Conceptual Structure, Discourse, and Language*. Stanford, CA: CSLI Publications, pp. 73–90.

HANSEN, Björn – NEKULA, Marek – BANÁŠOVÁ, Monika (2011): Nová konstrukce „Karla Gotta nemusím" v češtině a slovenštině: případ lexikalizace, pragmatikalizace nebo začínající degramatikalizace? In: *Slovo a slovesnost*, vol. 72, No. 2. pp. 243–267.

HILPERT, Martin (2013): *Constructional Change in English: Developments in Allomorphy, Word Formation, and Syntax*. Cambridge: Cambridge UP. 247 p.

HOFFMANN, Thomas (2006): Corpora and Introspection as Corroborating Evidence: The Case of Preposition Placement in English Relative Clauses. In: *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, vol. 2, No. 2, pp. 165–195.

HOFFMANN, Thomas (2011): *Preposition Placement in English: A Usage-based Approach* (Studies in English Language). Cambridge: Cambridge UP. 320 p.

HOFFMANN, Thomas (2017): Construction Grammar as Cognitive Structuralism: The interaction of constructional networks and processing in the diachronic evolution of English comparative correlatives. In: *English Language and Linguistics*, vol. 21, No. 2, pp. 349–373.

HOFFMANN, Thomas (2019): *English Comparative Correlatives: Diachronic and Synchronic Variation at the Lexicon-Syntax Interface* (Studies in English Language). Cambridge: Cambridge UP. 276 p.

HOFFMANN, Thomas – BRUNNER, Thomas – HORSCH, Jakob (2020): English Comparative Correlative Constructions: A Usage-based account. In: *Open Linguistics*, vol. 6, No. 1, pp. 196–215.

HOFFMANN, Thomas – HORSCH, Jakob – BRUNNER, Thomas (2019): The More Data, The Better: A Usage-based Account of the English Comparative Correlative Construction. In: *Cognitive Linguistics*, vol. 30, No. 1, pp. 1–36.

HOFFMANN, Thomas – TROUSDALE, Graeme (2013): Construction Grammar: Introduction. In: T. Hoffmann – G. Trousdale (eds.): *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: Oxford UP, 1–15.

HORSCH, Jakob (2019): Slovak Comparative Correlatives: New Insights. In: *Jazykovedný časopis*, vol. 70, No. 2, pp. 180–190.

HORSCH, Jakob (2020): Vidíš tým lepšie, čím bližšie sa pozeráš: Slovak Comparative Correlative CC' Constructions from a Construction Grammar perspective. In: *Jazykovedný časopis*, vol. 71, No. 1, pp. 25–40.

HORSCH Jakob (2021): Slovak Comparative Correlatives: A Usage-based Construction Grammar Account. In: *Constructions and Frames*, vol. 13, No. 2, pp. 193–229.

HORSCH Jakob (2023): *The comparative correlative construction in World Englishes: a usage-based construction grammar approach*. Eichstätt (Germany): Catholic University of Eichstätt-Ingolstadt. PhD thesis.

JURAFSKY, Dan (1992): *An on-line computational model of human sentence interpretation: A theory of the representation and use of linguistic knowledge*. Berkeley: University of California. PhD Thesis.

LANGACKER, Ronald W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar*. Vol. 1. Stanford: Stanford UP. 540 p.

LANGACKER, Ronald W. (1988): A usage-based model. In: B. Rudzka-Ostyn (ed.): *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 261–288.

McENERY, Tony – XIAO, Richard – TONO, Yukio (2006): *Corpus-based Language Studies: An Advanced Resource Book*. London: Routledge. 406 p.

NUNBERG, Geoffrey – SAG, Ivan A. – WASOW, Thomas (1994): Idioms. In: *Language*, vol. 70, No. 3, pp. 491–538.

R CORE TEAM (2020): R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria. https://www.R-project.org/.

SCHMID, Hans-Jörg (2000): *English abstract nouns as conceptual shells: From corpus to cognition*. Berlin: Mouton de Gruyter. 486 p.

SCHMID, Hans-Jörg (2016): A Framework for Understanding Linguistic Entrenchment and Its Psychological Foundations. In: H.-J. Schmid (ed.): *Entrenchment and the Psychology of Language Learning: How We Reorganize and Adapt Linguistic Knowledge*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton, pp. 9–35.

SCHMID, Hans-Jörg – Küchenhoff, Helmut (2013): Collostructional analysis and other ways of measuring lexicogrammatical attraction: theoretical premises, practical problems and cognitive underpinnings. In: *Cognitive Linguistics*, vol. 24, No. 3, pp. 531–577.

ŠIMKOVÁ, Mária – GAJDOŠOVÁ, Katarína – KMEŤOVÁ, Beáta – DEBNÁR, Marek (2017): *Slovenský Národný Korpus: Texty, Anotácie, Vyhľadávania*. Bratislava: Mikula. 168 p.

STEFANOWITSCH, Anatol – Flach, Susanne (2017): The corpus-based perspective on entrenchment. In: H.-J. Schmid (ed.): *Entrenchment and the psychology of language learning: How we reorganize and adapt linguistic knowledge*. Berlin: De Gruyter, pp. 101–127.

STEFANOWITSCH, Anatol – GRIES, Stefan Th. (2003): Collostructions: Investigating the interaction of words and constructions. In: *International Journal of Corpus Linguistics*, vol. 8, No. 2, pp. 209–243.

STEFANOWITSCH, Anatol – GRIES, Stefan Th. (2005): Covarying Collexemes. In: *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, vol. 1, No. 1, pp. 1–43.

STEFANOWITSCH, Anatol – GRIES, Stefan Th. (2008): Channel and constructional meaning: A collostructional case study. In: G. Christiansen – R. Dirven (eds.): *Cognitive sociolinguistics: language variation, cultural models, social systems* (Cognitive Linguistics Research 39). Berlin: Mouton de Gruyter, pp. 129–152.

THE DOCUMENT FOUNDATION (2022). LibreOfficeCalc 7.3.2.2. https://www.libreoffice.org/discover/calc/.

TRAUGOTT, Elizabeth – TROUSDALE, Graeme (2013): *Constructionalization and Constructional Changes* (Oxford Studies in Diachronic & Historical Linguistics 6). Oxford: Oxford UP. 304 p.

WOODS, Anthony – FLETCHER, Paul – HUGHES, Arthur (1986): *Statistics in Language Studies*. Cambridge: Cambridge UP. 336 p.

Resumé

Od korpusových dát ku konštrukčným sieťam: analýza jazyka v rámci tzv. usage-based konštrukčnej gramatiky

Konštrukčná gramatika (CxG) predstavuje inovatívny prístup k štúdiu jazyka, ktorý v anglosaskom svete posledných tridsať rokov postupne získaval na popularite. V CxG sa za základnú jednotku jazykovej analýzy považujú konštrukcie: arbitrárne a konvencionalizované kombinácie formy a významu, ktoré pripomínajú Saussurove jazykové znaky, na rozdiel od nich sú však vymedzované na rôznych úrovniach jazykovej analýzy aj za hranicami lexikónu. V tejto oblasti vzniklo v poslednom období množstvo prác, ktoré potvrdili viacero hypotéz CxG. Napriek tomu však daný teoretický prístup ostáva pomerne málo známy mimo anglosaského kontextu. V štúdii sa zameriame na jednu špecifickú oblasť CxG, ktorá sa označuje ako „usage-based“. V tomto prístupe sa predpokladá, že konštrukcie sa osvojujú na základe frekvencie príslušného jazykového inputu, teda prostredníctvom opakovaného vystavenia sa lingvistickým štruktúram (preto atribút „usage-based“). Hlavným cieľom príspevku je ukázať, ako možno analyzovať korpusové dáta s cieľom doložiť tzv. „ukotvenie“ (z angl. *entrenchment*) lingvistických štruktúr, a teda existenciu konštrukcií. Na potvrdenie týchto predpokladov budeme používať metódu tzv. kovariančnej analýzy, ktorá bude vychádzať z dát Slovenského národného korpusu (SNK) a Slovenského webového korpusu (skTenTen11), odkiaľ bolo extrahovaných 785 tokenov reprezentujúcich tzv. komparatívnu korelatívnu (CC) konštrukciu (napr. *Čím viac čítam, tým viac rozumiem*.).

Kľúčové slová: usage-based konštrukčná gramatika, komparatívna korelatívna konštrukcia, slovenčina, mezokonštrukcia, mentálne siete

sciendo
DOI 10.2478/jazcas-2024-0020

KE KONCEPCI PROPRIÍ A DEPROPRIÍ V AKADEMICKÉM SLOVNÍKU SOUČASNÉ ČEŠTINY[1]

JANA GEORGIEVOVÁ – JAN KŘIVAN – MICHAELA LIŠKOVÁ – MARTIN ŠEMELÍK
Oddělení současné lexikologie a lexikografie, Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., Praha, Česká republika

GEORGIEVOVÁ, Jana – KŘIVAN, Jan – LIŠKOVÁ, Michaela – ŠEMELÍK, Martin: On the conception of proper names and deproprial expressions in the academic dictionary of contemporary Czech. Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics), 2023, Vol. 74, No. 3, pp. 741–760.

Abstract: This paper is a conceptual supplement sui generis, the aim of which is to present a modified treatment of proper names and deproprial expressions in the *Academic Dictionary of Contemporary Czech* (ADCC). The focus of the study is both a reflection on the past and current lexicographical practice and a discussion of the key issues related to the treatment of the respective lexical subsystem in the dictionary. First, we summarize the basic facts concerning the lexicographic processing of proprial and deproprial lexical units in the field of explanatory lexicography. Second, we provide some more general information about the ADCC and, most importantly, about the macrostructure and microstructure of the dictionary in reference to the topic of the present study. We focus on the inclusion of proprial and deproprial entries in the ADCC and the specific treatment of proper names contained in phrasemes. Special attention is paid to the microstructure of proprial and deproprial entries, as well.

Keywords: lexicography, dictionary, proper names, deproprial expressions, macrostructure, microstructure

1. ÚVOD

Předkládaná studie je věnována lexikografickému zpracování proprií a deproprií ve všeobecných výkladových slovnících s důrazem na podání tohoto subsystému slovní zásoby v *Akademickém slovníku současné češtiny* (dále jen ASSČ, srov. https://slovnikcestiny.cz). Cílem textu je jednak reflexe dosavadní lexikografické praxe, jednak diskuse stěžejních otázek zpracování proprií a deproprií v ASSČ.

Studie je členěna do následujících oddílů: Oddíl 2 shrnuje základní fakta týkající se lexikografického zpracování propriálních a depropriálních lexikálních jednotek v oblasti výkladové lexikografie. Oddíl 3 nabízí obecnější informace o ASSČ. Oddíl

[1] Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092. Práce používá data, která poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (https://lindat.cz) podporovaná Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (projekt č. LM2018101).

4 se věnuje makrostruktuře ASSČ, v centru pozornosti je zde zařazování propriálních a depropriálních hesel do hesláře a specifický přístup k propriím konstituujícím frazémy. Oddíl 5 se zaměřuje na mikrostrukturu propriálních a depropriálních heslových statí v ASSČ a seznamuje čtenáře s informační nabídkou typových propriálních a depropriálních hesel. Oddíl 6 má charakter shrnutí a závěru.

2. KE ZPRACOVÁNÍ PROPRIÍ A DEPROPRIÍ VE VÝKLADOVÉ LEXIKOGRAFII

Propria a depropria tvoří z hlediska slovní zásoby jako celku její integrální a kvantitativně nezanedbatelnou součást, některé z těchto položek slovní zásoby patří k frekvenční špičce jazyka (*Bůh*, *Praha*). Ve všeobecných výkladových slovnících[2] se setkáváme s jejich velmi různým pojetím, přičemž zároveň nezřídka zaznívá kritika jejich kvantitativně i kvalitativně nedostatečného zpracování (srov. např. Köster 2003, Bozkurt 2019, Dvořáková 2019). Vyjdeme-li z vlastní lexikografické zkušenosti a analýzy příslušné metalexikografické literatury, můžeme v souvislosti s lexikografickým podáním proprií konstatovat, že zde krystalizuje zhruba pět základních okruhů otázek a problémů: (a) definice proprií, jejich typologie a s nimi související problémy; (b) otázka, zda mají být propria do slovníku zahrnuta, či nikoli; (c) otázka, kde přesně mají být propria ve slovníku umístěna; (d) problematika makrostruktury, tj. výběru hesel do slovníku; (e) problematika mikrostruktury, tj. informační nabídky heslových statí. Jednotlivé tematické okruhy se samozřejmě prolínají, nejde o disjunktní množiny (viz dále).

Ad (a): Přesné vymezení proprií a deproprií není jednoduchá otázka, existují jejich rozličné definice a konkurenční pojetí zdůrazňující vždy poněkud odlišné aspekty (srov. Hladká – Nekula 2017 nebo Bußmann 2008, s. 156 aj.). V českém prostředí se pod pojmem proprium zpravidla rozumí:

> Speciální jaz. prostředek mající charakter substantiva n. pojmenovacího spojení, jehož funkcí je označovat jedince, jednotlivinu n. jako individuum chápané množství, odlišovat je od ostatních jedinců n. jednotlivin dané třídy a identifikovat je jako jedinečné předměty řeči: *Jan*, *Punťa*, *Plzeň*, *Kouzelná flétna.*
>
> (Hladká – Nekula 2017)

Deproprium lze pak v návaznosti na Pleskalovou (2017) chápat jako lexikální jednotku konstituovanou na základě depropriálně pojmenovacího aktu založeného na vztahu fundující proprium > apelativum (srov. Pleskalová 2017). Též typologie pro-

[2] Specifiky lexikografického zpracování proprií a deproprií ve specializovaných slovnících se zde nezabýváme. K tomu na obecnější rovině Greule (1990) nebo Šrámek (1995), ke konkrétním lexikografickým projektům srov. Denzer – Horn (2016), Graf (2008), inter alia. Stranou necháváme též podání proprií a deproprií v překladových slovnících, k této problematice viz např. v souvislosti s toponymy Greule (2008) či na příkladu severských reálií v německo-českém slovníku Vachková (2007, s. 191–228).

prií a deproprií jsou různé, jednu z poměrně podrobných nabízí např. Atkins – Rundell (2008, s. 186–189).[3] Koncepce slovníku se zde musí kupříkladu vyrovnat s otázkou granularity typologie: Je např. nutné rozlišovat mezi běžnou řekou a veletokem (*Ohře* vs. *Amazonka*)? To pak souvisí i s bodem (e) výše: Představují tyto dvě položky hesláře něco natolik odlišného, aby se podstatným způsobem lišila i jejich definice (opěrné slovo *řeka* vs. *veletok*)? Mezi jednotlivými položkami typologií mohou být též propustné, částečně subjektivní hranice: Je *Manitou* mytologická, nebo náboženská postava? Není jeho pojetí jakožto postavy mytologické příliš eurocentrickým pohledem na svět? Přišlo by nám přiléhavé, kdyby severoameričtí indiáni ve svém slovníku (křesťanského, židovského aj.) Boha definovali jako mytologickou postavu?

Ad (b): Propria a depropria mají janusovskou tvář. Na jednu stranu se vyznačují výrazným encyklopedickým charakterem, a měla by tudíž patřit primárně do encyklopedie, zároveň ale mají, stejně jako apelativa, i jazykové charakteristiky, tj. lze je např. charakterizovat z hlediska gramatických kategorií. Není proto neopodstatněné očekávat, že budou zahrnuta i do jazykových slovníků.[4] Z perspektivy minulosti i ještě relativně nedávné lze konstatovat, že odpověď na otázku, zda mají být propria zařazena do slovníku, se různě proměňovala. Marconi (1990, s. 78) tak například konstatuje, že z jednojazyčných slovníků vydaných před rokem 1700 jich 77 % mělo propria v hlavním hesláři, 23 % bylo bez proprií (popř. byla propria v samostatném seznamu). Po roce 1700 se tento poměr obrátil na 37 % vs. 63 %. Lze se přitom domnívat, že se jedná o symptom změny lexikografického paradigmatu, navozené jednak vznikem moderních encyklopedií, do nichž propria vplynula, jednak skutečností, že popis významu slova byl tehdy nově chápán jako hlavní cíl jednojazyčného slovníku (Marconi 1990, s. 87–88). To však propria jakožto kandidáty na zařazení do hesláře výkladového slovníku přinejmenším znevýhodňovalo, pokud je to vysloveně nediskvalifikovalo, neboť propria sémantiku v lexikálním slova smyslu v podstatě nemají. Funkce pojmenování u nich není spjata s funkcí významu; v jejich případě lze mluvit pouze o sémantice propriální, jež vyplývá z onymického příznaku, z faktoru známosti jména jakožto jména (Knappová 1992, s. 212, podobně též Evans 1982, s. 382, Nerius 1985, s. 289).[5] Ani ve 20. a 21. století nebyla a není úplná shoda

[3] Bazální je zde trichotomie místo vs. osoba vs. různé: místa (základní – kontinenty, státy apod.; města – hlavní a jiná; geografické entity – řeky, pohoří aj.; metonymická pojmenování; známá místa a budovy; mimozemské entity – např. planety; biblická, mytologická, imaginární místa; obrazná pojmenování typu *Velké jablko*) / osoby (křestní jména; příjmení; skutečné osoby; postavy biblické, mytologické, imaginární; od nich odvozená adjektiva; národnosti; etnické skupiny; od nich odvozená adjektiva) / různé (svátky; organizace; jazyky; obchodní a jiné značky; náboženství, jejich stoupenci a odvozená adjektiva; miscellanea).

[4] Na obecnější rovině se zde dotýkáme velmi komplexní otázky vztahu encyklopedické a jazykové informace. Tato diskuse by však šla výrazně nad rámec našeho příspěvku. Zde se tedy spokojíme s konstatováním, že v současnosti stále častěji zaznívá názor, že mezi oběma kategoriemi jsou spíš povlovné, neostré hranice (viz např. Evans 2009, s. 3–26).

[5] Problematizace tohoto pojetí viz Wimmer (1993), srov. též Cumming (2019).

na zařazení proprií do výkladového slovníku. Jednotliví autoři a redakce mají individuální přístup, neexistuje žádný obecně akceptovaný a aplikovaný model jejich výběru do slovníku, resp. jejich zpracování v nich (srov. Bozkurt 2019). Zgusta (1971) uvádí, že propria do výkladového slovníku patří pouze tehdy, pokud se apelativizovala nebo pokud jde o slovník mrtvého jazyka či jazyka bez rozvinuté písemné tradice (srov. 1971, s. 254); podobně restriktivní přístup najdeme např. také u Reyové-Deboveové (viz Rey-Debove 1971, s. 69 a 88). Jiné práce naopak vyzdvihují nutnost propria do hesláře zahrnout (Köster 2003, Bozkurt 2019, Dvořáková 2019). Přes značnou diverzitu přístupů lze nicméně říct, že alespoň nějakým způsobem jsou propria a depropria zohledněna ve většině větších výkladových slovníků.[6]

Ad (c): Ve slovnících se lze setkat v podstatě s dvojím základním řešením: Propria jsou umístěna buď v hlavním hesláři mezi apelativy, nebo je najdeme ve speciálních seznamech, většinou na konci slovníku. V českém prostředí je zdokumentována diskuse k této otázce při práci na SSJČ. Autorský kolektiv slovníku v roce 1955 uveřejnil v časopise *Naše řeč* stať, ve které se píše:

> Zato se účastníci ankety úplně rozcházejí v názoru na nejvhodnější umístění vlastních jmen v chystaném díle (26 hlasů žádalo zvláštní seznam na konci slovníku, 24 hlasů bylo pro zařazování všech vlastních jmen do základní abecedy mezi ostatní hesla). Stejně ani pracovní kolektiv lexikografů není ještě jednotný v názoru na umístění vlastních jmen, zvláště místních, a jednoznačně tuto otázku nerozhodla ani vědecká rada našeho ústavu.
>
> (Lexikografický kolektiv ÚJČ ČSAV, s. 28–29)

Autorský kolektiv se nakonec rozhodl pro umístění propriálních hesel do hlavního hesláře. Analýze podání proprií a deproprií v novějších českých slovnících (20. a 21. stol.) se mj. i s ohledem na tuto otázku věnuje Dvořáková (2019), která se přimlouvá za zařazení proprií do hlavního hesláře s argumentem, že mají sice svá specifika, ale v podstatě není důvod je podávat odděleně od ostatních jednotek slovní zásoby; jako výhodu vnímá skutečnost, že takto „zůstane [...] zachován viditelný vztah mezi fundujícími vlastními jmény a dalšími odvozenými výrazy“ (Dvořáková 2019, s. 130).

Ad (d) a (e): Těmto otázkám se na příkladu ASSČ podrobněji věnujeme v oddílech 4 a 5. Než ale svou pozornost obrátíme k výběru hesel a jejich informační nabídce, připomeneme některé skutečnosti týkající se ASSČ, jež se prizmatem našeho tématu jeví jako podstatné.

---

[6] Tento závěr potvrzuje i namátková sonda do vybraných českých, slovenských, německých a anglických slovníků, ve kterých jsme ověřovali výskyt lexikálních jednotek *Anna*, *Berlín*, *casanova/Casanova* a *Francouz*, resp. jejich ekvivalentů v příslušných jazycích: *Anna* (*Anna*, *Anne*, *Anne*) je inventarizováno v ASSČ, SSSJ, DO, OLD, MW (zde jako jméno britské královny, dcery Jakuba II.), chybí v DWDS; *Berlín* (*Berlín*, *Berlin*, *Berlin*) nalezneme v ASSČ, SSSJ, DO, DWDS, MW, heslo není součástí hesláře OLD; *casanova/Casanova* je v ASSČ, DO, DWDS, OLD, MW, heslo není v SSSJ; heslo *Francouz* (*Francúz*, *Franzose*, *French*) najdeme ve všech výše zmíněných slovnících, v SSSJ je obyvatelské jméno přihnízdované u názvu země.

3. *AKADEMICKÝ SLOVNÍK SOUČASNÉ ČEŠTINY*

ASSČ vzniká v oddělení současné lexikologie a lexikografie Ústavu pro jazyk český od roku 2012. Lze jej charakterizovat jako abecední všeobecný výkladový slovník, jehož cílovými uživateli jsou středoškolsky vzdělaní rodilí mluvčí češtiny. Hlavní slovníkovou funkcí ASSČ je funkce textová, a to dekódovací (percepce textu) i kódovací (produkce textu). Hesla aktuálně vznikají na základě abecedního postupu prací v kombinaci s nově formulovaným frekvenčním hlediskem (viz níže na konci tohoto oddílu) tak, aby bylo veřejnosti co nejdříve k dispozici 50 tisíc především nejfrekventovanějších slov z úseku a–ž[7] (ASSČ je tedy budován jako slovník rostoucí); na původním cíli vytvořit v dlouhodobější perspektivě slovník o celkovém rozsahu 120–150 tisíc hesel se však nic nemění.

V popředí redakčních prací je uživatelské hledisko. Slovník je v prvé řadě praktickým nástrojem, který jeho uživatel používá za určitým konkrétním účelem.[8] Na ose preskriptivní – proskriptivní – deskriptivní kodex (viz Bergenholtz 2003, s. 65–80) je ASSČ koncipován primárně jako kodex deskriptivní, jehož cílem je co nejpřesnější zachycení aktuální jazykové normy tak, jak jsme schopni ji poznat (k problematice poznání jazykové normy srov. např. Beneš 2012). Online slovník je svébytné médium, nejde o pouhé zveřejnění tištěného slovníku v online prostředí. Mezi oblasti, kterým je při práci na ASSČ věnována zvýšená pozornost, tak patří mj. (a) „dekondenzace" textu heslové statě („rozpuštění" zkratek apod.); (b) strukturace lexikografických dat s důrazem na výraznější horizontální členění, jež je obvyklé v online prostředí; (c) rychlost, se kterou se uživatel dostane k informaci, kterou hledá, resp. hledání ve slovníku vůbec; (d) propojení slovníku s korpusy, resp. korpusovými nástroji či podobnými aplikacemi; (e) funkčně-estetická dimenze lexikografie.[9]

Základní koncepce slovníku byla představena knižně (Kochová – Opavská 2016), následné modifikace či doplňky bývají publikovány časopisecky (např. Lišková – Procházková – Šemelík 2021 či Šemelík – Lišková – Křivan 2023). Nejmarkantnější změnou oproti původnímu způsobu práce (srov. Kochová – Opavská 2016, s. 26) je v souvislosti s proprii a deproprii začlenění zeměpisných a křestních jmen[10] i jmen mytologických, biblických, pohádkových a dalších postav (společně s dalšími

[7] Do orientačního počtu 50 tisíc jednotek se nezapočítávají propria, dále hesla, která jsou v první fázi zpracována jen odkazem na slovo příbuzné, ani zvláštní hesla podávající frazémy a vykládaná sousloví, která se publikují souběžně s hlavními hesly jako jejich součást. Skutečný počet zpracovaných lexikálních jednotek je tedy vyšší.

[8] Viz Whitcut (1989, s. 88–94); Mžourková – Křivan (2019); ke slovníkovým funkcím srov. Tarp (1995, s. 17–62) či Bergenholtz – Nielsen – Tarp (2009, s. 17–32).

[9] K některým z těchto aspektů viz Almind (2005a, 2005b), Almind – Bergenholtz (2000), Luna (2004), Škrabal (2018, s. 111–122).

[10] V souladu s lexikografickým rozhodnutím pro znění výkladové části slovníku (viz oddíl 5.2.1) používáme i v tomto textu výraz „křestní jméno" ve významu zavedeného onomastického termínu „rodné jméno".

menšími, již dříve začleněnými sémantickými skupinami proprií) do hlavního hesláře slovníku, nikoli jejich zpracování v samostatných seznamech; dílčích úprav doznala také stavba těchto hesel. Zároveň jsou hesla uveřejňována společně s příslušnými apelativy daného písmene. Od původního záměru jednorázové publikace proprií a deproprií po uveřejnění celého apelativního hesláře bylo upuštěno, a to mj. s ohledem na zpětnou vazbu ze strany uživatelů slovníku.[11]

Pro apelativní heslář je primárním kritériem zařazení hesla frekvence v korpusu, a to hodnota tzv. kumulované průměrné redukované frekvence (kARF). Propria mají pro zařazení kritérií více, charakteristika kARF je však jedním z nich, proto ji na tomto místě vysvětlíme. Je založena jednak na výpočtu průměrné redukované frekvence (ARF), což je upravená frekvenční míra zohledňující oproti absolutní frekvenci rozložení jednotek napříč korpusem (podrobněji Savický – Hlaváčová 2002), jednak na výběru a normalizovaném zkombinování (po skupinách textových typů) čtyř reprezentativních korpusů češtiny řady SYN.[12] Výsledná kARF představuje hodnotu ARF v průměrném, napříč skupinami textových typů normalizovaném 100milionovém korpusu. Pro zařazení jednotky (lemmatu) do 50tisícového hesláře apelativ byla stanovena minimální hodnota kARF o velikosti 10.

4. MAKROSTRUKTURA

V této části článku shrnujeme základní kritéria pro zařazení propriálních hesel do hesláře ASSČ. Výše představené frekvenční hledisko podle kARF hraje při zařazování méně prominentní roli, je kombinováno s dalšími kritérii, a to s vymezením podle extrajazykových reálií a s údaji z existujících seznamů proprií. Do slovníku zařazujeme především zeměpisné názvy, křestní jména (výběrově též příjmení, viz níže) a další vybrané skupiny, především názvy svátků, propriální varianty zařazených apelativ (*býk*/*Býk*) a v menší míře též relevantní postavy mytologické, fiktivní nebo náboženské (vztahující se k centrálním náboženstvím). V případě výrazů z oblasti geografie (oddíl 4.1) je při rozhodování o zařazení kladen důraz na reálie České republiky a také na česká exonyma zohledňující kulturní důležitost světových toponym pro český kontext, v případě osobních jmen (oddíl 4.2) vycházíme z četností uvedených v reprezentativní příručce a v oficiálním seznamu jmen. Nastíníme i způsob výběrového zařazování proprií z dalších sémantických skupin (oddíl 4.3) a proprií v rámci frazémů a vykládaných sousloví (oddíl 4.4).

[11] Srov. mj. interní dokument *Připomínky a náměty k Akademickému slovníku současné češtiny (ASSČ)*, s. 2.

[12] Prostřednictvím nadřazeného korpusu SYN v6 byla vybrána relevantní lemmata ze čtyř 100milionových korpusů SYN2000, SYN2005, SYN2010, SYN2015, a to vždy zvlášť ve třech subkorpusech podle skupin textových typů (beletrie, publicistika, oborová literatura), jejichž velikosti byly při výpočtech normalizovány v rovnoměrném poměru 1 : 3. V každém z 12 subkorpusů pak byla pro všechna lemmata spočítána normalizovaná ARF a získané hodnoty byly následně zprůměrovány po třech čtveřicích pro každou ze skupin textových typů. Pro získání konečné hodnoty kARF byly tyto tři hodnoty sečteny.

4.1 Zeměpisná jména a deriváty

Do ASSČ zařazujeme bez ohledu na frekvenci v korpusu všechny světadíly, oceány, všechny státy světa a jejich hlavní města, dále také všechny kraje České republiky a obce s rozšířenou působností. Ve výběru inventarizujeme i významná světová města jiná než hlavní. Východiskem jsou v tomto případě propriální přílohy v SSČ v kombinaci s frekvencí dosahující alespoň kARF = 20. Výjimečně dochází k doplnění hesláře o položky, které v SSČ uvedeny nejsou. Takto byla doplněna např. hesla *Černobyl* (1. ‚město na Ukrajině', 2. ‚jaderná elektrárna v blízkosti Černobylu 1', 3. ‚závažná havárie Černobylu 2 v roce 1986') nebo *Buckinghamský palác* (1. ‚palác v Londýně, sídlo britského panovníka', 2. ‚britský panovník a panovnická rodina • jejich úřad'), a to s odkazem na jejich vysokou společenskou relevanci.

Dále jsou součástí hesláře jména států, zemí v rámci federací (*Arkansas*, *Bavorsko*), opět pokud jsou uvedena v SSČ a dosahují alespoň kARF = 20. Od všeho výše uvedeného zařazujeme též odvozená adjektiva, popřípadě adverbia, pokud dosahují alespoň kARF = 10 (*pražský*, *pražsky*).

Uvádíme obyvatelská jména utvořená od všech uvedených států (pokud se v češtině tvoří) a od významných českých měst (*Pražan*/*Pražák*), jestliže dosahují alespoň kARF = 10. Od těchto jmen pak zařazujeme i přechýlená jména bez ohledu na frekvenci (*Pražanka/Pražačka*). Součástí hesláře jsou také vybraná jména příslušníků národů, národností, kmenů a jiných etnických skupin (*Rom*, *Slovan*, k tomu přihnízdováno *Romka*, *Slovanka*), přičemž tato jména se vybírají na základě již vyhodnoceného zařazení odpovídajícího adjektiva nebo označení jazyka. Od výše uvedeného se opět zakládají odvozená adjektiva, pokud dosahují alespoň kARF = 10 (*romský*, *romsky*). V ASSČ též inventarizujeme pojmenování nejběžnějších či jinak relevantních jazyků (*angličtina*, *romština*).

Názvy zeměpisných útvarů – pohoří, hor, nížin, řek, jezer, moří aj. – se do ASSČ začleňují s důrazem na reálie ČR. Kritériem jejich výběru je frekvence v korpusu a všeobecná známost (s přihlédnutím k přílohám SSČ): součástí hesláře jsou jednoslovná propriální pojmenování uvedená v SSČ, která dosahují alespoň kARF = 20 (*Krkonoše*, *Vltava*) a dále víceslovná uvedená v SSČ, jejichž výběr se omezuje po ověření zastoupení v ČNK (*Černé jezero*, *Černé moře*). K nim se zpracovávají adjektiva, pokud dosahují alespoň kARF = 10 (*krkonošský*, *vltavský*). Není tedy možné, aby byl uveden derivát bez zpracovaného základového slova, které obvykle slouží i k výkladu derivovaného adjektiva. Ke všem položkám mohou být připojena (pokud jsou relevantní z hlediska frekvenčního) také slovní spojení (*berlínská*/*Berlínská zeď*).

U víceslovných (de)propriálních jednotek zeměpisných jmen rozlišujeme v souladu s pravidly pro hlavní heslář lemmata vícesložková a sousloví. Vícesložková se skládají z minimálně dvou nečeských formantů (*New York*, *Los Angeles*, *Rio de Janeiro*), uvádí se u nich slovní druh, rod a příslušné gramatické kategorie (viz dále). Jako sousloví kvalifikujeme ta lemmata, u nichž lze identifikovat minimálně dva české formanty (*České Švýcarsko*, *České Budějovice*, *Nové Mexiko*); ve slovníku se

připojují k heslům jednotlivých komponent, která na rozdíl od hesel souslovných jednotek gramatickou informaci obsahují, ať už pro svoji plnou zpracovanost (*český*, *nový*, *Švýcarsko*, *Mexiko*), nebo proto, že jsou uvedena jako řadicí bez výkladu (*Budějovice*). Sousloví se tedy připojuje ke všem svým komponentům (kromě předložek a spojek), např. heslo *Bílá hora* je připojené k plně zpracovaným lemmatům *bílý* a *hora*. Heslo *Česká Lípa* najdeme pod plně zpracovaným heslem *český* a řadicím heslem *Lípa* (1), nikoli pod apelativním, samostatně zpracovaným heslem *lípa* ve významu ‚strom se srdčitými listy a vonnými květy'.

(1) **Lípa** [li:pa] (2. j. Lípy) podstatné jméno rodu ženského
□ **Česká Lípa** město v Česku (Liberecký kraj)

Součástí propriálního hesláře ASSČ mohou být podoby počeštěné i cizojazyčné (včetně adaptovaných), přičemž při rozhodování o zařazení počeštěné podoby se vychází z frekvence v úzu, dále z příloh SSČ a také z Indexu českých exonym (Boháč et al., 2019). Podle konkurence českého jména se jménem cizojazyčným rozlišujeme tři základní typy, které se v ASSČ liší svým zpracováním.

První z nich je případ, kdy se cizojazyčný název nepoužívá (*Vídeň*/*Wien*) a je pouze uveden ve výkladu významu hesla v závorce: *Vídeň: hlavní město Rakouska* (německy *Wien*). Pro přepis cizojazyčných názvů používáme důsledně latinku a transkripci uvádíme českou: *Bejrút* (arabsky *Bajrút*), případně i mezinárodní podobu: *Peking* (čínsky *Pej-ťing, Beijing*). Druhým typem jsou varianty, které si v českém úzu reálně konkurují (*Řezno*/*Regensburg*). V tomto případě jsou názvy pojaty jako varianty téhož hesla a na prvním místě je ta užívanější. Třetí typ ilustruje příklad *Tübingen*/*Tubinky*, kde je česká podoba již okrajová, a proto ji neuvádíme: součástí hesláře je pouze cizojazyčný výraz.

4.2 Křestní jména a příjmení

Heslář křestních jmen zohledňuje zastoupení nositelů jména v současné české populaci; odchyluje se tak od frekvenčního kritéria v korpusu, v jehož případě by skutečná užívanost jména v Česku nebyla adekvátně zachycena. Vycházíme z posledního vydání knihy Miloslavy Knappové *Jak se bude vaše dítě jmenovat* (2020); do ASSČ přebíráme jména, která jsou v této publikaci kvalifikována podle frekvence v populaci jako 1. nejoblíbenější/nejrozšířenější, 2. velmi oblíbená, 3. oblíbená, 4. běžná. Tyto frekvenční třídy jsou dále zpřesňovány pomocí přehledu jmen Ministerstva vnitra, který byl vydáván do roku 2017.[13] Platí přitom, že pro zpracování hesla je třeba minimální frekvence 135 nositelů po roce 1950, pro variantu již založeného hesla je tato hranice 67 nositelů jména. Hranice 135 a 67 odpovídají v prů-

[13] V současnosti je přehled k dispozici již jen na neoficiálních webových stránkách, např. <www.nasejmena.cz> nebo <www.kdejsme.cz>. Oficiální tabulkový soubor (*Přehled jmen a roků narození*), který používáme, lze dodnes stáhnout ve webovém archivu <https://bit.ly/3Z8Nlw6>.

měru nejméně dvěma nositelům jména, resp. jednomu nositeli varianty jména ročně za období 1950–2016. Na základě tohoto kritéria byly například publikovány varianty ženského křestního jména *Dorotea* (81 nositelek) a *Dorothea* (84) společně s častějšími variantami *Dorota* (1737) a *Dora* (540).

Systematicky neinventarizujeme domácké podoby jmen (výjimkou je např. *Franta* jako řadicí heslo pro frazém *z nouze každej Franta dobrej*). Některá osobní jména, např. *Dáša* a *Bára*, původně domácké podoby jmen *Dagmar* a *Barbora*, se osamostatnila a užívají se zároveň jako základní podoby křestních jmen. Pokud splňují stanovenou frekvenci, jsou do slovníku vtělena jako jméno křestní; informace o jejich užití jako domácké podoby je uvedena v poznámce. Jako samostatné heslářové položky nezařazujeme depropriální posesiva (*Danielův*), ale uvádíme je v rámci morfologické charakteristiky výchozího propria (viz níže heslo *Daniel* (15)), a to v souladu s celkovým zpracováním posesiv ve slovníku.

Příjmení se v současné fázi zpracování do slovníku inkorporují jen tehdy, když jsou součástí frazému nebo slovního spojení, např. *Beneš – Benešovy dekrety* (2); v těchto případech se příjmení uvádí jen jako řadicí heslo bez výkladu významu. Do etymologické poznámky u připojeného hesla se však vždy uvede, ke které osobě se frazém vztahuje se základními životopisnými či jinými relevantními údaji pro tuto osobu a povahu frazému. Ženská příjmení – v případě, že se k zařazení kvalifikují – se uvádějí samostatně, pokud není ve slovníku uveden mužský nositel jména. V takovém případě by se ženské příjmení hnízdovalo k mužskému, hypoteticky např. *Horák*, *Horáková*. U jmen postav, která mají charakter křestního jména, neuvádíme samostatný výklad a přistupujeme k nim analogicky jako k příjmením (3).

(2) **Beneš** [beneš] (2. j. -še, 3., 6. j. -šovi, příd. jm. přivl. Benešův) podstatné jméno rodu mužského životného
□ **Benešovy dekrety** histor. dekrety vydané Edvardem Benešem v květnu až srpnu 1945, týkající se zejména národní správy majetku, potrestání kolaborantů a nuceného vystěhování většiny Němců a Maďarů z československého území
Podle československého prezidenta Edvarda Beneše (1884–1948).

(3) **Archimedes** [ʔarxɪme:de:s], [ʔarxɪme:des] (2. j. -da, 3., 6. j. -dovi, -du, příd. jm. přivl. Archimedův) podstatné jméno rodu mužského životného
□ **Archimedův zákon** fyz. fyzikální zákon vyjadřující vztlakovou sílu nadlehčující těleso ponořené do statické kapaliny, která se rovná tíze tekutiny stejného objemu, jako je ponořená část tělesa
Podle starořeckého matematika, fyzika a vynálezce Archimeda (287–212 př. n. l.).
Používají se i podoby *Archimédes* [ʔarxɪme:de:s, ʔarxɪme:des], *Archimédés* [ʔarxɪme:de:s].
Původní řecké výslovnosti nejlépe odpovídá podoba *Archimédés*.

4.3 Jména fiktivních, náboženských aj. postav a jména z dalších sémantických skupin

Do ASSČ výběrově zařazujeme jména náboženských (*Alláh*, *Buddha*, *Bůh*, *Ježíš*) a mytologických, pohádkových (*děd Vševěd*, *brouk Pytlík*) aj. postav, a to i s exemplifikací. V případě náboženských postav se jedná především o postavy s centrální rolí v rámci světově významného náboženství, viz např. *Alláh* (4).

(4) **Alláh** [ʔalaːx], 2. j. [ʔalaːha] (2. j. -ha, 3., 6. j. -hovi, -hu, 5. j. -hu) podstatné jméno rodu mužského životného <arab.>
(v islámu) nejvyšší bytost, tvůrce všeho: *modlit se k Alláhovi; vzývat Alláha; Prosil Alláha o odpuštění.; Poklekl a poděkoval všemohoucímu Alláhovi.*

Dále zařazujeme, a to i s exemplifikací, frekventovaná kosmonyma (názvy hvězd, souhvězdí, planet, galaxií – *Merkur*, *Slunce*, názvy znamení zvěrokruhu – *Býk*) a názvy (církevních) svátků (*Vánoce*, *Velikonoce*). Názvy víceslovných svátků pojímáme jako vykládaná sousloví (*Zelený čtvrtek*, *Velký pátek*) a příklady u nich (podobně jako u souslovných apelativ) neuvádíme. Potenciálně zařazujeme také dostatečně frekventované fiktivní zeměpisné názvy (*Kocourkov*). Víceslovná obrazná pojmenování typu *Divoký západ* se zpracovávají jako vykládaná sousloví.

4.4 Frazémy a sousloví

Některá propria se stávají součástí frazémů (a vykládaných sousloví), které do slovníku vplývají na základě frekvence obdobně jako u frazémů s apelativními komponentami, např. *Adam – (koupat se) na Adama.* U frazémů a sousloví založených na konkrétních osobnostech se jména těchto osobností uvádějí do etymologické poznámky a k danému jménu se přistupuje, jako by u něj frazém nebyl, např. heslo *Dalibor* je tak zpracováno jen jako křestní jméno (5). (Oproti tomu v případě hesla *Adam* je druhý význam prvního člověka, muže uveden na základě kritéria centrální role v náboženství, proto u souvztažných frazémů není etymologická poznámka uvedena.)

(5) **Dalibor** [dalıbor] (2. j. -ra, 3., 6. j. -rovi, -ru, příd. jm. přivl. Daliborův) podstatné jméno rodu mužského životného
mužské křestní jméno
◊ **nouze naučila Dalibora housti** (přísloví) člověk ve svízelné situaci dokáže dělat věci, které by jinak nesvedl
Podle českého šlechtice a rytíře Dalibora z Kozojed (15. století), který se podle pověsti naučil ve vězení hrát na housle.

Pokud je propriální heslo založeno jen kvůli frazému či sousloví, uvede se jako řadicí; bude jej tedy tvořit jen lemma a záhlaví s výslovností a morfologickými úda-

ji, ale výklad významu v hesle nebude, viz výše *Archimedes* (3). Všechny frazémy s řadicím, nevykládaným propriem mají etymologickou poznámku. U frazémů založených na zeměpisných názvech se výklad hlavního hesla uvádí, např. *Bohnice*, protože druhý význam (psychiatrická léčebna) není závislý na existenci frazému, ale na lexikalizaci propria (podobně též *Barrandov* ve významu filmových ateliérů).

5. MIKROSTRUKTURA

V této části představujeme stavbu propriálních hesel zařazených do ASSČ podle jednotlivých základních typů a okruhů hesel. Mezi obecné principy patří určitý minimalismus s přihlédnutím k povaze slovníku a ekonomičnosti zpracování těchto hesel, co nejjednodušší definiční pravidla, uživatelská vstřícnost a redukovaná encyklopedická informace s vědomím, že výkladový slovník typu ASSČ není pro uživatele primárním zdrojem informací o geografických celcích, historických postavách apod. Více než kde jinde zde platí dnes již téměř klasické Bergenholtzovo „Lexikografie je selekce, je selekce, je selekce…" (Bergenholtz 2001).

5.1 Zeměpisné názvy

Geografická hesla nejsou opatřena oborovým kvalifikátorem typu geogr., a to v souladu s běžnou praxí v jiných výkladových slovnících (srov. zpracování v SSSJ, DUW, DO). Hesla však mohou být opatřena stylistickým příznakem; v hesle *Cejlon* (6) tak najdeme informaci o zastarání daného pojmenování. Preference ohledně konkurujících tvarů jsou případně rozvedeny v externí poznámce hesla, viz *Čečenec*, *Čečen* (7).

(6) **Cejlon** [cejlon] (2. j. -nu, 6. j. -nu, -ně) podstatné jméno rodu mužského neživotného
1. ostrov v Indickém oceánu
2. zast. (do roku 1972) název státu Šrí Lanka

(7) **Čečenec** [čečenec] (2. j. -nce, 3., 6. j. -nci, -ncovi, 5. j. -nče, -nci, 1. mn. -nci) podstatné jméno rodu mužského životného
1. obyvatel Čečenska
2. člověk pocházející z Čečenska
3. člověk hlásící se k čečenské národnosti, příslušník čečenského národa
► **Čečenka** [čečeŋka] (2. j. -nky, 2. mn. -nek) podstatné jméno rodu ženského
1. přechýl. k 1
2. přechýl. k 2
3. přechýl. k 3
Vyskytuje se též méně častá varianta *Čečen*, pocházející z ruštiny.

Tvaroslovná charakteristika zeměpisných názvů se v souladu s paradigmatem uváděným Internetovou jazykovou příručkou drží pouze tvarů singuláru, v ostatních

ohledech následuje principy zachycení gramatické informace apelativních hesel. Vzhledem k častému cizímu původu těchto jmen pro větší jednoznačnost častěji než u jiných hesel rozepisujeme v gramatické informaci celé tvary, nikoli jen relevantní poslední písmena tvaru s opěrnou hláskou (poslední společnou hláskou pro všechny uváděné tvary). Zpravidla se jedná o tvary vícesložkových názvů (8–9).

(8) **Andorra la Vella** [ʔandora la vela], [ʔandora la velja] (2. j. Andorry la Vella, 3., 6. j. Andoře la Vella) podstatné jméno rodu ženského
hlavní město Andorry

(9) **Burkina Faso** [burkɪna faso] (2. j. Burkina Fasa) podstatné jméno rodu středního
země v Africe
V úzu se též vyskytuje skloňování pouze první části (2. j. *Burkiny Faso*) i nesklonná varianta.

Výklad se drží výše zmiňovaného minimalismu a snahy o menší míru encyklopedičnosti ASSČ obecně, uvědomujeme si však zároveň společenskou citlivost a potenciální problematičnost kupříkladu obyvatelských jmen. V tomto případě jsme přistoupili k systémovému (pokud to dané heslo umožňuje) ošetření potenciálních významů zahrnujících etnickou identifikaci obyvatel v diasporách apod., což vyústilo v trojici ohraničených významů: 1. ‚obyvatel území‘, 2. ‚člověk pocházející z území‘, 3. ‚příslušník národa‘. Přechýlená jména jsou přihnízdována a vykládána pomocí „přechýl.“ s odkazem k příslušnému významu maskulinního hesla (10).

(10) **Armén** [ʔarmeːn] (2. j. -na, 3., 6. j. -novi, -nu, 1. mn. -ni, -nové) podstatné jméno rodu mužského životného
1. obyvatel Arménie
2. člověk pocházející z Arménie
3. člověk hlásící se k arménské národnosti, příslušník arménského národa
► **Arménka** [ʔarmeːŋka] (2. j. -nky, 2. mn. -nek) podstatné jméno rodu ženského
1. přechýl. k 1
2. přechýl. k 2
3. přechýl. k 3

Základní obecné schéma výkladu zeměpisných názvů následuje vzorec „co/kdo + kde“. Obě složky vzorce vycházejí ze snahy o co nejjednodušší definiční pravidla a úspornou definici, a tak se např. u řek nerozlišuje, zda jde o veletok nebo „běžnou“ řeku – *Nil* a *Berounka* se v tomto ohledu definují stejně, přes opěrné slovo „řeka“. U států neupřesňujeme, zda jde o stát spolkový, konstituční monarchii apod. a držíme se opěrného slova „stát“.

Druhá složka vzorce, komponenta „kde“, je ztvárněna hierarchicky nejnižší možnou jednoznačnou specifikací – Nil protéká několika africkými státy, a tudíž je

nejnižší možnou jednoznačnou specifikací Afrika (11). U měst za hierarchicky nejnižší možnou jednoznačnou specifikaci považujeme většinou stát (nikoli kraj, historickou zemi apod.); specifikem jsou města ČR, u kterých uvádíme kraj (12). Z uvedených pravidel mohou existovat různé výjimky: Hlavní města se definují nikoli pomocí určení „kde“, ale pomocí privativního určení v genitivu, např. *Bělehrad: hlavní město Srbska*.

(11) **Nil** [nɪl] (2. j. Nilu, 6. j. Nilu) podstatné jméno rodu mužského neživotného
řeka v Africe

(12) **Bruntál** [brunta:l] (2. j. -lu, 6. j. -le, -lu) podstatné jméno rodu mužského neživotného
město v Česku (Moravskoslezský kraj)

Adjektivní deriváty se vykládají pomocí všeobecné vztahové perifráze (‚vztahující se k…‘), jejíž složkou je zařazené proprium. V hesle se neuvádí příklady (13). Vybraná adjektiva však nesou rozšířený výklad a také exemplifikaci (14). Tento postup se týká především kulturně a jazykově významných národů (*anglický*, *francouzský* aj.) a také všech světadílů. Jde o frekventovaná adjektiva nezřídka užívaná ve více významech, často tvořící různá sousloví a též stupňované tvary.

(13) **nilský** [nɪlski:] přídavné jméno
vztahující se k Nilu

(14) **anglický** [ʔaŋglɪcki:] přídavné jméno
1. vztahující se k Anglii, k Velké Británii, k Angličanům, k Britům: *anglický spisovatel / dramatik; anglický gentleman; anglické hrabství; anglická literatura; hrát v anglické fotbalové lize* □ **anglická slanina** slanina z vykostěného uzeného vepřového bůčku s charakteristickým tmavým povrchem □ **anglická snídaně** velmi vydatná snídaně, obvykle zahrnující párky, vejce, fazole ap. □ **anglický park** park napodobující přírodní krajinný ráz □ **anglický roh** dechový hudební nástroj podobný hoboji s ozvučníkem hruškovitého tvaru, znějící v hlubší poloze □ **anglický trávník** nízký a hustý pěstěný travní porost, zprav. na větší ploše
2. vztahující se k angličtině: *anglické slovo; anglický výraz; anglická verze muzikálu*
3. (2. st. -ičtější) příznačný, charakteristický pro Anglii, pro Velkou Británii, pro Angličany, pro Brity • připomínající Anglii, Velkou Británii, její kulturu, způsob života: *anglický způsob života; Mým snem je rodinný dům v anglickém stylu, s velkým krbem a zahradou.; Kriket je jednou z nejangličtějších her.*
□ **anglický jazyk**
1. germánský jazyk, úřední jazyk ve Velké Británii, Irsku, USA, Kanadě, Austrálii a dalších státech; syn. angličtina 1

2. vyučovací předmět nebo studijní obor anglický jazyk a literatura; syn. angličtina 2
◊ **anglický humor** střízlivý, věcný a lakonický humor, někdy i cynický nebo ironický: *pravý / jemný anglický humor; detektivní komedie s vtipnou zápletkou a starým dobrým anglickým humorem; Oba zbožňujeme anglický humor.*
→ **po anglicku**

5.2 Osobní jména

5.2.1 Křestní jména a příjmení

Mikrostruktura hesel křestních jmen je v ASSČ zpracována zcela minimalisticky, neuvádí se původ jména ani původní významy. Výklad se drží v souladu s obecnou koncepcí slovníku pro textaci výkladové části uzualizovaného, synchronního označení „mužské/ženské křestní jméno“. Neužíváme tak konkurenční odborný výraz „rodné jméno“, který je sice terminologicky přesnější, ale je výrazně méně frekventovaný a ze strany některých uživatelů u něj může hrozit záměna s výrazem „rodné příjmení“. Historickou souvislost spojení „křestní jméno“ s křtem, při kterém dítě jméno původně získávalo, v kontrastu s pojetím Knappové (srov. Knappová 2020, s. 12) nevnímáme jako podstatnou. Slovní spojení *křestní jméno* a *rodné jméno* budou ve slovníku patřičně pojednány v rámci hesla *jméno*.

Obourodá jména (*René*, *Saša*) jsou zpracována jako homonyma (*René I*, *Saša I* mužské křestní jméno a *René II*, *Saša II* ženské křestní jméno). Ženské podoby mužského jména (*Daniel – Daniela*) se nepovažují za přechýleninu, nehnízdují se jako jiné přechýleniny v ASSČ a také mají vlastní výklad (oproti metavýkladu „přechýl.“ u hesel typu *Dán – Dánka*).

Tvaroslovná charakteristika většinově odpovídá zpracování apelativních hesel, omezuje se však na tvary singuláru. Navíc, vzhledem k povaze osobních jmen, křestních i příjmení, uvádíme systematicky také tvary přídavného jména přivlastňovacího, a to v plném tvaru, srov. *Danielův* a *Žanetin* (15–16).

(15) **Daniel** [danɪjel] (2. j. -la, 6. j. -lu, -lovi, příd. jm. Danielův) podstatné jméno rodu mužského životného
mužské křestní jméno

(16) **Žaneta** [žaneta] (2. j. -ty, 6. j. -tě, příd. jm. Žanetin) podstatné jméno rodu ženského
ženské křestní jméno

Vzhledem k tomu, že příjmení v současné fázi zpracování proprií do ASSČ systematicky nezařazujeme na základě frekvence a zpracováváme jen ta příjmení, která jsou součástí sousloví, popřípadě frazémů (*Beneš – Benešovy dekrety*, *Crohn – Crohnova nemoc/choroba*), je mikrostruktura těchto hesel redukována, viz (2) výše a (17). Zpracovávají se jako řadicí hesla bez výkladu, pouze s výslovností,

slovnědruhovou a tvaroslovnou charakteristikou. Encyklopedická, resp. etymologická informace je uvedena u příslušné víceslovné jednotky v podobě uživatelské poznámky.

(17) **Crohn** [kroːn] (2. j. Crohna, 3., 6. j. Crohnovi, příd. jm. přivl. Crohnův) podstatné jméno rodu mužského životného
□ **Crohnova choroba, Crohnova nemoc** med. zánětlivé onemocnění různých částí trávicí trubice, zejména střeva, projevující se bolestmi břicha, průjmem, u dětí poruchou růstu ap.
Podle amerického lékaře, gastroentorologa Burilla Bernarda Crohna (1884–1983).

5.2.2 Jména mytologických, náboženských, fiktivních a jiných postav

Pro zařazená hesla ostatních osobních jmen platí principy podobné jako u zpracovaných příjmení. Část z nich představují řadicí hesla pro vykládaná sousloví, např. *Achilles* (18), část z nich je užívána metaforicky, např. heslo *brouk Pytlík* (19), které je jako víceslovné připojeno k apelativnímu heslu *brouk* a později bude také uvedeno u řadicího hesla *Pytlík*.

(18) **Achilles** [ʔaxɪleːs], [ʔaxɪles] (2. j. -lla, 3., 6. j. -llovi, -llu, příd. jm. přivl. Achillův), **Achilleus** [ʔaxɪleus] (2. j. -llea, 3., 6. j. -lleovi, -lleu, příd. jm. přivl. Achilleův) podstatné jméno rodu mužského životného
□ **Achillova šlacha** anat. šlacha trojhlavého lýtkového svalu upínající se na patní kost
Podle Achilla, postavy z řecké mytologie, jehož pata byla jeho jediným zranitelným místem.
◊ **Achillova pata** dílčí, často však zásadní nedostatek, slabina někoho, něčeho: *Matematika byla vždycky moje Achillova pata.; Vybavení města sportovními zařízeními zůstává jeho Achillovou patou.*
Podle Achilla, postavy z řecké mytologie, jehož pata byla jeho jediným zranitelným místem.

(19) □ **brouk Pytlík**
kdo dělá, že všechno zná a umí, ale často je přistižen při omylu, povrchnosti, nepřesnosti ap.: *Nejsem brouk Pytlík, abych mohl vše zasvěceně komentovat.; Nechci vypadat jako brouk Pytlík, ale já se opravdu snažím dělat všechno nejlíp, jak umím.; Nechal se ponižovat různými brouky Pytlíky, přitom byl sám velice schopný.*
Podle postavy brouka Pytlíka z dětských knih Ondřeje Sekory (1899–1967).

Výklad je obdobný jako u frazémů nebo apelativních sousloví. Rozdíl mezi propriálním a apelativním významem, pokud u daného slova existují oba a v úzu si konkurují, je naznačen uvedením příslušného podheslí a zařazením odkazového hesla do hesláře pro snazší dohledatelnost, např. vyložené heslo *buddha* s podheslím

Buddha, odkazové heslo *Buddha*, viz (20–21). Uživatelská přívětivost je podpořena navíc i externími poznámkami s informací o pravopisu, údaji o původu fiktivní postavy aj.

(20) **buddha** [budha] (2. j. -dhy, 3., 6. j. -dhovi, 1. mn. -dhové, 6. mn. -dzích, příd. jm. přivl. buddhův) podstatné jméno rodu mužského životného <sanskrt>
1. Buddha zakladatel buddhismu Siddhártha Gautama: *uctívat Buddhu; Bodhgaya je místem, kde Buddha dosáhl osvícení.; Sochy zobrazují Buddhu, jak sedí a medituje.;* příd. jm. přivl. *Žijí podle Buddhova učení.*
2. (v buddhismu) kdo dosáhl osvícení, dokonalého poznání: *Stal se buddhou.; Všichni minulí buddhové dosáhli postupně probuzení.*
3. zobrazení (zejména socha, soška) Buddhy, buddhů: *velcí kamenní buddhové; sbírka zlacených buddhů; pokoj vyzdobený buddhy*
Velké počáteční písmeno se píše i ve významu 2 při označení významných historických buddhů, kteří mají svůj přídomek, např. *Buddha Krakuččhanda*, *Buddha Kónakámuni*.

(21) **Buddha → buddha**

U řadicích antických řeckých jmen uvádíme (v souladu s Internetovou jazykovou příručkou) pouze krátké hláskové podoby, např. *Archimedes*, viz (3) výše, varianty s dlouhými vokály se uvádějí jen v poznámce.

6. ZÁVĚR A VÝHLED

Propria a depropria tvoří nedílnou součást ASSČ, přičemž s jejich zařazením se počítalo již na samém počátku koncepčních úvah nad budoucím slovníkem. Změna zařazení propriálních a depropriálních hesel ze speciálních jmenných seznamů do hlavního hesláře slovníku a z toho vyplývající určitá emancipace těchto hesel byla motivována snahou poskytnout relevantní hesla různých typů vždy při zveřejnění dané abecední dávky a nikoli až následně po uveřejnění celého apelativního hesláře. Zároveň však byla pro uživatele zachována možnost tato hesla jednoduše filtrovat, což znamená, že trvá výhoda jejich přehledu na jednom místě.

Je přitom zřejmé, že ASSČ může poskytnout pouze výběr těchto lexikálních jednotek a že jejich zpracování bude v porovnání s apelativními hesly méně detailní. Domníváme se, že charakteristické distinkce mezi jazykovým slovníkem a encyklopedií je v rámci jednoho díla rozumné zachovat (k této problematice samozřejmě existují různé přístupy; k hybridizaci obou druhů děl srov. Stark 1999). Jako vhodné řešení pro ty uživatele, kteří by na jednom místě ocenili jak jazykovou, tak rozsáhlejší encyklopedickou informaci, se nabízí vytvoření online platformy v rámci agregace jazykových a encyklopedických dat (k tzv. leximatům neboli multifunkčním lexikálním databázím srov. Pajzs 2009, Tarp 2008, Verlinde et al. 2009). I přes urči-

tou úspornost zpracování proprií v ASSČ je však nutné konstatovat, že ASSČ v tomto ohledu nabízí podstatně víc než mnohé jiné výkladové slovníky, a to včetně svých předchůdců.

Poznámka redakcie: V priebehu posudzovateľského procesu vznikla zaujímavá diskusia o termíne „křestní jméno“ a jeho – z odborného onomastického hľadiska korektnejšieho – ekvivalentu „rodné jméno“. Podobná situácia je aj pri dvojici slovenských názvov krstné a rodné meno. Keďže diskusia nedospela k jednoznačnému záveru, redakcia Jazykovedného časopisu ponúka pre prípadných záujemcov priestor na ďalšie príspevky na túto tému.

Bibliografie

ALMIND, Richard (2005a): Dictionaries Through Databases. In: J. E. Mogensen – H. Gottlieb – A. Zettersten (eds.): *Proceedings of the Eleventh International Symposium on Lexicography.* Fischer Taschenbuch – Forum Wissenschaft Hochschule [= Lexicographica, Series Maior], s. 101–110.

ALMIND, Richard (2005b): First Impressions Last: Layout in Dictionaries. In: I. Barz – H. Bergenholtz – J. Korhonen (eds.): *Schreiben, Verstehen, Übersetzen und Lernen: Zu ein- und zweisprachigen Wörterbüchern mit Deutsch* [= Finnische Beiträge zur Germanistik]. Frankfurt am Main: Peter Lang, s. 93–102.

ALMIND, Richard – BERGENHOLTZ, Henning (2000): Die ästhetische Dimension der Lexikographie. In: U. Fix – Wellmann, H. (eds.): *Bild im Text – Text und Bild* [= Sprache, Literatur und Geschichte: Studien zur Linguistik/Germanistik]. Heidelberg: Winter, s. 259–288.

ATKINS, B. T. Sue – RUNDELL, Michael (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography.* Oxford – New York: Oxford University Press. 554 s.

BENEŠ, Martin (2012): Jazyková norma a možné způsoby jejího zjišťování. In: S. Čmejrková – J. Hoffmannová – J. Klímová (eds.): *Čeština v pohledu synchronním a diachronním: Stoleté kořeny Ústavu pro jazyk český*. Praha: Karolinum, s. 807–811.

BERGENHOLTZ, Henning (2001): Lexikografie ist Selektion ist Selektion ist Selektion… In: J. Korhonen (ed.): *Von der mono- zur bilingualen Lexikographie für das Deutsche* (Finnische Beiträge zur Germanistik, sv. 6). Frankfurt am Main – Berlin et al.: Peter Lang, s. 11–30.

BERGENHOLTZ, Henning (2003): User-oriented understanding of descriptive, proscriptive and prescriptive lexicography. In: *Lexikos*, roč. 13, s. 65–80.

BERGENHOLTZ, Henning – NIELSEN, Sandro – TARP, Sven (eds.) (2009): *Lexicography at a Crossroads. Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographical Tools Tomorrow* [Linguistic Insights, Studies in Language and Communication, vol. 90]. Bern: Peter Lang, s. 17–32.

BOZKURT, Ferdi (2019): Proper Names in General (Purpose) Dictionaries: Necessity. In: *International Journal of Education and Language*, roč. 1, č. 1, s. 10–20.

BUßMANN, Hadumod (2008): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag. 860 s.

CUMMING, Sam (2019): Names. In: E. N. Zalta (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2019 Edition)* [online]. Cit. 1. 3. 2023 <https://plato.stanford.edu/archives/fall2019/entries/names>.

DENZER, Sandra – HORN, Franziska (2016): Die ersten Schritte eines Langzeitprojekts. Das Digitale Familiennamenwörterbuch Deutschlands. In: *OPAL*, č. 1, s. 39–55.

DVOŘÁKOVÁ, Žaneta (2019): Propria v moderních výkladových slovnících češtiny. In: *Naše řeč*, roč. 102, č. 1-2, s. 119–132.

EVANS, Gareth (1982): *The Varieties of Reference*. (Ed. with a preface by John McDowell.) Oxford: Clarendon Press. 432 s.

EVANS, Vyvyan (2009): *How Words Mean. Lexical Concepts, Cognitive Models, and Meaning Construction*. Oxford: Oxford University Press. 320 s.

GRAF, Martin Hannes (2008): Lexikographie und Onomastik. Das Schweizerische Idiotikon aus der Sicht der Namenforschung. In: *Das Idiotikon: Schlüssel zu unserer sprachlichen Identität und mehr* (Frühjahrestagung der Schweizerischen Akademie der Geistes- und Sozialwissenschaften, Zürich, 24. April 2008), Bern, s. 101–117.

GREULE, Albrecht (1990): Ortsnamenwörterbücher. In: F. J. Hausmann et al. (eds.), *Dictionaries/ Wörterbücher*, 2. sv., Berlin New – York, s. 1276–1284.

GREULE, Albrecht (2008): Möglichkeiten und Grenzen einer Aufnahme von Namen in das *Große deutsch-tschechische Wörterbuch*. In: M. Vachková (ed.): *Beiträge zur bilingualen Lexikographie*. Praha: Karolinum, s. 61–69.

HLADKÁ, Zdeňka – NEKULA, Marek (2017): Vlastní jméno. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Cit. 1. 3. 2023. <https://www.czechency.org/slovnik/VLASTNÍ JMÉNO>.

KNAPPOVÁ, Miloslava (1992): K funkčnímu pojetí systému vlastních jmen. In: *Slovo a slovesnost*, roč 53, č. 3, s. 211–214.

KNAPPOVÁ, Miloslava (2020): *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* 6. vyd. Praha: Academia. 920 s.

KOCHOVÁ, Pavla – Opavská, Zdeňka (eds.) (2016): *Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny*. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 239 s.

LEXIKOGRAFICKÝ KOLEKTIV ÚSTAVU PRO JAZYK ČESKÝ ČSAV (1955): Výsledky ankety o Ukázkovém sešitě slovníku současné spisovné češtiny. *Naše řeč*, roč. 38, č. 1–2, s. 25–32.

LIŠKOVÁ, Michaela – PROCHÁZKOVÁ, Barbora – ŠEMELÍK, Martin a kol. (2021): Hesla z Akademického slovníku současné češtiny publikovaná mimo abecední pořadí: tematický okruh koření. In: *Jazykovědné aktuality*, roč. 58, č. 3–4, s. 76–88.

LUNA, Paul (2004): Not Just a Pretty Face: The Contribution of Typography to Lexicography. In: G. Williams – S. Vessier (eds.): *Proceedings of the Eleventh Euralex International Congress* (Vol. 2, Euralex 2004. Lorient/ France, July 6–10, 2004). Orient: Université de Bretagne Sud, s. 847–858.

MARCONI, Diego (1990): Dictionaries and Proper Names. In: *History of Philosophy Quarterly*, roč. 7, č. 1, s. 77–92.

MŽOURKOVÁ, Hana – KŘIVAN, Jan (2019): Pusťme uživatele do slovníku! Aneb o neprobádané cestě v české lexikografii. In: *Naše řeč*, roč. 102, č. 1–2, s. 36–50.

NERIUS, Dieter (1985): Zur Stellung der Eigennamen in Wörterbüchern der deutschen Gegenwartssprache. In: K. Hyldgaard-Jensen – A. Zetterstein (eds.): *Symposium on Lexicography II*. Tübingen, s. 287–301.

PAJZS, Julia (2009): On the Possibility of creating Multifunctional Lexicographical Databases. In: H. Bergenholtz – S. Nielsen – S. Tarp, s. (eds.): *Lexicography at a Crossroads. Dictionaries and Encyclopedias Today, Lexicographical Tools Tomorrow* [Linguistic Insights, Studies in Language and Communication, vol. 90]. Bern: Peter Lang, s. 327–354.

PLESKALOVÁ, Jana (2017): Onymizace. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.): *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Cit. 1. 3. 2023. <https://www.czechency.org/slovnik/ONYMIZACE>.

REY-DEBOVE, Josette (1971): *Étude linguistique et sémiotique des dictionnaires français contemporains.* The Hague – Paris: Mouton. 329 s.

(s. n.) (2017): *Připomínky a náměty k Akademickému slovníku současné češtiny (ASSČ)*. Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., interní dokument, 20 s.

SAVICKÝ, Petr – HLAVÁČOVÁ, Jaroslava (2002): Measures of Word Commonness. In: *Journal of Quantitative Linguistics*, roč. 9, s. 215–231.

STARK, Martin (1999): *Encyclopedic Learners' Dictionaries: A Study of their Design Features from the User Perspective*. Berlin – Boston: Max Niemeyer Verlag. 297 s.

ŠEMELÍK, Martin – LIŠKOVÁ, Michaela – KŘIVAN, Jan (2023): K modifikované koncepci Akademického slovníku současné češtiny od roku 2020. In: *Bohemistyka*, č. 2, s. 273–294.

ŠKRABAL, Michal (2018): [recenze] Kapitoly z koncepce Akademického slovníku současné češtiny. In: *Studie z aplikované lingvistiky / Studies in Applied Linguistics*, roč. 9, s. 111–122.

ŠRÁMEK, Rudolf (1995): Onomastická lexikografie. In: F. Čermák – R. Blatná (eds.): *Manuál lexikografie*. Praha: H&H, s. 158–181.

TARP, Sven (1995): Wörterbuchfunktionen: Utopische und realistische Vorschläge für die bilinguale Lexikographie. In: H. E. Wiegand (ed.): *Studien zur bilingualen Lexikographie mit Deutsch II*. Hindesheim – New York: Olms, s. 17–62.

TARP, Sven (2008): *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-Knowledge*, Tübingen: Niemeyer. 314 s.

VACHKOVÁ, Marie (2007): *Kapitoly k německo-české metalexikografii*. Praha: Karolinum. 228 s.

VERLINDE, Serge – LEROYER, Patrick – BINON, Jean (2009): Search and You Will Find. From Stand-Alone Lexicographic Tools to User Driven Task and Problem-Oriented Multifunctional Leximats. In: *International Journal of Lexicography*, roč. 23, č. 1, s. 1–17.

WHITCUT, Janet (1989): The Dictionary as a Commodity. In: F. J. Hausmann – O. Reichmann – H. E. Wiegand – L. Zgusta (eds.): *Wörterbücher. Ein internationales Handbuch zur Lexikographie* [Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft 5.1]. Berlin – New York: de Gruyter, s. 88–94.

WIMMER, Rainer (1993): Zur Stellung der Eigennamen im Wortschatz. In: H. J. Heringer – G. Stötzel (eds.): *Sprachgeschichte und Sprachkritik. Festschrift für Peter von Polenz zum 65. Geburtstag*. Berlin et al.: de Gruyter, s. 46–51.

ZGUSTA, Ladislav (1971): *Manual of Lexicography*. The Hague: Mouton. 360 s.

Slovníky, příručky a zdroje dat

ASSČ – *Akademický slovník současné češtiny*. [online] (2012–2023). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 1. 3. 2023. <https://slovnikcestiny.cz>.

BOHÁČ, Pavel et al. (2019): *Index českých exonym: standardizované podoby, varianty = List of Czech exonyms: standardized forms, variants* (Geografické názvoslovné seznamy OSN). 3., rozšířené a aktualizované vydání. Praha: Český úřad zeměměřický a katastrální. 209 s.

DUW – *Duden. Deutsches Universalwörterbuch.* 5. vyd. Mannheim 2003. CD-ROM.

DO online – *Duden online.* [online] (2023). Cornelsen Verlag GmbH. Cit. 1. 3. 2023. <https://www.duden.de>.

DWDS – *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache. Das Wortauskunftssystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart.* [online] (2023). Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Cit. 1. 3. 2023. <https://www.dwds.de>.

IJP – *Internetová jazyková příručka* [online] (2008–2023). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 1. 3. 2023. <https://prirucka.ujc.cas.cz>.

KÖSTER, Rudolf (2003): *Eigennamen im deutschen Wortschatz. Ein Lexikon.* De Gruyter: Berlin – New York. 219 s.

MW – *Merriam-Webster Dictionary* [online] (2023). Merriam-Webster, Incorporated. Cit. 1. 3. 2023. <https://www.merriam-webster.com>.

OLD – *Oxford Learner's Dictionaries.* [online] (2023). Oxford University Press. Cit. 1. 3. 2023. <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.

SSČ – *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978, 3., opr. vyd. 2003). Praha: Academia. 648 s.

SSJČ – *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971). Praha: Nakladatelství ČSAV, 4592 + XX s.

SSSJ – *Slovník súčasného slovenského jazyka A – N.* [online] (2023). Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra, SAV. Cit. 1. 3. 2023. <https://slovnik.juls.savba.sk>.

SYN v6 – Křen, M. – Cvrček, V. – Čapka, T. – Čermáková, A. – Hnátková, M. – Chlumská, L. – Jelínek, T. – Kováříková, D. – Petkevič, V. – Procházka, P. – Skoumalová, H. – Škrabal, M. – Truneček, P. – Vondřička, P. – Zasina, A. [online] (2017): *Korpus SYN, verze 6 z 18. 12. 2017*. Praha: Ústav Českého národního korpusu FF UK. Cit. 1. 3. 2023. <http://www.korpus.cz>.

sciendo
DOI 10.2478/jazcas-2024-0021

TVORIVOSŤ A AUTORSKÉ PRÁVO V PROCESE PREKLADU

DOMINIKA VARGOVÁ[1] – JURAJ VARGA[2]
[1]Fakulta aplikovaných jazykov, Ekonomická univerzita v Bratislave, Bratislava, Slovensko
[2]Právne oddelenie, Slovenská akadémia vied, Bratislava, Slovensko

VARGOVÁ, Dominika – VARGA, Juraj: Creativity and copyright law in the process of translation. Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics), 2023, Vol. 74, No. 3, pp. 761–782.

Abstract: The paper aims to point to the presence of creativity in translation. First, it analyzes the translation process, in which it uncovers its creative aspects, and then identifies the creative potential of individual types of translation. It reveals the possibilities available to translators in order to apply their creative translation solutions. The above view of translation as a process and translation as a product presents translators in a role that is often questioned and even overlooked – the role of a creator, while complementing the assessment of their work from the point of view of law. How does the law interpret creative activity in the case of translation, and when is the result of such activity, a translation, protected by copyright law? Under what conditions can a translator become an author? The authors attempt to answer such questions with an interdisciplinary understanding of the issue of creativity in translation, which, from their perspective, deserves increased attention from both the lay and professional public.

Keywords: translation, translator, creativity, Copyright Act, creative activity, author's work, copyright law

1. ÚVOD

Predmetom skúmania v rámci príspevku bude podrobný pohľad na tvorivú činnosť prekladateľa a jej prítomnosť pri preklade rôznych druhov textov, najmä autorských diel. Nazdávame sa, že význam pojmu tvorivá činnosť je oveľa širší, ako sa na prvý pohľad môže javiť. Preto sa zameriame na skúmanie podstaty tohto pojmu ako ťažiskového faktora práce prekladateľa, pri ktorej sa uplatňujú nielen prekladateľove vedomosti a skúsenosti, ale najmä invencia pri riešení úloh prekladu.

Samotný pojem tvorivosť je v spoločnosti bežne používaný a zdanlivo priezračný. Vychádza z latinského výrazu *creare*, ktorým sa rozumie činnosť ako tvoriť, plodiť či rodiť. Z etymologického hľadiska teda vyplýva, že tvorivá činnosť so sebou prináša niečo nové, čo doteraz neexistovalo, a že za tvorivosť nemôžeme pokladať rutinnú mechanickú činnosť alebo kopírovanie niečoho skoršie vytvoreného. Z právneho hľadiska patrí tvorivosť k imanentným znakom autorského diela, pričom platí, že dielo bez tvorivej zložky nemôže byť predmetom autorského práva a nemô-

že požívať autorskoprávnu ochranu. Inými slovami, nie každé vytvorené dielo možno považovať za predmet autorského práva.

Práca prekladateľa je často podceňovaná, postavená do úzadia, pričom mnohí čitatelia nevenujú osobe prekladateľa žiadnu pozornosť. Takíto prijímatelia prekladu vnímajú preložené dielo tak, akoby išlo o samotné pôvodné dielo – len v inom jazyku. Ide o povrchný až nesprávny pohľad, pretože prekladateľ je tiež tvorca. Úlohou prekladateľa nie je len sprostredkovať čitateľovi bezduchý prenos informácií, ale jeho cieľom je vytvoriť také podanie informácií, ktorému tento čitateľ porozumie vzhľadom na svoju kultúru, geografickú či etnickú príslušnosť. Len takýmto spôsobom môže potom dôjsť k naplneniu zámeru autora pôvodného diela aj v inom jazyku. V rámci tohto procesu je prekladateľ nútený vymyslieť spôsob, ako naplniť takto vymedzené ambície prekladu. Ak sa pozrieme na prekladateľa takouto optikou, pôjde o úplne iný pohľad a objavia sa mnohé otázky, ktoré s touto témou súvisia. Otázne bude napríklad, do akej miery je prekladateľ pri svojej práci obmedzený pôvodným dielom a „rukou" pôvodného autora. Rovnako si možno klásť otázky, aký bude vzťah pôvodného diela a preloženého, tzv. odvodeného diela.

Cieľom príspevku bude nájsť pomyselnú hranicu medzi činnosťou, ktorá je tvorivá a ktorá prináša nové výsledky, a činnosťou, ktorá nedosahuje takúto úroveň, a to všetko z hľadiska činnosti prekladateľa – prekladania, a produktu tejto činnosti – prekladu. S prihliadnutím na uvedené bude potrebné uchopiť postavenie prekladateľa a bližšie vymedziť jeho práva k prekladu ako výsledku jeho tvorivej činnosti. Spoločným menovateľom týchto snáh bude tiež skúmať a sprostredkovať právny pohľad na preklad a prekladateľskú činnosť. Vzhľadom na rôzne druhy textov, ktoré sú predmetom práce prekladateľa, sa už v tomto momente ukazuje, že ide o úlohu náročnú, ktorú nie je možné vyriešiť jednoduchými odpoveďami. Pri koncipovaní záverov budeme musieť pracovať s abstraktnými znakmi a pojmami, ktoré budú v konkrétnom prípade schopné odhaliť prítomnú tvorivosť v preklade.

2. TVORIVOSŤ V PREKLADATEĽSKOM PROCESE

Pod pojmom preklad rozumieme špecifický typ komunikácie, ktorá prebieha nielen na úrovni jazykovej operácie v dôsledku nahrádzania lexikálnych jednotiek východiskového textu za iné lexikálne jednotky v cieľovom texte, ale aj na úrovni kultúry, v ktorej funguje jazyk pôvodiny a jazyk preloženého textu. Preklad možno tiež považovať za prostriedok porozumenia medzi národmi. „Táto skutočnosť vedie k zmene optiky, čo znamená, že na preklad sa nahliada ako na formu interkultúrnej komunikácie" (Koželová 2017, s. 203). Vzhľadom na to, že do uvedeného procesu komunikácie vstupuje prekladateľ ako mediátor, môžeme ju nazvať, podľa vzoru Huťkovej (2006, s. 14), „translačnou komunikáciou". Počet aktérov a množstvo premenných, ktoré do komunikačného reťazca translácie ako jazykového a kultúrneho transferu vstupujú a ktoré sú aj inherentné, teda prameniace z podstaty prekladania,

naznačujú jej komplexnosť a špecifickosť (viac o semioticko-komunikačnej koncepcii prístupu k textu prekladu pozri Popovič 1975). Z tohto dôvodu sa pochopiteľne rôznia aj prístupy k prekladu v závislosti od toho, z akého aspektu ho skúmame. Uvedené naznačuje interdisciplinaritu, v rámci ktorej sa fenomén prekladu realizuje.

Ako sme v úvodných slovách naznačili, zadefinujeme preklad ako proces (prekladanie/translácia) a prostredníctvom jeho fáz priblížime, kedy nesie znaky tvorivosti. V úvodných fázach sa prekladateľ dostáva do konfrontácie s obsahom pôvodiny a prostredníctvom nej aj do konfrontácie s autorom, ktorého tvorbu formovalo jeho vlastné kultúrne prostredie. Cieľom prekladateľa je vyrovnať vzniknuté napätie medzi východiskovou a cieľovou kultúrou pretavenou jazykom do textu. Prekladateľ je prvým čitateľom pôvodného diela autora: dešifruje jeho zámer, realizuje rešerš k obsahovej stránke diela, snaží sa porozumieť kultúrnemu princípu, ktorý dominuje východiskovému textu. Úroveň, ktorú prekladateľ pri recipovaní a interpretovaní dosiahne, determinuje jeho ďalšie smerovanie, pretože sa následne musí rozhodnúť, ktorú stratégiu pri preklade zvolí. V príspevku vychádzame z členenia translačného procesu podľa J. Levého (2013), ktorý o preklade píše ako o rozhodovacom procese a hodnotí ho z hľadiska postupnosti. Prekladateľ podniká na seba nadväzujúce kroky, ktorých trajektóriu ovplyvňujú vymedzené možnosti v rámci aktuálne platných prekladateľských noriem a ktoré vyúsťujú do konkrétneho prekladového riešenia. Spektrum prekladových riešení je rôznorodé. Ich typológiou sa neustále zaoberajú mnohí teoretici prekladu, pričom vďaka najnovším teóriám sa táto typológia aktualizuje a rozširuje. Vzhľadom na náš príspevok nie je nutné podrobne sa zaoberať charakteristikou typológie prekladateľských riešení, pretože už len sám fakt existencie typológie je odpoveďou na otázku, do akej miery je rozhodovanie sa individuálne, ak si prekladateľ sám vyberá zo súboru možných alternatív. „Pri procese prekladania vo väčšine prípadov nie je možné dospieť k jedinému možnému výsledku a ideálnemu riešeniu“ (Benešová et al. 2013, s. 10). Jedinečnosť výberu prekladového riešenia je nepopierateľná a reflektuje individuálny tvorivý potenciál konkrétneho prekladateľa. V tejto súvislosti je potrebné poukázať na to, že prekladateľ by mal byť schopný divergentného myslenia, ktoré možno považovať za základný znak tvorivosti. Divergentný spôsob myslenia je charakteristický tým, že pri ňom vznikajú nové riešenia, ktoré nie sú zaužívané či vžité v určitej oblasti. Ide o snahu hľadať a vytvárať nové možnosti, alternatívy alebo odpovede v rámci procesu tvorby. „Na rozdiel od tzv. konvergentného myslenia, v ktorom sa možnosti riešenia úlohy zužujú len na jedno správne riešenie, v divergentnom myslení sa kladie dôraz na hľadanie či tvorenie rozličných variantov správnych riešení, na množstvo správnych výstupov pri tom istom zdroji informácií“ (Švidroň 1991, s. 51). Takto zmýšľajúci prekladateľ potom pri riešení úloh prekladu si vyberá z viacerých navzájom súperiacich možností, ktoré vytvoril. Po vnútornej úvahe dáva prekladateľ prednosť len jednej možnosti, ktorá je podľa jeho presvedčenia najvhodnejšia. Tým je vo svojej podstate zavŕšený proces tvorivosti.

Podľa Pyma (2018, s. 59) sú typy prekladových riešení otvoreným súborom. Z nášho pohľadu môžu slúžiť ako stratégia, ktorá podčiarkuje procesuálny charakter prekladu a nahradí predstavu o preklade ako nahrádzaní „slova za slovo" za nahrádzanie „významu významom". Napriek tomu, že Mraček (2018, s. 66) píše o význame prekladových riešení z pohľadu didaktiky, považujeme jeho tvrdenie v kontexte nami sledovanej problematiky za účelné: „... práve prekladateľské postupy (riešenia) môžu nielen budúcich prekladateľov, ale i učiteľov a študentov jazykov poučiť o šírke možností, ktorá je im pri prekladateľskej práci s textami k dispozícii, a pomôcť tak preklad spopularizovať v jeho skutočnom zmysle, totiž ako bytostne tvorivú činnosť. Širšej verejnosti potom môžu ukázať, že preklad obnáša viac než len doslovnosť a nahrádzanie slov slovami a že i v dobe razantného nástupu strojového prekladu má prekladateľ – človek stále čo ponúknuť" (pozn.: prekl. autori štúdie).

Spočiatku sa môže javiť, že prekladateľ v úlohe čitateľa je „len objektom" autora a východiskového jazyka a kultúry, a z opačného konca komunikačného reťazca – vo vzťahu k cieľovému čitateľovi a kultúre – sa na jeho pozícii tiež nič nemení – podlieha požiadavkám, ktoré na neho kladú čas a priestor, v ktorých bude translát fungovať. Subjektom sa však stáva, a to vo chvíli, keď po recepčnej fáze vstupuje do fázy, ktorá je v odbornej literatúre zvyčajne označovaná ako „tvorivá". Vilikovský (1984, s. 117 – 118) ju nazýva reprodukčnou: spočíva v tvorbe nového textu a je priamo zodpovedná za výsledné znenie diela. To, že prekladateľ nie je v prijímaní rozhodnutí „slobodný", lebo má na zreteli žáner a účel textu a rovnako aj informovanosť recipienta (Hochel 1990, s. 38), neznamená, že nie je tvorivý.

Schopnosť tvoriť je často podmienená aj inými skutočnosťami, ako sú napríklad rôzne udalosti v živote prekladateľa, jeho vzdelanie, osobnostné predpoklady a v neposlednom rade aj pracovné skúsenosti. Podľa Teleca „na výkon tvorivej činnosti je samozrejme potrebná i bohatá predstavivosť, inšpirácia a často i intuícia, tvorivé prostredie, tvorivý pokoj alebo naopak tvorivý vzruch apod." (Telec 2007, s. 18; pozn.: prekl. autori štúdie). Švidroň pri skúmaní podstaty tvorivosti poukazuje na to, že „tvorivé sa vyznačuje túžbou po originalite myslenia a konania, upúšťaním od vyšliapaných a hľadaním nových ciest, smelým pohľadom do budúcnosti s odvahou meniť jestvujúci stav spoločenských pomerov, myšlienkovou priebojnosťou, intelektuálnou výkonnosťou…" (Švidroň 1991, s. 22). Pri skúmaní pojmu tvorivosť nie je možné oprieť sa o jednotnú teóriu predovšetkým preto, že ide o interdisciplinárny pojem. Týmto pojmom sa nezaoberajú len teoretici prekladu či právnici, ale aj estéti, psychológovia a filozofi.

Napriek tomu, že pojem tvorivosť nie je primárne právnou otázkou, v praxi sa môžeme stretnúť s tým, že aj súdy sa musia často vysporiadať s týmto kritériom ochrany autorských diel. Ako už bolo vyššie spomenuté, za tvorivé možno považovať všetko, čo je jedinečné, čo prekračuje bežné „remeselné" postupy, prekonáva zaužívané, vyjadruje a obsahuje jedinečnú myšlienku, resp. posolstvo autora. „Odrazom tvorivosti v jeho výsledku – autorskom diele je unikátnosť a nezameniteľnosť

takéhoto diela. Autorské dielo je unikátny výtvor, ktorý nemôže pochádzať od nikoho iného, iba od svojho autora, t. j. od jedinečnej, konkrétnej fyzickej osoby, ktorá ho vytvorila. Výsledok tvorivej činnosti autora je vždy podmienený jeho subjektívnym prístupom k tvorbe, ktorý je u každého človeka vlastný a jedinečný. Prístup autora k tvorbe je vždy daný predovšetkým jeho životnými skúsenosťami, vnútorným citovým prežívaním, rozvinutosťou talentu a schopnosťou tieto vnútorné myšlienkové a citové pohyby vyjadriť navonok takým spôsobom, aby boli vnímateľné i inými osobami."[1]

V nadväznosti na uvedené by sme pojem tvorivosť mohli definovať ako schopnosť človeka myslieť spôsobom, v ktorom sa odráža vnútorná stránka jeho osobnosti a ktorý zároveň prekonáva doterajšiu úroveň poznania v objektívnom meradle. Podrobnejšie sa tomuto pojmu budeme venovať v nasledujúcej časti príspevku, predstavujúcej preklad ako výsledok tvorivej činnosti prekladateľa.

3. PREKLAD AKO PRODUKT TVORIVEJ ČINNOSTI

Preklad ako produkt vieme definovať z niekoľkých hľadísk, napr. podľa typu prekladaného textu alebo podľa uplatnenej prekladateľskej metódy. Nás však zaujíma preklad ako výsledok textotvornej činnosti, pričom chceme zodpovedať otázku, či univerzálne platí, že každá tvorba textu je tvorivá. Opäť sa vraciame k prekladu ako procesu, no nebudeme sa už venovať analýze etáp prekladania; v prekladateľskom procese si v záujme definovania prekladového produktu všimneme subjekt, ktorý má translačný proces začať. Preklad ako hmatateľný produkt totiž odkazuje na svoj zdroj, pri ktorom vieme jednoznačne vyhodnotiť prítomnosť alebo absenciu atribútu tvorivosti; proti sebe stoja prekladateľ (človek) a prekladač (technológia, stroj). Je ich postavenie, čo sa týka tvorivosti pri tvorbe textu, rovnocenné? V prípade človeka je podmienka tvorivosti naplnená; stroj, napriek tomu, že textotvorba patrí k procesom, ktoré dokáže realizovať, znaky ľudskej tvorivosti, ako sme ich opísali vyššie, vo svojej činnosti nevykazuje. Z tejto odpovede na položenú otázku sme sa rozhodli vychádzať pri kategorizácii prekladu. Aby sme sa posunuli od všeobecného ku konkrétnemu, v rámci tejto kategorizácie poukážeme na také znaky textov, ktoré demonštrujú príležitosť kreatívnej tvorby a odhaľujú tvorivý potenciál prekladateľa. Predmetnú kapitolu sme sa rozhodli koncipovať uvedeným spôsobom z dôvodu demonštrácie ďalšieho argumentu za tvorivosť v preklade – tentoraz ponímanom ako produkt prekladania.

3.1. Strojový preklad

V čase dynamického rozvoja technológií a rozšírenia moderných výdobytkov vedy a techniky do všetkých sfér ľudského života je strojový preklad vďačnou té-

[1] Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici, sp.zn. 12Co/87/2019, zo dňa 10. 12. 2020.

mou, pretože jeho úroveň sa stále posúva vpred vďaka zdokonaľovaniu softvérov, ktoré sa pri práci využívajú. Príchod novej technológie prekladu založenej na neurónových sieťach spôsobil senzáciu a zároveň vytvoril pôdu na spochybňovanie prekladateľskej práce, obavy z jej zániku a urgentné výzvy na zmenu jej výkonu (minimálne v titulkoch mediálnych správ, pozri napr. Nejedlý 2017, Bukovčanová 2022, Vieira 2020). Obrovské množstvo dát, ktorými neurónový preklad disponuje, z neho robí vylepšenú verziu strojového prekladu, ale nie človeka, ktorý ako jediný môže vykonávať tvorivú činnosť. Z tohto dôvodu sa mu podrobnejšie venovať nebudeme.

3.2. Počítačom podporovaný preklad

Prekladateľ si pri tomto type prekladu (CAT – Computer-assisted Translation) pomáha nástrojmi na počítačom podporovaný preklad, no do textu zasahuje, pretože tieto nástroje preklad (všetky úkony tvoriace proces prekladu opísaný vyššie) za prekladateľa nespravia. Pomôcky vo forme prekladateľských softvérov môže prekladateľ využiť pri preklade neliterárnych textov. V závislosti od funkcie týchto typov textov je do väčšej alebo menšej miery potláčaná interpretačná fáza, ale nie je vylúčená kreatívna práca s jazykom. V ďalšej časti uvedieme, v čom je vo výsledku zastúpená.

3.3. Preklad neliterárnych textov

Preklad neliterárnych textov predstavuje prácu so širokou skupinou textov, ku ktorým patria napríklad inštitucionálne a administratívne texty, merkantílie (napr. manuály, príručky, letáky, pozvánky), ale aj texty z masmediálneho diskurzu, administratívne, vedecké texty a ďalšie. Spektrum neliterárnych textov je skutočne rozsiahle, čomu zodpovedajú aj ich funkcie: od informačnej cez apelatívnu, argumentačnú až explikatívnu. Charakterizuje ich odbornosť, vecnosť a jednoznačnosť, zároveň aj podnetnosť a pragmatickosť. „Texty nie sú len slovným vyjadrením skutočnosti, sú aj nositeľmi informácie, niekedy aj inšpirujúcej, ktorú editor (zadávateľ, iniciátor textu) modifikuje. Texty neexistujú vo vzduchoprázdne; majú funkciu a intenciu, ktorá sa môže od prostredia k prostrediu meniť“ (Rakšányiová 2005, s. 24 – 25). Uvedené je potrebné mať obzvlášť na zreteli pri preklade; robí ho však jedinečným. Repetitívnosť, ktorá by mohla prekladateľa odradiť od práce s takýmito textami, je iluzórna – rovnaký text môže mať rôzne prekladové riešenia v závislosti od svojho účelu a prostredia, v ktorom sa má v podobe prekladu použiť.

Tvorivý potenciál prekladateľa nevyplýva len z povahy tvorivej fázy prekladania ako produkcie textu, prejavuje sa vo viacerých rovinách. Po prvé ide predovšetkým o kreatívnosť pri aplikácii rôznorodých prekladateľských postupov a následne aj pri voľbe riešení: často si kvôli textovým a mimotextovým faktorom prekladateľ volí ad hoc prístup, pretože na konkrétny prekladateľský problém nemá k dispozícii vopred dané riešenie. Teda to riešenie, pre ktoré sa pri konkrétnej príležitosti rozhodne, je samo osebe kreatívne. Platí to rovnako pri preklade odborných textov, v kto-

rých pozorujeme istý prienik s literárnymi textami, ak sa v nich vyskytnú neekvivalentné výrazy, lingvoreálie alebo historizujúci jazyk.

Po druhé, kreativita je podmienkou úspešnej interpretácie v procese prekladu propagačných textov, ktorých persuazívnu zložku môže tvoriť emocionálne zafarbený jazyk, slovné hračky, osobná deixa, figúry a trópy, čím sa prekladateľovi dovoľuje vysoká flexibilita a voľnosť pri výbere registra, osobnej deixy alebo štýlu (Čalovková 2014).

V ďalšom príklade stručne nadviažeme na naše predchádzajúce práce, mapujúce zaujímavý fenomén modifikácie jazyka publicistických textov. Dynamické kultúrno-spoločenské prostredie do nich vnáša nestabilné pojmy, ktorých označenia sa terminologizujú paralelne so vznikom nových synonymných pendantov, lexikálnych kontaminátov (blending), skrátených výrazov a udomácňovaním cudzích výrazov (Lančarič – Fifiková 2018, s. 56 – 57). Vo výsledku môžu obohatiť slovnú zásobu slovenčiny, ako napr. *likvidné aktíva*, *infodémia*, *AI* (umelá inteligencia, pozn. aut.), *unicorn* (typ firmy). Ak sa stanú objektom prekladu, prekladateľ sa musí vyrovnať s termínmi strácajúcimi svoju jednovýznamovosť, ustálenosť a nocionálnosť, s metaforizovanou lexikou, cudzími výrazmi, príležitostnými slovami. Mnohé sa z cudzieho jazyka doslovne preložia, kalkujú alebo preberú, ale môžu byť aj výzvou a príležitosťou, a vo výsledku ilustrovať schopnosť prekladateľa tvorivo využiť slovotvorné postupy cieľového jazyka. Podobne to platí pri preklade audio-mediálnych textov v prípade, že sledujú rovnaký účel ako informatívne a apelatívne texty.

V prípade neliterárnych textov prekladateľ napĺňa očakávania, normy – prekladateľ je ten, kto podáva výklad východiskového textu, a to pri rešpektovaní konvencií cieľového prostredia, požiadaviek trhu, zvyklostí konečného prijímateľa prekladu, platného právneho poriadku a kultúry cieľového prostredia atď. Do komunikačného reťazca vstupuje viac mimotextových faktorov. Tvorivosť tu opäť musíme chápať v užšom zmysle, pretože povaha textov do väčšej alebo menšej miery potláča interpretačnú fázu; prekladateľ sa nesnaží ani tak o ekvivalenciu, ako o adekvátnosť.

Podľa typológie prekladu Kataríny Reissovej[2] (cit. podľa Ďuricová 2016, s. 47) je centrom informatívnych textov obsah a fakty – cieľom je ich zachovanie v preklade; centrom apelatívnych textov (autorka ich nazýva operatívnymi textami) je oslovenie príjemcu a cieľom prekladu zachovať apelatívnu funkciu. Ako ďalej uvádza (ibid.), centrom expresívnych textov, stvárňujúcich obsah umelecky, je autor – cieľom prekladu je vytvorenie analógie a rešpektovanie zámeru autora. Prekladateľ ako ďalší činiteľ, tvorca textu, generuje svoj preklad pod podmienkou, že autorov zámer

[2] Je potrebné poznamenať, že uvedená typológia je základnou východiskovou bázou, ktorú sme využili pre jej transparentnosť – neexistuje „čistý“ typ textu, text, ktorý je jednoznačne zaradený výlučne len do jednej kategórie. Prekladateľ tak balansuje a je na jeho pleciach, aby na ceste ku kvalitnému prekladu správne identifikoval všetky jazykové a mimojazykové faktory, ktoré preklad ovplyvnia, a svoje prekladateľské rozhodnutia konzultoval s kompetentnými autoritami a umocnil tak reflexiu prekladu, a teda kvalitatívnu úroveň výsledku svojej prekladateľskej práce.

je determinantom expresívneho textu aj v preklade. V produkte prekladateľovej tvorivej činnosti sa zrkadlí autorstvo. Otázka, čím sa vyznačuje kategória autorstva expresívnych textov (v našom príspevku označovaných ako literárnych)[3], a komu a za akých podmienok autorstvo prislúcha, tvorí predmet nasledujúcej časti príspevku.

3.4. Preklad literárnych textov[4]

Literárne texty zaraďujeme do kategórie expresívnych textov. Vyznačujú sa výrazným autorským štýlom a spĺňajú estetickú funkciu. K ďalším znakom patrí apel na city, asociatívnosť a imaginárnosť. Čitateľovi sprostredkúvajú svetonázor autora, jeho postoje a prežívanie a v konečnom dôsledku ho môžu podnietiť k formovaniu nových myšlienok a rozhodnutí. Obohacujú čitateľov vnútorný svet, stimulujú jeho emočné prežívanie a predstavivosť, z čoho vyplýva, že na rozdiel od neliterárnych textov neslúžia len jednému špecifickému účelu, ale môžu sledovať niekoľko zámerov. Konkrétne hovoríme o vedeckej a umeleckej literatúre, vrátane popularizačno-vedeckých prác, o dielach, odrážajúcich tvorivého ducha autora.

Autor ako stredobod, pôvodca literárneho textu využíva jazyk na to, aby vyjadril sebe vlastný spôsob emočného prežívania a vnímania estetického zážitku. Výsledkom je umelecké stvárnenie subjektívneho videnia objektívnej reality, pričom túto objektivitu musíme chápať relatívne – vo vzťahu k spôsobu, ako ju autor stvárňuje: cez postavy, atmosféru, predstavy a pod., ktoré sú fiktívne. Nie je ustálený a nepodlieha vopred daným štruktúram, formálnej predlohe. Autori sa svojou tvorbou viac či menej cieľavedome snažia o originalitu, invenciu, až narúšanie stereotypov odmietaním schematickosti a konvenčnosti, a to na úrovni jazyka aj kultúry, z ktorej vychádzajú (rovnako ako aj ich texty). Účinok na adresátov je preto ťažké predvídať: na čítanie literárnych textov nie je nutné mať špecifické vedomosti z toho-ktorého odboru; povahu recepcie literárnej tvorby ovplyvňujú kultúrno-spoločenské okolnosti. Neobchádzajú ani osobu prekladateľa; prekladateľ nie je a ani nemôže byť odtrhnutý od reality, ktorú spracúva rozumovo, citovo a zmyslami, a sám ju aj vytvára. To isté platí aj keď si plní svoju úlohu – preklad, pri ktorom je „navyše“ konfrontovaný s realitou autora – dochádza k prelínaniu dvoch jazykov, kultúr a svetov. Je nutné podotknúť, že uvedený proces spracovania reality prebieha čiastočne nevedome, a to z dôvodu, že sa prekladateľ nevie ubrániť vlastnému konotačnému

[3] K expresívnym typom textov podľa toho, aké funkcie im Reissová priradila, patria napr. novely, romány, životopisy, lyrika a divadelné hry. Ako dopĺňa ich charakteristiku Hatim (2001, s. 77), „komunikujú myšlienky kreatívnym spôsobom“. V zhode so Šarćevičovou (2000, s. 7, cit. podľa Ďuricová 2016, s. 47) za expresívne texty teda považujeme literárne texty, a tohto termínu sa budeme v príspevku držať.

[4] Pokiaľ ide o preklad literárnych textov, v slovenskej translatológii sa stretneme s pojmom „umelecký preklad“. Ten však nezahŕňa vedecké literárne diela, ale diela poetické, prozaické a dramatické. My sa preto v tomto prípade prikláňame k označeniu „preklad literárnych textov“ alebo „literárny preklad“ (v anglofónnej literatúre sa tiež dáva prednosť „literary translation“ pred „artistic translation“), v ktorom sú zastúpené aj tieto typy diel.

procesu prebiehajúcemu na základe osobných skúseností, zážitkov a myšlienkových pochodov. Okrem tradične očakávaných pomôcok prekladu pritom využíva vlastnú obrazotvornosť a schopnosť citovo prežívať a esteticky vnímať literárne dielo.

Uvedený opis je však možné aplikovať aj na osobu čitateľa prekladu, ktorý neprekladá. Ako a na základe čoho možno ešte odlíšiť osobu prekladateľa literárnych textov? Pripomeňme si, že preklad chápeme ako komunikáciu a prekladateľ je mediátor, ten, kto „búra" bariéry medzi jazykmi a kultúrami s cieľom realizovať translačnú komunikáciu smerom k čitateľovi cieľového textu. Táto komunikácia sa v prípade neliterárnych textov úspešne zavŕši pod podmienkou zachovania pragmatickosti v preklade. V prípade literárnych textov – ak prekladateľ odovzdá hlavnú myšlienku autora a zachová pritom jeho štýl – spôsob, akým ju autor tlmočí svojim čitateľom. Hrala (1987, s. 21) v tejto súvislosti uvádza: „Prekladom umeleckého diela, resp. jeho prenosom sa menia niektoré vzťahy a väzby. Ruší sa väzba k východiskovej kultúre a vzniká nový vzťah k prijímajúcej kultúre. Účelom takého prekladu je zaručiť, aby čitateľ nehádal význam toho, čo mal autor na mysli, ale aby mu to bolo jasné hneď, podobne ako pri čítaní textu v pôvodnom jazyku." (pozn.: prekl. autori štúdie) Čitateľ má byť jednoducho odbremenený od úlohy hľadať zmysel tvorby, stredobodom jeho záujmu má byť zážitok. Gibová (2012, s. 22) podobne konštatuje: „Jedna z najzložitejších vecí na literárnom preklade vo všeobecnosti je schopnosť prekladateľa zachytiť a vykresliť štýl pôvodného diela. Je pozoruhodné, že v literárnom preklade môže byť to, ako niekto niečo povie, rovnako významné, niekedy dokonca významnejšie, ako to, čo sa povie. Pri odbornom preklade sa napríklad neberie do úvahy štýl, pokiaľ informačný obsah prechádza z východiskového jazyka do cieľového bezo zmeny." Autorka následne uvádza vyjadrenie Landersa (2001, s. 7, cit. podľa Gibová 2012, s. 22), ktorý analyzovanú problematiku výstižne ilustruje takto: „V prípade prekladu technických textov je poradie vozňov nepodstatné, ak všetok náklad dorazí neporušený. V literárnom preklade však poradie vozňov – teda štýl – môže spôsobiť rozdiel medzi dynamickým, dobre čitateľným prekladom a strnulým, doslovným, neprirodzeným stvárnením, ktorý zbaví originál umeleckej a estetickej podstaty, dokonca aj samotnej hĺbky diela." (pozn.: prekl. autori štúdie) Oprávnene je možné klásť si otázky: V čom sa posúvajú hranice tvorivosti prekladateľa literárnych textov? Nie je štýl autora výhradne jemu prislúchajúcou doménou? Je prekladateľ kompetentný ho úspešne reprodukovať? Na všetky tri otázky sme sa podujali odpovedať.

Našou odpoveďou na prvú otázku je *tvorivé čítanie*. Tu možno spomenúť dve zložky čítania, vďaka ktorým ho môžeme definovať ako tvorivé a následne priradiť atribút tvorivosti aj činnosti prekladateľa: je to estetická povaha čítania a sloboda v čítaní. Text sa „odovzdáva" prekladateľovi tak ako ktorémukoľvek inému čitateľovi – všetci čitatelia sú zrovnoprávnení v tom, že dekódujú text originálu a myšlienkami tento text stvárňujú bez akýchkoľvek „externých" mantinelov. Jediným limitom je ich vlastná fantázia. Literárny text svoju estetickú zložku pri čítaní nestráca,

práve naopak, je stimulom v čítaní a estetická informácia predpokladá nové „videnie“ textu. Text je voči čitateľom otvorený, dostáva sa k nim bez toho, aby obsahoval návod na to, ako ho majú čítať. Prekladateľ je zvýhodnený v tom, že svoju verziu dáva na papier – „videnie“, reprodukcia originálu získa novú, ďalšiu podobu z množiny rôznych podôb, a to dokonca veľmi konkrétnu podobu – podobu prekladu.

Odpoveď na druhú otázku znie: štýl autora je skutočne jemu vlastný, snahou prekladateľa je tento štýl jednoznačne vystihnúť v cieľovom texte, pretože jeho rešpektovanie je podmienkou funkčnosti prekladu. Zároveň však musíme doplniť, že zachovanie štýlu autora pôvodiny nijako neoslabuje tvorivosť prekladateľa, a v prípade prekladu literárnych textov ani jeho schopnosť umeleckého vyjadrenia. Premieta sa to v metaforickosti prekladateľského procesu. Povedané slovami E. Palkovičovej (2015, s. 22): „... preklad ako taký sa usiluje povedať to isté inými slovami, jedným z jeho základných znakov je teda metaforický charakter. V prípade umeleckého prekladu sa tak stretávame s umocneným metaforickým aktom, ktorý svojou povahou podľa našej mienky podporuje názor, že ide o umeleckú literárnu operáciu.“ Svoje tvrdenie dopĺňa parafrázovaním Ľubomíra Feldeka, ktorý vo svojom diele *Z reči do reči* (Feldek 1977, s. 144) pokladá prekladateľa za viac-menej spoluautora, lebo ten, aj keby mal možnosť povedať to isté tými istými slovami, nikdy to nebude „to isté“, pretože „v inom národe, v inej dobe, iným ľuďom by sme nimi už asi povedali čosi iné“ (Palkovičová 2015, s. 22). Nástrojom tvorby autorského štýlu je jazyk – autor ho ovláda a modeluje, aby vytvoril literárnu formu.

Françoise Wuilmartová (2009, s.7) v tomto kontexte uvádza: „Jazyk je však absolútne, až do posledného vlákna, presiaknutý čistou, vypreparovanou kultúrou s jej minulosťou, prítomnosťou a nespočetnými mimojazykovými odkazmi. [...] Skrátka, jednoducho povedané: jazyk takisto reflektuje istú víziu sveta, života, smrti, času i priestoru. Márna a bezvýsledná by bola akákoľvek snaha prenášať túto víziu sveta do jazyka, ktorého spôsob nazerania na veci je úplne odlišný. Podobné uchopenie jazyka by sme mohli ilustrovať na procese myslenia a spôsobe vyjadrenia. Sochár, ktorý sa pomocou dláta snaží reprodukovať sochu do dreva, naráža na rovnaký problém ako prekladateľ. Drevo (ekvivalent cieľového jazyka) sa od mramoru (východiskového jazyka) veľmi líši: vytvára iný dojem, má inú vôňu, prebúdza odlišné vnemy. Sochár si je od začiatku vedomý, že jeho reprodukovaná socha navodí úplne iné dojmy, hoci už len svojou nesmiernou krehkosťou. Zatiaľ čo sa snaží zachovať napríklad kontúru ramena pôvodnej figúry, drevné tkanivo sa mu vysmeje, a sochár mu musí dať za pravdu; ak bude naďalej verne kopírovať model, drevo sa mu rozpadne. A tak je nútený prispôsobiť sa drevenému tkanivu a vybrať inú formu ramena, napriek svojej dobrej vôli a veľkému úsiliu verne sa pridržiavať originálu. V konečnom dôsledku bude socha z dreva celkom iná ako jej pôvodný mramorový náprotivok.“

Tvorba ako taká kladie na jednotlivca isté nároky. Jej umeleckosť a hodnota sa odvíjajú od splnenia mnohých kritérií: nás stále zaujímajú tie, ktoré sa aplikujú na li-

terárny preklad. Preto v závere tejto časti konštatujeme, že prekladanie literárneho textu je výsledkom tvorivej činnosti prekladateľa, ktorú je možné označiť za druh umenia, a preklad je reprodukciou, metatextom, ktorý pri zachovaní formálnej a významovej tvorivosti originálu dokáže byť – pokiaľ ide o expresivitu – totožný s originálom. V uvedenom je zároveň odpoveď na tretiu otázku: Prekladateľ teda dokáže reprodukovať autorov štýl. Či môžeme prekladateľa pripodobňovať k autorovi, sa však javí ako otázka samostatná a zložitá. V translatológii sa definitívnosť jej zodpovedania vzďaľuje vzhľadom na množstvo neutíchajúcich polemík a debát až filozofického charakteru oscilujúcich medzi skupinami, ktoré zastávajú autorstvo či spoluautorstvo na jednej strane, a neviditeľnosť prekladateľa na strane druhej. V nasledujúcej časti sa na túto problematiku pozrieme z perspektívy právnej vedy, ktorá pozíciu autora definuje jasne, rovnako ako znaky, ktoré musí jeho tvorivá činnosť spĺňať, aby bol jej výsledok považovaný za autorské dielo. Pre nás sú tieto podmienky vytýčené zákonom smerodajné preto, lebo ich adekvátna interpretácia v prípade prekladu ozrejmí status prekladateľa ako autora a povahu prekladu ako autorského diela.

4. PREKLAD AKO PREDMET AUTORSKOPRÁVNEJ OCHRANY

Pri skúmaní povahy prekladu ako výsledku tvorivej činnosti prekladateľa je nevyhnutné zaoberať sa otázkou, či je tento výsledok spôsobilý byť predmetom ochrany, a ak áno, v akom rozsahu a za akých podmienok. Je nepochybné, že s duševnou činnosťou človeka sa obvykle spájajú následky v podobe zákonmi aprobovanej ochrany takýchto výsledkov, avšak uvedené neplatí vždy a bezvýhradne. Ak aj pripustíme, že každá činnosť prekladateľa je vo svojej podstate tvorivou činnosťou, je aj každý výsledok tejto činnosti spôsobilý byť predmetom ochrany? Existuje medzi prekladaným dielom a preloženým dielom vzťah závislosti, alebo ide o paralelné diela? Malo by sa na preklad nazerať ako na kópiu pôvodného diela v inom jazyku? Ďalšou z mnohých otázok, ktoré sa naskytajú, je, aké má postavenie prekladateľ ako tvorca prekladu. O takýchto, ale aj o ďalších súvisiacich problémoch sa vedú rozsiahle diskusie medzi odborníkmi nielen z oblasti filológie a práva, ale dokonca aj z oblasti filozofie. Téma povahy prekladu ako výsledku tvorivej duševnej činnosti prekladateľa je rozsiahlou témou, pričom v nasledujúcej časti príspevku sa pokúsime uchopiť preklad z hľadiska práva.

4.1. Preklad ako spracovanie autorského diela

Odpovede na položené otázky môžeme nájsť v zákone č. 185/2015 Z. z. Autorský zákon v znení neskorších predpisov (ďalej len „autorský zákon“). Z právneho hľadiska považujeme preklad diela za jeden zo spôsobov použitia diela, v konkrétnosti ide o spôsob spracovania diela.[5] Sémantickým výkladom pojmu *spracovanie*

[5] § 19 ods. 4 písm. a) Autorského zákona

môžeme dospieť k záveru, že ide o činnosť, ktorej podstata spočíva v zmene pôvodného (už jestvujúceho) na niečo nové (dosiaľ nejestvujúce), medzi čím existuje určitý vzťah.

Kým prejdeme ku skúmaniu povahy prekladu, venujme pozornosť koncepcii autorského diela, a to najmä z hľadiska zákonnej definície a jej významu pre pochopenie témy príspevku. V ustanovení § 3 ods. 1 autorského zákona je obsiahnutá generálna klauzula autorského diela ako predmetu autorskoprávnej ochrany. Autorské dielo je definované prostredníctvom pojmových znakov. Zákonodarca vymedzil autorské dielo ako výsledok, ktorý je z oblasti literatúry, umenia alebo vedy, pričom je jedinečným výsledkom tvorivej činnosti autora, ktorá je objektívne vnímateľná ľudskými zmyslami a zároveň nie je vylúčená z autorskoprávnej ochrany. V prípade kumulatívneho splnenia týchto znakov sa považuje výsledok tvorivej činnosti človeka za autorské dielo, a to bez ohľadu na jeho podobu, obsah, kvalitu, účel, formu jeho vyjadrenia alebo mieru jeho dokončenia. „Autorské dielo je unikátny výtvor v tom zmysle, že nemôže pochádzať od nikoho iného iba od svojho autora, t. j. od jedinečnej, konkrétnej fyzickej osoby, ktorá ho vytvorila“ (Lazar 2006, s. 485). Pri autorských dielach sa neuplatňuje princíp práva prednosti, pretože podstata autorstva spočíva v jedinečnosti tvorivého výsledku.

Okrem už vyššie rozoberaného pojmu *tvorivosť* je potrebné poukázať tiež aj na ďalší legálny znak autorského diela, ktorým je jedinečnosť. Autorský zákon kladie na výsledok tvorivej duševnej činnosti požiadavku jedinečnosti, v ktorej by sa mala premietať tvorivá schopnosť autora, a to prostredníctvom výsledku tejto činnosti. Práve povaha osobných vlastností autora spôsobuje, že plody duševnej práce, ktoré boli pomocou týchto vlastností vytvorené, sú neoddeliteľným tvorivým prejavom individualizovaného tvorcu. Z týchto skutočností potom právna náuka, najmä kontinentálnej Európy, odvodzuje koncepciu autorskoprávnej individuality diela chápanej v štatistickej pravdepodobnosti jedinečnosti diela. Nejde teda o chápanie jedinečnosti v absolútnom zmysle. Takto chápaná jedinečnosť diela býva v praxi označovaná ako autorskoprávna individualita. Zjednodušene povedané, pri uchopení autorského diela ako predmetu ochrany nejde o individualitu stopercentnú, ale skôr o jedinečnosť, ktorá sa blíži k absolútnej jedinečnosti.

V ustanovení § 8 autorského zákona je upravená problematika spracovania autorského diela, ktorým je potrebné rozumieť taký proces úpravy diela, ktorý je tvorivý a ktorého výsledkom je vznik nového diela. Zákonodarca formou príkladu uvádza, že pod pojmom spracovanie diela sa rozumie jeho adaptácia alebo preklad, pričom pripúšťa aj iné spôsoby spracovania, ktoré už nevymenúva. Pre všetky spôsoby spracovania diela však platia rovnaké podmienky. Na to, aby mohlo spracovaním vzniknúť nové dielo, musí byť už predmetom samotného spracovania dielo, a výsledok tohto spracovania musí rovnako spĺňať pojmové znaky diela. Inými slovami, predmet, ktorý je spracovávaný a výsledok tohto spracovania musia mať povahu diela.

V takýchto prípadoch môžeme povedať, že spracovaním pôvodného diela vzniklo odvodené dielo. O odvodenej tvorbe nemôžeme hovoriť v prípadoch spracovania predmetov, ktoré nespĺňajú pojmové znaky diel.

V stručnosti teda platí, že odvodeným dielom sa rozumie dielo, ktoré vzniklo spracovaním skoršieho pôvodného diela. Výraz skoršie dielo je definičným znakom procesu vzniku odvodených diel. „Je to tak preto, že svoj vznik povahovo odvodzujú od samostatných (preexistenčných) predchádzajúcich literárnych, iných umeleckých alebo vedeckých diel prvotných, bez ktorých by k ich vzniku ani nedošlo“ (Telec 2007, s. 49; pozn.: prekl. autori štúdie). Bez existencie pôvodných diel by prekladom nemohli vzniknúť odvodené diela. Autor odvodeného diela sa stáva subjektom autorského práva, keďže jeho tvorivou činnosťou vzniká nové dielo. V takejto situácii potom platí, že odvodené dielo existuje paralelne popri pôvodnom diele. Autorský zákon – tak ako pri pôvodných dielach – vyžaduje, aby aj odvodené diela spĺňali kumulatívne kritériá povahy autorských diel, najmä ak hovoríme o jedinečnosti a tvorivej činnosti.

V nadväznosti na uvedené, aj pri preklade ako spracovateľskej činnosti budeme musieť vždy v konkrétnom prípade skúmať, či výsledok tejto činnosti spĺňa pojmové znaky diela podľa autorského zákona. Samotná povaha prekladateľskej činnosti je síce duševná, avšak takéto konštatovanie bez ďalšieho nestačí na to, aby sme mohli povedať, či prekladateľ má postavenie autora. Odpoveď sa bude bezpochyby vždy nachádzať v povahe prekladu. Výkladovou pomôckou pri takomto posudzovaní by podľa Teleca mohla byť dôvodová správa k autorskému zákonu z roku 1965: „Tá za rozhodné skutočnosti na to, aby išlo o preklad chránený autorským právom, považuje rozdielnosť jazykov, ich významové osobitosti, rovnako ako aj náročnosť vyjadrenia, napr. hovorových znakov, a požiadavku na zachovanie umeleckej (dodajme vrátane literárnej) formy“ (Telec 2007, s. 52; pozn.: preklad citácie autori štúdie). Je zrejmé, že nejde o jednoduchú otázku a odpoveď bude vždy závisieť od konkrétnych okolností prípadu.

Ako sme už uviedli, spracovaním diela vzniká nové dielo, ak aj toto dielo spĺňa pojmové znaky autorského diela. Z toho vyplýva, že autorskoprávne chránené môžu byť len preklady iných autorských diel. Do tejto skupiny diel teda možno zaraďovať len preklady literárnych diel, umeleckých diel alebo vedeckých diel. Preklady napr. denných správ nebudú chránené ako odvodené diela, keďže tie sa samy osebe nepovažujú za autorské diela. To isté bude platiť aj pri prekladoch, pri ktorých absentuje tvorivosť prekladateľa, resp. už samotné prekladané podklady spravidla nie sú chránené autorským zákonom. Za osobitnú situáciu môžeme považovať preklady diel tradičnej ľudovej kultúry. Tieto diela sa nepovažujú za predmet autorského práva aj napriek tomu, že spĺňajú znaky diela. Vylúčenie spod ochrany autorským právom spočíva v predpoklade, že autor týchto diel nie je známy a výkon autorských práv by bol fakticky nemožný. Ďalší dôvod vylúčenia spočíva v tom, že nie je možné určiť uplynutie doby ochrany majetkových práv. Napriek tomu sa pripúšťa možnosť, že

pokiaľ dôjde k prekladu diela ľudovej kultúry autorsky tvorivým spôsobom, čím vznikne nové dielo spĺňajúce pojmové znaky diela, tak toto nové odvodené dielo (preklad) bude predmetom autorského práva.

Či konkrétny preklad je samostatným predmetom autorského práva, alebo nie, bude vždy potrebné posudzovať podľa povahy prekladu a nie podľa povahy prekladaného diela. Preklad diela, ktoré je predmetom autorského práva, nemusí byť automaticky tiež chránený autorským zákonom, ak nespĺňa pojmové znaky autorského diela. Preklady autorských diel vo všeobecnosti môžu byť jedinečným výsledkom tvorivej činnosti prekladateľa. Je to tak z dôvodu, že nová jazyková forma vyžaduje schopnosť pochopiť východiskový text a jazykovú schopnosť vyjadrovať sa. Aby preklad požíval autorskoprávnu ochranu, nesmie byť vytvorený mechanickým prenosom jednotlivých výrazov. Naopak, prekladateľ musí plne pochopiť význam, a tiež sa pokúsiť reprodukovať nuansy originálu.

O tom, že v praxi nie je jednoduché bez hlbšieho skúmania určiť, či preklad spĺňa pojmové znaky autorského diela, alebo nie, svedčí aj súdny spor[6] týkajúci sa používania českého prekladu diela Oscara Wilda *The Importance of being Earnest* (ďalej len „divadelná hra“). Český spisovateľ a prekladateľ Jiří Zdeněk Novák je autorom prekladu z roku 1949 s názvom *Jak důležité je míti Filipa*. V roku 2012 preložil divadelnú hru aj Pavol Dominik, pričom použil už vytvorený český názov diela. Tento novší preklad bol šírený nielen prostredníctvom internetových stránok, ale aj ako inscenácia v Národnom divadle moravskosliezskom a tiež ako publikácia v kníhkupectvách.

Názov divadelnej hry v pôvodnom anglickom znení obsahuje slovnú hračku, ktorá je založená na zhodnej anglickej výslovnosti adjektíva *earnest* (v preklade *vážny* či *seriózny*) a mena hlavnej postavy *Ernest* (česky *Arnošt*), pričom čeština takto poňatú slovnú hračku neumožňuje. J. Z. Novák ako prvý prekladateľ problém tejto anglickej slovnej hračky vyriešil premenovaním hlavnej postavy na *Filipa* a v názve využil už vtedy existujúci český idióm *míti filipa*. Úprava mena hlavnej postavy si vyžiadala tomu zodpovedajúci zásah priamo do textu hry, pretože obrat *míti filipa* sa významovo nekryje s pojmom *byť vážny* či *seriózny*, ale znamená skôr *byť pútavý*, *šikovný*, alebo *vedieť si poradiť*. J. Z. Novák tak bol prvým prekladateľom, ktorý túto hru preložil metódou tzv. funkčnej substitúcie[7]. Táto metóda spočíva v tom, že prekladateľ neprekladá každé slovo textu zvlášť, ale hľadá funkčný ekvivalent. V tomto prípade sa J. Z. Novák snažil zachovať slovnú hračku a k tomu sa snažil vybrať aj vhodné meno, ktoré je trochu zvláštne a zároveň sa spája s niečím pozitívnym.

---

[6] Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 24. 03. 2021, sp. zn. 27 Cdo 2023/2019, zverejnené pod číslom 5/2022 *Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní*, dostupné na www.nsoud.cz

[7] Predtým sa názov divadelnej hry prekladal ako *Na čem záleží* z roku 1905 alebo *Můj přítel Bunbury* roku 1929.

Jeden z dedičov J. Z. Nováka sa podanou žalobou domáhal najmä zdržania sa užívania názvu českého prekladu *Jak důležité je míti Filipa* a užívania mena *Filip* a obratu *míti filipa* v texte českého prekladu divadelnej hry a písomného ospravedlnenia od žalovaného P. Dominika.

Mestský súd v Prahe ako súd prvého stupňa žalobe vyhovel. Súd mal za preukázané, že názov prekladu, ktorý je predmetom sporu, a použitie mena *Filip* a slovného obratu *míti filipa* v zmysle slovnej hračky v divadelnej hre je autorským dielom a je chránené proti neoprávnenému použitiu a podlieha súhlasu nositeľa práv. Ak teda žalovaný použil názov diela v preklade, neoprávnene zasiahol do autorských práv žalobcu ako právneho nástupcu pôvodného prekladateľa. Súd neakceptoval argumentáciu žalovaného, že nemohol postupovať iným spôsobom, pretože existovali už dva staršie preklady uvedenej divadelnej hry, ktoré boli preložené pod inými názvami. Podľa súdu prvého stupňa jedinečnosť prínosu Nováka spočívala v tvorivej aplikácii slovnej hračky na riešenie komplikovaného prekladu názvu divadelnej hry. Súd rovnako potvrdil, že pri preklade nešlo o mechanickú náhradu slova za slovo, ale o tvorivé použitie už existujúcich jazykových obratov, slov či slovných hračiek s cieľom čo najpresnejšie vystihnúť podstatu cudzojazyčnej predlohy pre tuzemského čitateľa. Súd prvého stupňa usúdil, že v prípade prekladu názvu J. Z. Nováka *Jak důležité je míti Filipa* musel už pri vytváraní názvu prekladateľ pracovať s obsahom hry a tvorivým spôsobom nájsť zodpovedajúce meno a vlastnosť.

Žalovaný podal proti tomuto rozsudku odvolanie. Vrchný súd v Prahe následne vyhovel odvolaniu a rozhodnutie súdu prvého stupňa zmenil tak, že žalobu zamietol. Odvolací súd dospel k záveru, podľa ktorého nemožno názvu *Jak důležité je míti Filipa*, použitému prvýkrát J. Z. Novákom, priznať povahu diela v zmysle § 2 ods. 1 autorského zákona, pretože v tomto prípade absentuje podmienka jedinečnosti výsledku tvorivej činnosti autora. Odvolací súd uviedol, že z povahy prekladu je zjavné, že je do značnej miery determinovaný dielom pôvodným. Ak čeština „nemá iné slovné spojenie, ktoré by zachovalo význam pôvodného diela, potom nemožno hovoriť o tvorivom priestore a možnostiach prekladateľa názov pôvodného diela preložiť iným spôsobom. Tvorivú činnosť J. Z. Nováka nemožno vidieť v tom, že by vymyslel a prvýkrát použil originálny názov prekladu pôvodného diela, ale len v tom, že ako prvý dosiahol čo najvernejší preklad pôvodného názvu diela, teda preklad blížiaci sa originálu, pokiaľ ide o slovnú hračku v použitú názve, ktorá v obsahu hry umožňuje pracovať s menom postavy a idiómom, ktorý obsahuje foneticky zhodné slovo s menom postavy“[8]. Žalovaný, zhodne ako J. Z. Novák, iba použil pre preklad pôvodného diela názov, ktorý jediný je v češtine vhodný na zachovanie významu originálneho názvu. Ďalej odvolací súd uvádza, že „preklad je špecifické dielo vzniknuté spracovaním pôvodného diela jeho preložením do cieľového jazyka, zo

[8] Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 24.03.2021, sp. zn. 27 Cdo 2023/2019, odstavec13; pozn.: vlastný preklad

svojej podstaty je dielom, kde je chránený najmä komplexný obsah prekladu. Bez toho, aby sa akokoľvek znižovalo úsilie prekladateľa, treba znovu zdôrazniť, že tvorivá činnosť prekladateľa nespočíva vo vymýšľaní príbehu, zápletky či postáv, ide o prevod už hotového diela do iného jazyka. Tvorivú činnosť prekladateľa treba hľadať v práci s cieľovým jazykom s ohľadom na jeho zvyklosti tak, aby preklad pôvodného diela zachoval dej pôvodného diela a celkovú vierohodnosť. V nadväznosti na to potom nemožno vidieť zásah do autorských práv J. Z. Nováka, pokiaľ v súvislosti s použitým názvom a úpravou mena ústrednej postavy žalovaný v preklade pôvodného diela zasiahol aj do dialógov…, lebo aj tu platí, že tento zásah bol vynútený použitou metódou prekladu."[9] Odvolací súd svoju úvahu uzatvára konštatovaním, že „jedinou možnou metódou prekladu, pokiaľ sa preklad má čo najviac priblížiť originálu, je metóda funkčnej substitúcie", a teda „ak žalovaný preložil pôvodné dielo, pričom na zachovanie vierohodnosti a čo najväčšieho priblíženia sa zámeru pôvodného diela pri použití metódy funkčnej substitúcie použil slovnú hračku, ktorá jediná sa v českom jazyku ponúka na tento účel, potom, hoci takto zhodne preklad pojal skôr J. Z. Novák, nemožno v konaní žalovaného vidieť zásah do autorských práv J. Z. Nováka"[10].

Proti rozsudku odvolacieho súdu podal žalobca dovolanie. Najvyšší súd ČR rozsudkom zo dňa 24. 3. 2021 toto dovolanie zamietol. Podľa dovolacieho súdu skutočnosť, že sa prekladateľovi podarilo plne pochopiť význam celého diela a tiež reprodukovať nuansy originálu ešte samo osebe neznamená, že znaky autorského diela budú naplnené aj v každej jednotlivej vete prekladu. Ochrana autorských práv prekladateľa získaná pre celé dielo sa teda nutne nemusí prejaviť v každej jednotlivej pasáži textu pri jeho individuálnom zvážení. Takisto treba vziať do úvahy, že príbeh, myšlienková línia alebo konkrétna jazyková formulácia pôvodného diela nie sú okolnosťami, ktoré poskytujú prekladu autorskú ochranu od samého začiatku. Táto ochrana môže vyplývať iba z jazykového prekladu daného originálu do cudzieho jazyka. Aj keď existuje značná voľnosť pre vlastnú tvorivú prácu prekladateľa s dielom ako celkom, pri posudzovaní jednotlivých viet alebo častí viet už nemôže ísť o uchopenie celkového kontextu v pôvodnom jazyku, ale v konečnom dôsledku iba o to, do akej miery mal prekladateľ priestor pre svoj vlastný tvorivý prevod z jedného jazyka do druhého pre konkrétnu časť textu, a do akej miery využil tento priestor spôsobom relevantným z pohľadu autorského práva. Dovolací súd prejednávanú vec posúdil tak, že menu *Filip*, ktoré v preklade J. Z. Novák použil, nie je možné priznať autorskoprávnu ochranu už len z toho dôvodu, že ide o bežné meno, ktoré nespĺňa zákonné pojmové znaky autorského diela. Obdobne súd uzavrel, že nie je možné priznať autorskoprávnu ochranu ani slovnému zvratu *mít filipa*, pretože toto slovné spojenie nepoužil J. Z. Novák vo svojom preklade ako prvý, ale používalo sa už skôr

[9] Ibid. odstavec 14; pozn.: prekl. autori štúdie

[10] Ibid. odstavec 15; pozn.: prekl. autori štúdie

ako český idióm. Ide o voľný prvok, ktorý patrí do „všeobecného fondu“ (tzv. public domain). Vo vzťahu k celému názvu preloženého diela súd uvádza, že nie je právne významné, že samotný pôvodný názov diela *The Importance of Being Earnest* požíva autorskoprávnu ochranu. To, či preklad pôvodného názvu spĺňa legálne pojmové znaky diela, je potrebné posudzovať vždy samostatne, nezávisle od autorskoprávnej ochrany pôvodného názvu diela. Podľa názoru súdu „prínos J. Z. Nováka spočíva v tom, že ako prvý použil metódu funkčnej substitúcie, pomocou ktorej dospel k výsledku (riešeniu), ku ktorému pred ním nikto iný nedospel. Takýto výsledok sa však pri použití spomínanej metódy ponúkal ako jediný možný, ak mala byť slovná hračka pôvodného diela zachovaná.“ Súd zdôrazňuje, že „predmetom ochrany autorského práva nie je použitá metóda, respektíve nápad, ale tvorivá, a preto chránená činnosť autora spočívajúca v tom, ako ním bol takýto nápad (myšlienka, metóda) vo svojej vonkajšej aj vnútornej forme spracovaný“[11]. Súd uzatvára, že názov prekladu divadelnej hry nepožíva autorskoprávnu ochranu, pretože J. Z. Novák nemal pri realizácii metódy funkčnej substitúcie dostatočný priestor pre tvorivú slobodu v autorskoprávnom zmysle. Pri názve prekladu J. Z. Nováka teda nie sú splnené legálne koncepčné znaky v zmysle § 2 ods. 1 českého autorského zákona. Podľa súdu pôvodný prekladateľ J. Z. Novák ani žalovaný P. Dominik nemali v preklade názvu divadelnej hry možnosť výberu. „Priestor pre tvorivú slobodu v autorskoprávnom zmysle totiž nemožno porovnávať vo vzťahu k samotnej myšlienke, metóde, nápadu a i. (sloboda zvoliť si myšlienku či metódu bude splnená takmer vždy, ak nejde napr. o situáciu, keď prekladateľ „preloží“ názov diela tak, ako mu to určí vydavateľ), ale až na vyjadrenie (realizáciu) takej myšlienky či metódy, nápadu a i. Je pravdou, že J. Z. Nováka a žalovaného mohlo napadnúť preložiť divadelnú hru akokoľvek a potiaľto priestor pre tvorivú slobodu mali, len čo sa však rozhodli divadelnú hru preložiť za pomoci metódy funkčnej substitúcie, priestor pre tvorivú slobodu (v autorskoprávnom zmysle) im nezostal žiadny,“[12] uviedol súd.

Z výsledkov súdneho prieskumu dovolacieho súdu možno odvodiť niekoľko podstatných záverov. Súd jednoznačne potvrdil, že preklad literárnych diel môže byť jedinečným výsledkom tvorivej duševnej činnosti prekladateľa. Vychádzal pritom z faktu, že nová jazyková forma vo všeobecnosti vyžaduje zvláštnu empatiu a určitú jazykovú schopnosť. Aby preklad podliehal autorskoprávnej ochrane, nemôže ísť len o automatický preklad, ktorý vzniká mechanickým prenosom výrazov. V prípade prekladu chráneného autorským právom musí prekladateľ nielen pochopiť pôvodný význam textu, ale musí ho vedieť aj reprodukovať. Zároveň tiež platí, že každý preklad autorského diela či jeho časti, nemusí byť predmetom ochrany, ak sám nespĺňa pojmové znaky autorského diela. Fakt, že prekladateľ pochopil význam pôvodného diela totiž ešte neznamená, že budú tieto znaky naplnené.

[11] Ibid. odstavec 37; pozn.: prekl. autori štúdie
[12] Ibid. odstavec 38; pozn.: prekl. autori štúdie

Nazdávame sa, že v záveroch vyššie uvedeného súdneho sporu možno nájsť odpovede na otázky súvisiace s prítomnosťou tvorivosti v preklade. Najvyšší súd ČR jasne vymedzil deliacu čiaru medzi prekladom, ktorý požíva autorskoprávnu ochranu, a prekladom, ktorý nepožíva. Na to, aby mohol byť preklad považovaný za autorské dielo, musí byť splnených niekoľko podmienok, o ktorých sme v tomto texte pojednávali. Ak sa tak stane, prekladateľ má postavenie autora a bezpochyby mu prislúchajú všetky práva, ktoré priznáva autorský zákon autorom. Domnievame sa, že takáto koncepcia je spravodlivým riešením, keďže autorské práva pôvodného diela zostávajú nedotknuté, a zároveň popri nich vznikajú nové autorské práva, ktoré však prislúchajú autorovi odvodeného diela, t. j. prekladateľovi. Popri sebe takto jestvujú dve nezávislé autorské diela, medzi ktorými je vzťah odvodenosti. Bez tvorivosti pôvodného autora by k vzniku odvodeného diela nemohlo dôjsť. Na podporu záveru o spravodlivom prístupe k právnej úprave vzniknutých vzťahov poukazujeme aj na to, že k vzniku odvodeného diela sa vyžaduje súhlas autora pôvodného diela, a teda tento má výsostné právo rozhodnúť o tom, či výsledok jeho tvorivej duševnej činnosti môže byť predmetom spracovania vo forme prekladu, alebo nie. Ak raz takýto súhlas udelí, potom musí rešpektovať vznik a existenciu odvodeného diela aj práv prekladateľa, ktoré sa naňho vzťahujú.

Je zrejmé, že v praxi môžu nastať aj oveľa viac komplikované situácie ako tie, ktoré sme v tomto príspevku uviedli. Treba však zdôrazniť, že princípy, ktoré sme opísali, sa s najväčšou pravdepodobnosťou budú aplikovať aj na takéto prípady. Rovnako platí, že každý prípad týkajúci sa tvorivosti v preklade a otázky autorskoprávnej ochrany sa vždy musia posudzovať osobitne. Našou snahou bolo načrtnúť oporné body, ktoré budú slúžiť ako pomôcky pri výklade prípadných interpretačných nejasností v budúcnosti.

5. ZÁVER

Bogusława Whyattová (2012, s. 202) pripomína, že „Kreativita ako nesporný aspekt prekladateľského procesu by však mala ísť ruka v ruke s uvedomením si obmedzení, ktoré vymedzujú jej hranice“. K týmto obmedzeniam patrí jazyk zdrojového textu, pravidlá jazykového systému cieľového jazyka, komunikačné očakávania príjemcov textu v cieľovom jazyku a limity prekladateľovej mysle. Albrecht Neubert (1997, s. 17) nazval tento druh kreativity „odvodená kreativita“. Nič z vyššie uvedeného nepopiera individuálnosť a invenčnosť, s ktorými prekladateľ pristupuje k práci, a preto môže mať jeden východiskový text viacero správnych prekladových riešení. Juraj Andričík prekladanie označil za „tvorivé hľadanie ekvivalentov“ (Amir 2014, s. 17). V duchu týchto výrokov sme pristúpili k analýze prekladateľského procesu a poukázali na tvorivé aspekty prekladateľskej práce, ktoré často nie sú – aj vzhľadom na rozkolísanosť interpretácie pojmu tvorivosť – zrejmé a dostatočne známe. Ich prítomnosť sa ukázala v jednotlivých krokoch prekladateľa, vedomých a ne-

vedomých, vrátane intuitívnych, ktoré súhrnne predstavujú koncepciu prekladu. Presvedčenie o tvorivej povahe prekladateľskej práce podporuje fakt, že tvorivosťou sa vyznačujú myšlienkové operácie, ktoré prekladanie sprevádzajú.

V príspevku sme sa zamerali na reflexiu charakteristík cieľového textu, pretože kreativita býva spochybňovaná práve vo fáze jeho produkcie. Aby sme mieru tvorivosti pri prekladateľskej činnosti vedeli vyhodnotiť, uvažovali sme o vzťahu prekladateľa k trom typom prekladu:

- strojový preklad,
- preklad neliterárnych textov,
- preklad literárnych textov.

V prípade strojového prekladu je rozhodujúca schopnosť produktívne myslieť, a teda byť tvorivý: človek si v tomto smere drží nad strojom prevahu a tvorivosť zostáva výsadou humánneho prekladu. V druhom prípade ovplyvňuje stupeň (ne)tvorivej povahy prekladaných textov jazyková prax (úzus, tradícia), no zároveň nemožno povedať, že by táto zvyklosť absolútne vylučovala tvorivý charakter produkovaného textu. Ani posledný typ prekladu nezmenšuje priestor pre prekladateľovu tvorivú invenciu; byť tvorcom je pre prekladateľa výslovnou výzvou. Svoje dielo – preklad, pripodobňuje k dielu – originálu. Stále sú to však „dva rôzne texty – východiskový a cieľový text“ (Bassnett 2022, s. 12). V zmysle slovenskej legislatívy sa východiskový a cieľový text posudzujú jednotlivo: zákon skúma, či spĺňajú znaky diela a môžu požívať autorskoprávnu ochranu. V nadväznosti na to sa hodnotí tvorivá činnosť prekladateľa, konkrétne rozsah, v akom ju prekladateľ realizoval. Vo výsledku vieme vďaka autorskému zákonu definovať 1. rolu prekladateľa ako autora, 2. charakter prekladu ako diela a tiež vyhodnotiť okolnosti, za akých prekladateľ tvorivú činnosť realizoval na to, aby sme vedeli, pokiaľ siahajú jeho práva.

Preklad ako prostriedok medzikultúrnej komunikácie predstavuje tému, na ktorú možno nazerať z viacerých rovín. Prvou z nich je jazykovedná, ktorá nazerá na preklad z filologického hľadiska. Príspevok zachytáva iný uhol pohľadu na preklad, a to pohľad zákonodarcu, ktorý prisúdil prekladateľovi postavenie autora. Demonštruje sa tým komplexnosť prekladu ako formy komunikácie, obsahujúcej aj právny aspekt. Príspevok ozrejmuje fakt prítomnosti tvorivosti v prekladateľskom procese a v konkrétnych typoch prekladu a preukazuje možnosť prekladateľa využiť tvorivý potenciál každého textu. Zároveň poukazuje na to, že v očiach zákona má tvorivý charakter prekladateľskej činnosti isté medze, o ktorých by prekladateľ mal vedieť; na základe povedomia o relevantných ustanoveniach zákona prekladatelia zistia, kedy je preklad chránený autorským právom, a či v zmysle platných právnych predpisov môže byť ich tvorivá činnosť označená za jedinečnú. Jazykové vzdelanie a schopnosť realizovať tvorivého ducha v preklade by tak mali sprevádzať právne povedomie prekladateľa.

Bibliografia

AMIR, Adriana (2014): *Preklad verzus jazyk a kultúra. Kapitoly z lingvokulturológie a teórie prekladu.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. 52 s. Dostupné na: https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Amir2 [cit. 31. 11. 2022].

BASSNETT, Susan – VENUTI, Lawrence – HOSTOVÁ, Ivana – PEDERSEN, Jan (2022): Translation and creativity in the 21st century. In: *World Literature Studies*, roč. 14, s. 3 – 17. DOI: https://doi.org/10.31577/WLS.2022.14.1.1.

BENEŠOVÁ, Michala et al. (2013): *Tvůrčí překlad ve výukovém procesu na polsko-českém příkladu.* Praha: Karolinum Press. 200 s.

ČALOVKOVÁ, Simona (2014): Teoretické východiská prekladu propagačných a reklamných textov. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 5, č. 19 – 20. Dostupné na: https://www.ff.unipo.sk/jak/cislo19-20.html [cit. 12. 11. 2022].

ĎURICOVÁ, Alena (2016): *Preklad právnych textov. Teória, prax, konvencie, normy.* Banská Bystrica: Vydavateľstvo Belianum, Univerzita Mateja Bela. 148 s.

FELDEK, Ľubomír (1977): *Z reči do reči.* Bratislava: Slovenský spisovateľ. 199 s.

GIBOVÁ, Klaudia (2012): *Translation Procedures in the Non-literary and Literary Text Compared.* Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. 88 s. Dostupné na: https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Gibova1/subor/9788055505039.pdf [cit. 16. 10. 2022].

HATIM, Basil (2001): *Teaching and Researching Translation*. London and New York: Pearson Education Limited. 254 s.

HOCHEL, Branislav (1990): *Preklad ako komunikácia*. Bratislava: Slovenský spisovateľ. 148 s.

HRALA, Milan (1987): *Současnost uměleckého překladu.* Praha: Československý spisovatel. 74 s.

HUŤKOVÁ, Anita (2006): Komunikačné možnosti translácie. In: *Opera Slavica XVI*, č. 2, s. 13 – 24. Dostupné na: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/116495/2_OperaSlavica_16-2006-2_3.pdf [cit. 17. 10. 2022].

KOŽELOVÁ, Adriana (2017): *Preklad kultúrnych referencií z antiky a kultúrna kompetencia prekladateľa.* Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. 259 s. Dostupné na: https://www.unipo.sk/public/media/32737/monografia_Koželová_Grafotlač.pdf [cit. 19. 11. 2022].

LANČARIČ, Daniel – FIFIKOVÁ, Dominika (2018): Analyse der Wirtschaftssprache Englisch anhand der Beispiele aus den Wirtschaftsmagazinen The Economist und Newsweek. In: D. Lišková – R. Štefančík (eds.): *Wirtschaftssprache im Wandel: Eine Forschungsstudie in vier Sprachen, fokussiert auf den Fremdsprachenunterricht*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač, s. 55 – 68.

LANDERS, Clifford E. (2001): *Literary Translation: A Practical Guide*. Clevedon: Multilingual Matters. 224 s.

LAZAR, Ján et al. (2006): *Občianske právo hmotné: Záväzkové právo. Právo duševného vlastníctva. Tretie doplnené a prepracované vydanie.* Bratislava: IURA Edition. 598 s.

LEVÝ, Jiří (2013): *Umění překladu.* Praha: Apostrof. 368 s.

MRAČEK, David (2018): Jiří Levý a didaktika prekladu. In: *Acta Universitatis Carolinae Philologica*, č. 2, s. 59 – 71. DOI: https://doi.org/10.14712/24646830.2018.15

NEUBERT, Albrecht (1997): Postulates for a theory of translation. In: Danks, Joseph H. et al. (eds.): *Conginitve Processes in Translation and Interpreting.* Thousand Oaks: Sage, s. 1 – 24.

PALKOVIČOVÁ, Eva (2015): *Úvod do štúdia umeleckého prekladu.* Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 160 s. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/krom/Uvod_do_studia_umeleckeho_prekladu__pre_hispanistov_.pdf [cit. 17. 10. 2022].

POPOVIČ, Anton (1975): *Teória umeleckého prekladu. Aspekty textu a literárnej metakomunikácie.* Bratislava: Tatran. 293 s.

PYM, Anthony (2018): A typology of translation solutions. In: *The Journal of Specialised Translation*, roč. 30, s. 41 – 65. Dostupné na: https://jostrans.org/issue30/art_pym.pdf [cit. 17. 10. 2022].

RAKŠÁNYIOVÁ, Jana (2005): *Preklad ako interkultúrna komunikácia.* Bratislava: AnaPress. 141 s.

SARĆEVIČ, Susan (2000): *New Approach To Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International. 308 s.

ŠVIDROŇ, Ján (1991): *Tvorba a právo.* Bratislava: Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. 308 s.

TELEC, Ivo – TŮMA, Pavel (2007): *Autorský zákon. Komentář.* Praha: Nakladatelství C. H. Beck. 971 s.

VIEIRA, Lucas Nunes (2020): Automation anxiety and translators. In: *Translation Studies*, roč. 13, č. 1, s. 1 – 21. DOI: 10.1080/14781700.2018.1543613.

VILIKOVSKÝ, Ján (1984): *Preklad ako tvorba.* Bratislava: Slovenský spisovateľ. 240 s.

WHYATT, Bogusława (2012): *Translation as a human skill. From predisposition to expertise.* Poznań: Wydawnictwo naukowe UAM. 447 s. Dostupné na: https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/13407/1/Whyatt%2C%20B.%202012.%20Translation%20as%20a%20human%20skill..pdf [cit. 31. 11. 2022].

WUILMART, Françoise (2009): Správne pochopený umelecký preklad ako výzva pre Európu/tromf Európy. Preklad: Tatiana Paholíková. In: *World Literature Studies* 3, roč. 18, č. 1, s. 5 – 11. Dostupné na: https://wls.sav.sk/wp-content/uploads/WLS_3_09/WLS3_09_Wuilmart.pdf [cit. 12. 11. 2022].

Internetové zdroje

NEJEDLÝ, Tomáš (2017): Zánik prekladateľov alebo ktoré práce sú na „odstrel“. In: *Týždenník Trend.sk*. 17.8. 2017. Dostupné na: https://www.trend.sk/trend-archiv/zanik-prekladatelov-alebo-ktore-prace-su-odstrel/3 [cit. 17. 10. 2022].

BUKOVČANOVÁ, Alexandra (2022): Translation sector in 2022: what challenges do agencies, translators and clients face?. 19.4.2022. Dostupné na: https://www.translata.sk/en/blog/translation-sector-in-2022 [cit. 17. 10. 2022].

Právne predpisy

Zákon č. 185/2015 Z. z. Autorský zákon v znení neskorších predpisov

Súdne rozhodnutia

Rozsudok Krajského súdu v Banskej Bystrici, sp.zn. 12Co/87/2019, zo dňa 10. 12. 2020.

Rozsudok Najvyššieho súdu ČR zo dňa 24. 03. 2021, sp. zn. 27 Cdo 2023/2019, zverejnené pod číslom 5/2022 *Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, část občanskoprávní a obchodní*. Dostupné na: www.nsoud.cz [cit. 12. 11. 2022].

sciendo
DOI 10.2478/jazcas-2024-0022

DETSKÝ ANALOGIZMUS PRI OSVOJOVANÍ SI MORFOLÓGIE AKO ZRKADLENIE JAZYKOVÉHO MYSLENIA[1]

JANA KIČURA SOKOLOVÁ – LENKA PALKOVÁ
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov, Slovensko

KIČURA SOKOLOVÁ, Jana – PALKOVÁ, Lenka: Children's analogism in the acquisition of morphology as a reflection of linguistic thinking. Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics), 2023, Vol. 74, No. 3, pp. 783–802.

Abstract: The paper presents psycholinguistic personal case study in its character. It focuses on the analogous (hypergeneralizing) formation of nouns and verbs in the ontogenesis of children's speech through the prism of linguistic principles. The basic research material is diary entries of 364 grammatical forms of two children aged 1;10 – 2;7 years and 3;8 – 4;5 years (recorded during the ten months in 2017), which are incompatible with the literary norm of the Slovak language. The basic starting point was the hypothesis that agrammatic forms in children's speech can be categorized and explained on the basis of natural language principles, whose application presupposes a certain level in the development and functioning of logical and thought operations and the cognitive system as such. The analysis of research material enabled us to generalize certain tendencies in the ontogenesis of the morphological system in children, which lead to structural iconism, uniform symbolization, systemicity and unification of the word-formation basis. The application of the principles in children's speech has proved to be specific – the child applies in his speech mainly the principles of analogy, naturalness and dominance. The limit of the presented longitudinal research is the small number of respondents and the very nature of the research problem, whose solution requires intensive contact with the child subject, a longer period of time and more extensive research material.
Keywords: hypergeneralization, principle of analogy, children's analogy

0 ÚVOD

Reč detí a jej vývin sa v slovenskej lingvistickej literatúre ako výskumný problém začali objavovať koncom 90. rokov 20. storočia, už v tomto čase však slovenský výskum zaostával za svetovou produkciou (začiatky záujmu o rečovú ontogenézu siahajú do 2. polovice 19. storočia, porov. Slančová 2008). Pre výskum jazykového vývinu v slovenčine bol do značnej miery dôležitý rok 2008, keď vyšli *Štúdie o detskej reči*, ktoré boli výsledkom systematického výskumu v tejto oblasti. Výsledkom neustále zvyšujúceho sa záujmu o problematiku vývinu detskej reči je monografia *Desať štúdií o detskej reči* (2018). Predložená štúdia má ambíciu zaradiť sa a prispieť k psycholingvistickým výskumom v oblasti vývinu detskej reči: zameriavame sa v ňom na analo-

[1] Tento príspevok vznikol v rámci projektu CLT SK APVV-20-0126 *Slovná zásoba ako ukazovateľ vývinovej jazykovej úrovne monolingválnych a bilingválnych detí v predškolskom veku*.

gické tvorenie gramatických tvarov substantív a verb – jeden z fenoménov vo vývine morfológie, ktorý sa pokúšame opísať na základe exemplifikácií z konkrétnych výpovedí pozorovaných detí, ale aj interpretovať cez prizmu princípov, ktoré fungujú v jazyku. Dominantnými princípmi, na ktorých sú založené vývinové zmeny v jazyku ako takom, ale aj v reči detí, sú princíp prirodzenosti a princíp analógie, pričom poznávanie sily princípu analógie v reči detí mnoho napovedá o kognitívnom vývine dieťaťa – uplatňovanie analógie totiž predpokladá abstrakčnú schopnosť[2], dieťa musí mentálne registrovať relevantné spoločné vlastnosti (Žigo 1999).

1. PROBLÉM

1.1 Hypergeneralizácia a detský analogizmus

Jazyk je logickým systémom, no jeho zákonitosti sú často zjavné až na základe štúdia všetkých jeho aspektov; pri samotnom osvojovaní si jazyka je táto logika, zdá sa, ešte celkom nejasná. Napriek tomu sa myslenie dieťaťa ukazuje už v ranom veku ako logické, preto „logika jazykového systému je nejen podstatným, ale dokonce jedinečným faktorem v situaci, kdy si dítě nebo kterýkoli jedinec osvojuje logiku“ (Piaget – Inhelderová 1997, s. 80). Dieťa učiace sa jazyku formalizuje princípy logického myslenia (Morávek 1969, s. 40), nepozná ešte gramatické zákony materinského jazyka, len akési všeobecné zákony logiky. Spôsob myslenia dieťaťa sa najzreteľnejšie odráža v jeho reči – podľa V. Příhodu (1977, s. 155) je vývoj reči zároveň vývojom detskej mysle[3] a na každý zložitejší jazykový jav musia byť vytvorené psychologické podmienky. „Hľadaním rečovej formy pre myšlienky sa utvára aj samotné myslenie“ (Kubáni 2010, s. 67; porov. tiež Vygotskij 2004), jazyk slúži ako nástroj na vyjadrovanie myšlienok (Owens 2001). Reč znásobuje rozsah a rýchlosť myslenia, „jazyk dovoluje, aby se myšlení zabývalo daleko širšími časoprostorovými oblastmi a osvobodilo se od bezprostřednosti“ (Piaget – Inhelderová 1997, s. 79 – 80). Logické kategórie sú do detského myslenia zavádzané rečou (Vygotskij 1976).

V začiatkoch rečovej produkcie detí hrá významnú úlohu nápodoba (Piaget – Inhelderová 1997, s. 54), resp. odpočúvanie rečových foriem (Příhoda 1977, s. 177). V tomto období dieťa imituje gramatické tvary, ktoré zachytilo v rečovom prejave okolia (porov. Piaget 1997, s. 51 – 52; Rybár 2005, s. 88 an), tieto tvary sú z hľadiska normy správne a v pamäti sa ukladajú ako samostatné jazykové elementy.[4]

V istom momente však myseľ dieťaťa prestáva ukladať do pamäti individuálne jednotky a začne extrahovať modely (Vužňáková 2015, s. 57), detské myslenie sa systematizuje, „v chaotickom zozname navzájom nesúvisiacich javov sa zrazu vyno-

[2] Podľa J. Černého (1996, s. 357) sa vo vývine reči prejavujú viaceré intelektuálne schopnosti dieťaťa – okrem abstrakcie aj rozlišovanie, analýza, používanie modelov a kombinatorických pravidiel.

[3] S. Pinker (2009, s. 72 an) oddeľuje jazyk od myslenia, čo dokladuje niekoľkými príkladmi neverbálneho myslenia.

[4] Podľa J. Pačesovej (1979, s. 57) sú prvotné správne tvary produktom imitácie reči dospelých.

rí istá konfigurácia“ (Pinker 2003, s. 249). Dieťa objaví spoločné vlastnosti jazykových prvkov A a B a aplikuje pravidlo, ktoré platí pre prvok A, aj na prvok B. Hlavnou metódou osvojovania si reči sa stáva analógia, ktorá je druhom generalizácie so všetkými prednosťami aj nedostatkami (Příhoda 1977, s. 177). Výhodou aplikovania analógie je nepochybne možnosť vytvárania nekonečného množstva tvarov pomocou konečného počtu pravidiel, resp. východiskových príkladov. Analogický prístup však naráža na jazykovú realitu tam, kde je kodifikovaný tvar výsledkom etymologických faktorov, resp. súvisí so zásahom z iných jazykových rovín. Živý jazyk sa zo synchrónneho hľadiska javí ako v mnohom nepravidelný, pričom tieto nepravidelnosti v jazyku si dieťa vo fáze utvárania prvých viacslovných výpovedí nemôže uvedomovať a keď sa pokúša ohýbať slová samo, v jeho reči sa objavujú tvary, ktoré sú defektné, napriek tomu sa vyznačujú systémovosťou, logickosťou, analogickosťou. Tento fenomén sa v literatúre najčastejšie označuje ako **hypergeneralizácia** (overgeneralization, overregularization).

Problematike hypergeneralizácie v reči detí sa v zahraničnej literatúre venuje pomerne veľká pozornosť, rôznorodosť jazykov však znemožňuje zovšeobecniť tieto hypergeneralizačné prejavy: tie sú osobité vzhľadom na morfologický typ jazyka a na zastúpenie etymologického princípu pri utváraní gramatických tvarov. Otázkam vytvárania z hľadiska normy defektných, no systémových a analogických gramatických tvarov v ranej reči detí v angličtine sa venovali napr. J. Berko (1958), R. Brown (1973), D. I. Slobin (1973), S. Pinker (2003), B. Ambridge a kol. (2012) a iní, v nemčine F. I. Clahsen a M. Rothweiler (1992), v ruskej literatúre o hypergeneralizovaní zákonitostí u detí medzi 12. a 24. mesiacom píše napr. psychológ N. Ch. Švačkin (1948). V češtine si analogické tvorenie tvarov všíma už F. Čáda (1906, 1908 a ďalšie), M. Morávek (1969) a V. Příhoda (1977), minuciózny opis prejavov analogického prístupu v reči českých batoliat a detí predškolského veku podala J. Pačesová (1979). Z mladších autorov si tento fenomén v češtine všíma F. Smolík a G. Seidlová Málková (2014). V slovenčine sa nateraz táto problematika spomína len čiastkovo, a to napr. v prácach J. Kesselovej (2003), J. Rybára (2005), K. Vužňákovej (2009, 2012, 2015), okrajovo sa o hypergeneralizácii zmieňujú D. Slančová a J. Kesselová (2015).

Jednotliví autori operujú s viacerými viac-menej synonymnými pojmami/termínmi (hypergeneralizácia/hypergeneralizmus, generalizácia/generalizmus, nadmerná generalizácia, dysgramatizmus, agramatizmus), ale aj s rôznymi spôsobmi chápania fenoménu hypergeneralizácie. Generalizáciu vnímame vo všeobecnosti ako myšlienkovú operáciu, asociačnú schopnosť zovšeobecňovať na základe podobnosti, príbuznosti (porov. heslo *generalizácia* v *Slovníku súčasného slovenského jazyka A – G*, p. Buzássyová – Jarošová 2006). Do pojmu hypergeneralizácia zahŕňame nielen tvorbu gramatických tvarov, ale aj zovšeobecňovanie na úrovni lexikálnej sémantiky[5] alebo tvorbu

[5] Význam prvých slov, ktoré dieťa používa, je veľmi všeobecný, čo dokazujú zistenia viacerých autorov (Příhoda 1977, s. 173; Pinker 2003, s. 340; Kesselová 2008; Ambridge a kol. 2012) aj skúsenos-

detských okazionalizmov (Vužňáková 2010, s. 215). V jazykoch s pevným slovosledom možno uvažovať aj o hypergeneralizácii na syntaktickej úrovni, prejavujúcej sa skladaním slov do nezlučiteľných konštrukcií (Ambridge a kol. 2012). V tomto texte sa venujeme len jednému z prejavov hypergeneralizácie, a to hypergeneralizácii na morfologickej úrovni.

Ak hovoríme o detskej schopnosti tvoriť gramatické tvary pomocou analógie, budeme pracovať s pojmom/termínom **detský analogizmus**[6], vychádzajúc z poznania, že deti väčšinou tvoria nové tvary/slová na základe tvarov, ktoré už poznajú[7], a ide o vývinový jav. Dysgramatizmus a agramatizmus chápeme ako pojmy/termíny na označenie symptómov logopedických, respektíve neurologických diagnóz. V súvislosti s hypergeneralizáciou ponímame dysgramatizmus/agramatizmus ako prirodzený sprievodný jav, ktorý je z vývinového hľadiska žiaduci, pretože signalizuje aktívny tvorivý prístup dieťaťa k jazyku a odráža jeho myslenie.[8]

Detský analogizmus v tomto texte ponímame dvojako, a to:

1. Ako fenomén vo vývine detskej reči, ktorého podstatou je zovšeobecňovanie gramatických tvarov a nadmerné používanie pravidiel aj pri nepravidelných tvaroch.

2. Ako dieťaťom vyprodukovaný gramatický tvar, ktorý nie je „súčasťou morfologickej normy spisovnej slovenčiny a ktorý dieťa tvorí analogicky podľa modelu iných už produkovaných slov“ (Slančová – Kesselová 2015, s. 57).

Začiatočná fáza detského analogizmu je nevyhnutne spätá so začiatkom produkcie viacslovných výpovedí – obyčajne sa tu uvádza obdobie medzi 2. a 3. rokom života (porov. Pinker 2003, s. 256; Lechta 2008, s. 47; Vužňáková 2009, s. 59). Podľa J. Rybára (2005, s. 88) sa tento fenomén z detskej reči vytráca v prvých školských rokoch. Nazdávame sa však, že v mladšom školskom veku končí len najzreteľnejšia fáza sklonu k analogizmu, pretože gramaticky nekorektné tvary, ktoré však vychádzajú z analógie s inými tvarmi, z času na čas vyprodukuje aj dospelý hovoriaci.[9] So zvyšujúcim sa vekom sa však analogizmy z reči postupne vytrácajú, a to vďaka vytváraniu trvalých pamäťových stôp, explicitnému učeniu sa gramatických pravidiel

---

ti autoriek (napr. každá osoba v bielom plášti je dieťaťom označovaná ako doktor, žena s bielymi/šedivými vlasmi je babka).

[6] S termínom detská analógia, resp. analógia u detí operuje už V. Betáková (1951).

[7] Uvedomujeme si pritom, že nie všetky takto vytvorené gramatické tvary sú nevyhnutne analogické: ich menšia časť je výsledkom čistej jazykovej tvorivosti dieťaťa (*poď tu, nech *nezavadzi/nezavadziaš*), ale niekedy vznikajú aj pod vplyvom jazykového okolia (*dám si najprv na čielko, potom na *pleco*; *pekne kľakám, *stám*; *vezmi deku! – už som ju *vezmela*).

[8] Nazdávame sa totiž, že ak by v procese osvojovania si reči nedochádzalo (aspoň v určitej miere) k hypergeneralizácii, dieťa by všetky použité tvary len reprodukovalo, čo by naznačovalo, že jeho pamäťová kapacita je neobmedzená (túto možnosť považujeme za čisto hypotetickú) a vo vzťahu k jazyku nedochádza k vlastnej produkcii.

[9] Omyly dospelých sú podľa S. Pinkera (2003, s. 258) asi tisíckrát zriedkavejšie než omyly v reči detí. Niekedy vysoká miera používania nesprávnych, no analogických tvarov vplýva aj na korigovanie normy, resp. na lexikografické zachytenie tvaru, ktorý bol predtým hodnotený ako nesprávny.

aj správnym rečovým vzorom, resp. korekciám zo strany dospelého pri použití agramatického tvaru.[10] Detský analogizmus je dôsledkom nedostatočnej pamäti a výsledkom tvorivého aktu myslenia dieťaťa.

Z kvantitatívneho hľadiska samotná produkcia gramatických tvarov, ktoré sú dôsledkom detského analogizmu, zastáva v celkovej rečovej produkcii dieťaťa skôr okrajové miesto: priemerná hodnota chýb u detí hovoriacich americkou angličtinou dosahuje podľa S. Pinkera (2003, s. 256) iba 4 %, z výsledkov J. Browna (1973) však vyplýva, že miera používania analogizmov v reči detí je veľmi individuálna vzhľadom na aktuálnu veľkosť ich slovnej zásoby a iné faktory.[11] Obdobie detského analogizmu sa objavuje pri osvojovaní si všetkých jazykov (Rybár 2005, s. 88) – pravdaže, miera aj konkrétna podoba detského analogizmu závisí od typu jazyka. Predpokladáme tiež, že týmto štádiom v ontogenéze morfológie prechádza každé dieťa.[12] Proti periférnemu postaveniu tohto javu sa teda stavia jeho univerzálnosť, s čím súvisí aj jeho význam v ranej ontogenéze reči.

1.2 Princípy vo fungovaní jazyka

Pri vysvetľovaní podstaty detského analogizmu (resp. hypergeneralizácie všeobecne) sa často operuje s pojmami analógia/paralela, prirodzenosť (systémovosť a pravidelnosť), pričom podstata týchto pojmov sa viaže na princípy, ktoré v jazyku pôsobia a ovplyvňujú ho ako celok. Pod pojmom princíp J. Dolník (1999, s. 9) označuje „to, čo je v základe poznávaného, na čom je poznávaný výsek skutočnosti založený“. Princíp určuje štruktúru tohto poznávaného výseku a riadi jeho fungovanie a vývin – na základe týchto téz sa v dolníkovskej koncepcii uvažuje o princípoch stavby, vývinu a fungovania jazyka, ktoré sú vnútorne diferencované (porov. ďalej v časti Diskusia).

Opis jazykových javov a ich následná interpretácia cez prizmu princípov, ktoré v jazyku pôsobia, sú základom pre vysvetľovanie a komplexnejšie poznávanie týchto javov. Uchopenie jedného jazykového fenoménu – detského analogizmu v ontogenéze reči – z hľadiska princípov, ktoré tento fenomén ovplyvňujú, môže prispieť k hlbšiemu pochopeniu vývinu reči aj k poznaniu jazyka a myslenia ako takého.

---

[10] Podľa S. Pinkera (2003, s. 254) „reakcie rodičov nehrajú žiadnu úlohu“ a zopakovanie správneho tvaru rodičom nemá na ďalšie pokroky dieťaťa žiaden účinok. S týmto tvrdením sa úplne nestotožňujeme, keďže sme sa samy dostali do situácie, v ktorej sa dieťa od rodiča samo dožaduje informácie o správnosti tvaru pri vyskúšaní viacerých možných, no dieťaťom zhodnotených ako nesprávnych tvaroch (*poďme za *nimu, za *nemo – ako sa to hovorí?*).

[11] Porovnávaním miery vytvárania analogizmov v reči troch detí J. Brown (1973) zistil pomerne veľké rozdiely: 24 %, 3,6 % a 7,9 %.

[12] Z analýzy záznamov reči detí, ktoré urobili F. Xu a S. Pinker (1995), vyplýva, že osem z deviatich detí počas zaznamenávania použilo analogický, no nekodifikovaný tvar préterita aspoň raz. Časové obmedzenie nahrávok v databáze CHILDES však reálne otvára možnosť, že aj posledné dieťa takéto tvary produkuje, hoci v čase zaznamenávania analogický tvar nevytvorilo ani raz.

2. CIELE A METÓDY

Cieľom tohto príspevku je opísať a súčasne interpretovať, resp. vysvetliť používanie neuzuálnych (agramatických) tvarov substantív a verb v reči detí, a to na základe princípov, ktoré pôsobia pri stavbe, vývine a fungovaní jazyka (porov. Diskusia). Na základe takéhoto postupu sa ukážu potenciálne korelácie medzi vývojom a vývinom jazyka[13], ktoré sú v literatúre často pertraktované (porov. napr. Morávek, 1969; Pinker, 2003; Vužňáková, 2009), ako aj postavenie jednotlivých princípov v reči dospelých a detí. Samotné detské „prerieknutia" nám "pomáhajú nazrieť do organizácie systému reči" a „zaujímajú dôležité miesto aj v polemikách o podstate jazyka a myslenia" (Pinker 2003, s. 61, 245).

Fenomén detského analogizmu v ranej ontogenéze reči slovensky hovoriacich spracúvame metódou osobnej prípadovej štúdie. Materiálom predloženého výskumu sú denníkové zápisky výpovedí detí autoriek príspevku, zaznamenávané od marca do decembra 2017. Ak matka/autorka v komunikácii s dieťaťom vyhodnotila výpoveď ako gramaticky nesprávnu, zapísala ju.[14] Takýmto spôsobom sme zachytili u dvoch detí počas desiatich mesiacov spolu 364 agramatických tvarov (v tomto čísle sú započítané aj tvary, ktoré sa v rôznych kontextoch opakovali). Tieto agramatické tvary sme rozdelili do troch skupín:

1. Agramatické nesystémové tvary (celkovo 13 zachytených agramatizmov, čo predstavuje 3,6 % skúmaného korpusu) – ide o tvary, pri ktorých nateraz nie je možné identifikovať, podľa akého tvaru (resp. prečo) boli takto utvorené. Mohlo ísť o prešmyčku, pošmyknutie jazyka a pod.

2. Analogické nesystémové tvary (celkovo 58 zachytených agramatizmov, čo predstavuje 15,9 % skúmaného korpusu) – ide o tvary, pri ktorých síce dokážeme identifikovať vzorový tvar, podľa ktorého boli utvorené, ale výskyt takýchto tvarov bol raritný (menej ako 3). Sú to potenciálne detské analogizmy (porov. ďalej) – na rozsiahlejšom materiáli by sa pravdepodobne potvrdila pravidelnosť pri ich tvorení.

3. Analogické systémové tvary, teda detské analogizmy (celkovo 293 zachytených agramatizmov, čo predstavuje 80,5 % skúmaného korpusu) – ide o tvary, pri ktorých dokážeme identifikovať vzorový tvar a vo výskumnom materiáli sme zaznamenali minimálne 3 výskyty.

Pri opise a interpretácii výsledkov pritom pracujeme najmä so skupinou analogických systémových tvarov, teda detských analogizmov, sporadicky uvádzame aj exemplifikácie v prípadoch, ktoré nateraz považujeme za analogické nesystémové. Zázna-

[13] Názory na koreláciu medzi ontogenézou a fylogenézou jazyka sa v odbornej literatúre objavujú už od 19. storočia (porov. Slančová 2008).

[14] Na tomto mieste je dôležité upozorniť, že sme zaznamenávali len také agramatické tvary v reči detí, o ktorých sme boli presvedčené, že ich dieťa vyprodukovalo samo. Berieme teda do úvahy, že v rečovom okolí dieťaťa sa mohli používať aj vyslovene nespisovné tvary, ktoré mohlo dieťa reprodukovať, pričom takéto tvary sme do skúmaného korpusu nezaznamenali (podobný princíp pozri u Bónovej 2008 – pravidlo rečového okolia dieťaťa).

my tak sledujú tvorenie gramatických tvarov Alexandry (A) (1;10 – 2;7 rokov) a Marka (M) (3;8 – 4;5 roky), ktoré sú v rozpore s normou spisovného jazyka. Longitudinálny výskum vlastného dieťaťa je výhodný najmä z dôvodu nepretržitého kontaktu matky s rečovým vývinom dieťaťa a s možnosťou sledovať tento vývin v komplexnosti (porov. Vužňáková 2009, s. 56). Metóda osobnej prípadovej štúdie je pri skúmaní niektorého z aspektov detskej reči pomerne často využívaná, hoci prináša aj isté obmedzenia, a to najmä pre malý počet respondentov. Berúc však do úvahy predpoklad J. Piageta (cit. podľa Šebestu 1999, s. 35), že každé dieťa prechádza rovnakým sledom vývojových zmien (hoci tento sled môže byť v závislosti od okolia zrýchlený alebo spomalený), považujeme analýzu ktoréhokoľvek javu v reči jedného či dvoch detí za prostriedok na odhalenie všeobecne platnej vývinovej postupnosti.

Gramatické tvary, ktoré považujeme za prejavy detského analogizmu, v texte označujeme hviezdičkou (*), niektoré tvary opisujeme pri analýze viacerých javov. Tvorenie konkrétnych skupín tvarov analyzujeme z hľadiska jednotlivých princípov[15], ktoré v jazyku pôsobia, hoci vo väčšine prípadov ide o súhru viacerých princípov[16] (Dolník 1999, s. 15).

Z kvantitatívneho hľadiska je neuzuálne tvorenie slovesných tvarov v porovnaní so substantívnymi frekventovanejšie u oboch detí, čo zodpovedá nerovnakej veľkosti slovesnej a substantívnej paradigmy v slovenčine. Agramatické slovesné tvary tvoria 60 % skúmaného korpusu, substantívne tvary 40 %. Produkcia agramatických tvarov je pri verbách aj substantívach zastúpená majoritne u mladšieho[17] z pozorovaných detí (A, 80 – 85 %).

3. VÝSLEDKY

„Morfologická stavba spisovnej slovenčiny nie je typologicky homogénna, lebo sa v nej uplatňujú rozličné typy. Dominantnou zložkou je flektívny typ, ktorý sa dopĺňa najmä aglutinačným, analytickým a polysyntetickým typom“ (Ružička 1966, s. 59). Flektívnosť sa prejavuje najmä existenciou nulovej pádovej prípony, veľkým výskytom synonymie a homonymie pádových prípon, supletívnosťou bázy a prítomnosťou rôznych typov alternácií. Aglutinačnou črtou je tendencia po rovnakej zvukovej podobe bázy. Analytický typ sa vo význačnej miere uplatňuje najmä v rámci

[15] V tomto texte nemáme ambíciu jednotlivé princípy kategorizovať, aj v prácach J. Dolníka (1999, 2013), ktorý koncepciu princípov v slovenčine najviac rozpracoval, vidieť istý vývin z hľadiska ich kategorizácie.

[16] Najmä princíp analógie, ktorý má v reči detí veľmi významné postavenie, je často spätý s inými princípmi, najmä s princípom ekvivalencie a princípom vývinu.

[17] Túto disproporciu možno vysvetliť individualitou pozorovaných detí, no jednak aj predpokladom, že v mladšom veku (resp. v skoršej fáze ohýbania slov) je agramatických tvarov v reči detí viac; ale aj tým, že matka mladšieho zo skúmaných detí bola v bezprostrednom kontakte s pozorovaným dieťaťom počas dňa dlhší čas, zachytila teda aj väčšie množstvo neuzuálnych tvarov (staršie dieťa v čase zberu dát navštevovalo materskú školu).

paradigmy slovies a zakladá sa na vyjadrení gramatických významov samostatnými morfémami. Za polysyntetickú črtu možno považovať amorfnosť niektorých podstatných mien. Flektívny typ sa v slovenčine dopĺňa aj tzv. introflektívnym typom, pretože alternácie v tvarotvornom základe sú jedným z prostriedkov na vyjadrenie gramatického významu (ibid., s. 51 – 58).

Vo vývine morfologického systému v reči detí sa, zdá sa, tieto tendencie prejavujú v inej miere, čo sa pokúšame demonštrovať uvádzaním príkladov na tvorenie vybraných substantívnych a slovesných tvarov. Odchýlky od normy sú v reči deti rôzne, rovnaký tvar môže mať v reči oboch skúmaných detí, resp. aj v reči toho istého dieťaťa v rôznom čase, iné formálne stvárnenie (M: *aké auto *zhorilo? – tam silno *horielo*).

3.1 Tvorenie substantívnych tvarov

V rámci skúmaného korpusu tvarov sme identifikovali 154 agramatických substantívnych tvarov, z ktorých takmer 69 % hodnotíme ako detské analogizmy a 27 % ako analogické, no nateraz nesystémové tvary.

Maskulína. Pri tvorení tvarov N pl. maskulín sa prejavujú dve tendencie – na jednej strane preferencia životnej relačnej morfémy (ďalej RM) ***-ovia*** *(*víťazovia*), omnoho zreteľnejšia je však preferencia jednotnej RM ***-i/-y*** (*všetky *vojaky*), a to aj v rámci neživotných maskulín radiacich sa k mäkkým skloňovacím vzorom (*a kde sú *laketi?*). G sg. neživotných maskulín sa v reči detí tvorí jednotne pomocou RM ***-a*** (*kusnem do *rožoka*). D sg. (*dáme aj *Krištofu piť*) a L sg. (*o takému *chlapčeku*) životných maskulín deti utvárajú pomocou jednotnej RM ***-u*** pre životné aj neživotné maskulína. Neživotné maskulína majú v A sg. RM ***-a*** ako životné maskulína vzoru *chlap*[18] (*pozri sa na *balóna*). Tvorenie tvarov N pl., G, D, A, L a I sg. systémovo nesprevádza zániková alternácia vokálu *e* alebo *o* pred posledným konsonantom tvarotvorného základu (porov. tabuľku 1).

Na úrovni nateraz nesystémových analogizmov sa objavujú tvary maskulín, v ktorých sa prejavuje orientácia dieťaťa na rodovo silnú koncovku ***-0*** pre maskulína (vlastné mená *Simba* a *Pišta* sa hodnotia ako feminína; pomenúvacie tvary deti tvoria s rodovo silnou koncovkou – **koleg*).

Pri tvorení tvarov uzuálne supletívnych substantív tvoria deti tvary nesupletívne, t. j. analogicky, ako východisko však môžu slúžiť oba supletívne základy (*čakal tam iba jeden *ľud – koľko *človekov prišlo*).

Feminína. Pri tvorení tvarov feminín podľa vzorov *dlaň* a *kosť* sa veľmi zreteľne ukazuje orientácia dieťaťa na rodovo silné koncovky: ako maskulína deti hodnotili napr. substantíva *soľ*, *náplasť*, *posteľ*, *noc*, *loď*. Rodovú príslušnosť substantív s neprototypovou RM sme rekonštruovali na základe kategórie zhody v kontexte „chybného“ tvaru (**druhý soľ*, **taký náplasť*, **aký je to posteľ? *celý noc*, **velikánsky loď*). V súvislosti s rodovo silnými koncovkami sa ukázala aj tendencia analogic-

[18] Resp. ako substantíva I. deklinačnej triedy podľa M. Sokolovej (2007).

ky a systémovo utvárať pomenúvacie tvary (*bola tam *krva*, *nech sa tvoja *loďa potopí*, *a kde je *peca? pekná *tvára*) a podľa nich aj tvary v nepriamych pádoch (*Saška mala na nošteku *krvu*; *je tu veľa *vecov*; *našiel som tam veľa *kosťov*).

G pl. feminín tvoria deti analogicky podľa genitívnych (*toľko *súčiastkov*), prípadne podľa lokálových tvarov maskulín (*veľa *loptoch*; **bez nohoch*[19]). Feminína s nulovou RM v A sg. sa skloňujú ako maskulína (*dáme ešte *soľa*), prípadne akoby ich pomenúvací tvar obsahoval rodovo silnú koncovku (*Saška mala na nošteku *krvu*). Preferencia jednotnej i-ovej RM v N pl. (rovnako ako pri maskulínach) sa prejavuje pri femininách vzoru *ulica* (*dve *veži*).

Neutrá. Tvary neutier v reči detí sa v A sg. a v L sg. zhodujú s tvarmi maskulín v týchto pádoch: akuzatív sa tvorí ako pri životných[20] maskulínach vzoru *chlap*, t. j. s RM ***-a*** (*tu máš takého *pexeska*), lokál deti utvárajú pomocou jednotnej RM ***-u*** (*čo máme na *čelu?*).

Tabuľka 1: Detské analogizmy – substantívne tvary

Gramatický tvar			Detské analogizmy	Uzuálne tvary
maskulína				
N	pl.	živ.	**víťaz-ovia (M), *slimák-ovia (A), *snehuliac-ovia (A)*	*-i/-y*[21]
			**kon-i (M), *ľud-i (A), *Olaf-y (A)*	*-e/-ia/-ovia*
		neživ.	**vlásoky (A), *koloky (A), *kábele (M)*	zánik. alt.
			**laket-i (A), *palec-i (A), *ohen-i (A)*	*-e* + zánik. alt.
G	sg.	neživ.	*do *autobus-a (A), z *kokos-a (M), do *vlak-a (A)*	*-u*
			*zľakla sa *rušeňa (A), bojím sa *oheňa (A), do *malíčeka (A)*	zánik. alt.
D	sg.	živ.	**Olaf-u dáme papať (A), dáme aj *Krištof-u piť (A), ku *zajačik-u (A)*	*-ovi*
A	sg.	neživ.	*pozrieť sa na *skúter-a (M), vidí *kočík-a (A), pozeraj na takého modrého *oblak-a (A)*	*-0*
			*našiel som *orola (M), vidíme *pesa (M), vidí *holúboka (A)*	zánik. alt.
L	sg.	živ.	*o *kohút-u (A), na *vták-u (A), o Mir-u Jaroš-u (A)*	*-ovi*
		neživ.	*v takomto *dom-u (A), na *prst-u (A), ako je v *dom-u (A)*	*-e*
			*čo to tu má na *konec-u tekvica? (A), čo to má ocko na *palec-u (A), na *koberec-u (A)*	*-i* (+ zánik. alt.)
			*sedím na *krajíčeku (A), ide na *bicykeli (A), hrá na *bubienoku (A)*	zánik. alt.
I	sg.	neživ.	*s *oheňom si umýval ruky (A), hrá sa s *kábelom (M), čo robíš s tým druhým *veniecom? (A)*	zánik. alt.

[19] Tieto prípady nateraz hodnotíme ako nesystémové analogizmy a možno pri nich uvažovať aj o nárečovom vplyve.

[20] O životnosti svedčia aj tvary pronomín, ktoré však nie sú predmetom tohto textu.

[21] Fonologicky sú RM -i a -y totožné.

feminína				
N	sg.	vzory *dlaň* a *kosť*	*aký je to *posteľ? (A), bolel ho *tvár (A), čo to urobili rybky, keď bol *noc? (A)*	zhoda v ženskom rode
			*naplňuje sa mu *loď-a (M), bola tam *krv-a (A), a kde je *posteľ-a? (A)*	*-0*
	pl.	vzor *ulica*	*dve *vež-i (A), dve *vrtul-i (A), dve *gul-i (A)*	*-e*
G	pl.	vzory *žena* a *ulica*	*keď budem mať toľko *súčiastk-ov (M), na umývanie *ruk-ov (A), koľko mám veľa *hračk-ov (A)*	*-0* + alternácia
A	sg.	vzory *dlaň* a *kosť*	*ukáž, aký máš *kostrč (A), prečo má Elza taký čarovný *moc? (A), Saška má taký špinavý *tvár (A)*	zhoda v ženskom rode
neutrá				
A	sg.		*za *lietadl-a takého budeme papať (A), tu máš takého *pexesk-a (A), pozri, ocko, akého *ok-a mamka vyfarbila tigrovi (A)*	*-o*
L	sg.		*biť po *kolen-u (A), čo to je biele na *lietadl-u? (A), ide na *odrážadl-u (A)*	*-e* + alternácia

3.2 Tvorenie slovesných tvarov

V skúmanom korpuse sme v príslušnom období zaznamenali 210 agramatických slovesných tvarov, z ktorých až 89 % radíme k detským analogizmom a 8 % považujeme rovnako za analogické, hoci nateraz nesystémové javy.

3.2.1 Tvorenie slovesných tvarov z infinitívnych základov

Prítomníkové tvary. Tvorenie prítomníkových tvarov niektorých imperfektív, resp. futúrových tvarov perfektív[22] v reči detí má základ v infinitívnych tvaroch – ide najmä o prípady, keď sa tvary prézentu a infinitívu alternačne odlišujú (porov. tabuľku 2). Niektoré tvary sa z infinitívneho základu tvoria analogicky podľa tvarov iných frekventovaných verb, napr. *nožičky *kopajú*, *deti *kričajú*, *chlapci už *spajú* (podľa *papajú*, *kakajú, hrajú*), *Saška *spá* (podľa *papá*, *kaká*, *hrá*). Systémovejšie sa „omyly“ v detskej reči objavujú pri tvorení prítomníkových tvarov verb so zakončením ***-ov-a:ť***, ktoré sa podľa úzu v prézente modifikuje na ***-u:j-e:m*** (*Saška *šoférová*, **kočiarikovame bábiku*). Jednotnú gramatickú morfému (ďalej GM) pre konkrétny slovesný gramatický tvar deti preferujú (**a**) v 1. a 3. os. sg.[23]: dieťa uprednostňuje

[22] Domnievame sa, že tieto tvary dieťa nevníma ako futúrum, ale ako prézent. V staršej morfologickej literatúre sa tvary syntetického futúra perfektív stotožňujú s prézentnými tvarmi (napr. Ružička 1966, s. 479; Dvonč 1984, s. 104). Tvorenie futúra je v ranej detskej reči veľmi často analytické (porov. ďalej).

[23] Nezachytenie „chýb“ pri produkovaní 2. osoby spájame s vyššou mierou možnosti imitácie reči dospelých orientovanej na dieťa (dospelí s dieťaťom komunikujú v 2. osobe singuláru), resp. s jednoduchším ukladaním týchto tvarov do dlhodobej pamäti dieťaťa v dôsledku intenzívnejšieho pôsobenia rečového vzoru. Jedno zo skúmaných detí dokonca počas prvej fázy zaznamenávania používalo 2. osobu singuláru pri autoreferencii, čo jednoznačne hodnotíme ako imitáciu reči orientovanej na dieťa.

časovanie podľa konjugačného typu *chytať* (**skáka*, **zaviaza*, **pija*) a (**b**) v 3. os. pl., v ktorej dieťa preferuje u-ové GM, charakteristické pre slovesá 1. až 4. slovesnej triedy. Analogicky podľa tvarov slovies s pravidelným časovaním sa tvoria tvary slovies s nepravidelným časovaním (*Saška sa *bá* (bojí)).

Imperatívne tvary. Tvorenie imperatívnych tvarov považujeme za vývinovo podmienené (t. j. objavujúce sa až v istej fáze rečového vývinu, ktorá nevyhnutne nasleduje po inej fáze): u mladšieho zo skúmaných detí (A) sa rozkazovací spôsob prvýkrát objavil až v priebehu pozorovania (do veku 2;3 funkciu imperatívu zastupovala 1. os. pl. indikatívu). Imperatív sa v reči detí často neuzuálne tvorí z infinitívneho základu podľa konjugačného typu *chytať*, teda s infixom :j na konci tvaru (**česaj*! **objaj*! **zmazaj to*!). Pri slovesách, v ktorých by podľa úzu mala v imperatíve kvôli ťažko vysloviteľnej konsonantickej skupine na konci tvarotvorného základu nasledovať imperatívna morféma ***-i***, sa táto konsonantická skupina zjednodušuje prostým vypustením hlásky /l/ (**štek ma*!). Ako detské analogizmy hodnotíme aj imperatívne tvary, pri ktorých dieťa nerealizuje alternáciu na konci tvarotvorného základu (**strk ma!*).

3.2.2 Tvorenie slovesných tvarov z prézentných základov

L-ové particípim. Ak sa v reči detí objavia neuzuálne tvary l-ových particípií pri tvorení préterita alebo kondicionálu, tvoria sa obyčajne podľa prézentného vzorového tvaru (*Saška toto *držila*, *mamka už *odídala*, *aby sa *nebojili zvieratká*, *a kam *idel Maťo?*). Prípady ako **vyzlečila bábiku*, *Saška *utečela Elke, Saška tu *donesila nočník*, *Saška sa už *oblečila* ukazujú, že tvary slovies z rovnakého konjugačného typu môžu mať v reči detí variantné stvárnenie[24]. „Chybné" préteritné tvary podľa infinitívneho kmeňa sme zaznamenali zriedkavo (*tam silno *horielo*, *sa mu to *odopnulo*) v prípadoch, keď je prézentný tvar realizovaný gramatickou morfémou s odlišným fonologickým stvárnením (*horí* vs. *horieť, horel*) alebo si vyžaduje alternácie.

Futúrum. Tvary budúceho času sa v reči detí v analogickom období tvoria veľmi často analyticky bez ohľadu na slovesný vid – deti aj pri perfektívach tvoria futúrum pomocou GM *budem*, *budeš*, *bude*, *budeme*, *budete*, *budú*. Pri tvorení tvarov syntetického futúra sa podobne ako pri tvorení prítomníkových tvarov preferuje tvorenie podľa konjugačného vzoru *chytať*, čo sa v mnohých prípadoch spája s nerealizáciou rôznych typov alternácií (*Saška *zaviaza šnúrku*, *ako sa to *zmazá? každý sa *pomýla*).

Infinitívy. Niektoré infinitívne tvary sa tvoria podľa prézentných tvarov imperfektív, resp. futúrových tvarov perfektív (rovnako ide najmä o prípady, v ktorých je stvárnenie prézentu a infinitívu alternačne odlišné, ale aj o analogické tvary). Ako najfrekventovanejšie sme odpozorovali tvorenie infinitívnych tvarov podľa konjugačného typu robiť (**stojiť*, **sediť*, **držiť*, **hučiť*, **ležiť*, **horiť*) a rozumieť (**lezieť*, **vezieť*, **pasieť*, **odnesieť*, **navlečieť*, **pletieť*, **vyženieť*), menej podľa typu chytať (**pijať*, **bijať*). Princíp analógie sa prejavuje pri tvorení infinitívov **masírujeť* a **nájdeť*.

[24] V tomto prípade ide najmä o monoftongizáciu diftongov, ktorá sa v ranej reči detí považuje za známy a frekventovaný fenomén (porov. Bónová 2008).

3.2.3 Tvorenie aspektových tvarov

Tvorenie vidových náprotivkov v reči detí považujeme (rovnako ako tvorenie imperatívov) za vývinovo podmienené (vysvetlenie pozri podkap. 3.2.1): u mladšieho z pozorovaných detí (A) sme tvorenie neuzuálnych vidových tvarov spozorovali až vo veku 2;6. Analogické tvorenie aspektových tvarov sa v reči detí prejavuje najmä ako sekundárna alebo bezalternačná imperfektivizácia, v omnoho menšej miere a len u jedného zo skúmaných detí (A) sme spozorovali aj perfektivizáciu.

Staršie dieťa (M) tvorí sekundárne imperfektíva z tvarov prefixálne utvorených perfektív pomocou prípony ***-ovať*** (*pišať – vypišať sa – *vypišovať sa*), mladšie dieťa (A) okrem tejto prípony raritne využíva aj prípony ***-ávať***, ***-ívať***, ***-úvať*** a ***-ievať***.

V prípadoch, keď podľa normy vidový náprotivok síce existuje, ale tvorí sa menej produktívnym spôsobom (transflexiou) v kombinácii s (atypickými) alternáciami, dokáže dieťa analogicky a bezalternačne utvárať vlastné imperfektíva pomocou typických aspektových prípon.

Pri slovesách tvoriacich vidové náprotivky supletívne, resp. pri slovesných tvaroch, kde sa realizuje viacero alternácií, a tak je vzťah medzi členmi dvojice veľmi zastretý, uprednostňuje dieťa perfektívny základ (**povedám*, **odložujem*, *tu sa *neposunaj*).

Tabuľka 2: Detské analogizmy – slovesné tvary

Gramatický tvar			Detské analogizmy	Uzuálne tvary
tvorenie prítomníkových tvarov imperfektív, resp. futúrových tvarov perfektív				
1. os. sg.	podľa konjugačného typu *chytať*		**kopam do koša (A)* *toto už *nevládam (M)* **hádzam čísla do čajníka (A)*	kopem nevládzem hádžem
3. os. sg.			*len sa *bijá Maxim (M)* *Saška *kašľá (A)* *kto sa *sprchová? (A)*	bije kašle sprchuje
3. os. pl.	podľa konj. typov 1. a 4. slovesnej triedy (u-ové koncovky)	slovesá z konj. typu *pracovať* (bez zmeny ov-a:ť na u:j-ú)	*vlásky dievčatku *vykukovajú (A)* **vykukovajú nôžky (A)* *dedko s babkou *tancovajú (A)*	vykukujú vykukujú tancujú
		s vkladanými komponentmi -a:j	*deti sa *smiajú (M)* *chlapci už *spajú (A)* *deti *kričajú (A)*	smejú spia kričia
		slovesá s nepravidelným časovaním	*Pat a Mat *neviu, ako sa cestuje (M)* *oni teraz *jedu (M)* *prečo sa oni ešte *nevedu pýtať na nočník? (A)*	nevedia jedia nevedia
	zriedkavejšie podľa konj. typov 5. triedy		*už tu *tečia kvapky (A)* *červené tam *nemôžia byť (A)* *pomaly sa *hýbia (M)*	tečú nemôžu hýbu

tvorenie imperatívov			
2. os. sg.	podľa konj. typu *chytať* (:j na konci)	**nekopaj! (M)* **spaj na sto rokov! (A)* **zobraj koľajničky! (A)*	nekop! spi! zober!
	bez koncovky -(l)i (bez alternácií)	**nakres mi auto! (M)* **štek ma! (A)* **vyfarb! (A)*	nakresli! štekli! vyfarbi!
	bezalternačné tvorenie	**oblek ju, mamka! (A)* **strk ma! (A)* **ležni si tu! (A)*	obleč! strč! ľahni!
tvorenie l-ových participií			
1. os. sg.	indikatív préteritum	**možel som si ju zobrať (M)* *som sa tam *držila (A)* *vezmi deku! - už som ju *vezmela (A)*	mohol držala vzala
3. os. sg.		*mamka už *odídala (M)* *mamka *naberla halušky (A)* *myšla sa *bojila (M)*	odišla nabrala bála
3. os. sg. a pl.	kondicionál prézent	*keby psík *brešel (A)* *aby Saška *vyzlečila bábiku (A)* *keby tam *nevojdeli (A)*	brechal vyzliekla nevošli
tvorenie futúra			
analytické tvorenie		*Saška *bude namastiť očká (A)* *tu nás *budeš počkať (A)* **nebude spadnúť rybička (A)*	namastí počkáš nespadne
syntetické tvorenie		*ja jedenkrát *skoknem (M)* *ja si *otrepam ruky (A)* *bábika sa *oprá (A)*	skočím otrepem oprie
tvorenie infinitívov			
podľa *robiť*		**stojiť (A)* **držiť (A)* **ležiť (A)*	stáť držať ležať
podľa *rozumieť*		**vezieť (A)* **pasieť (A)* **navlečieť (A)*	viezť pásť navliecť
podľa *chytať*		**pijať (A)* **bijať (A)* **sediať (M)*	piť biť sedieť
tvorenie sekundárnych imperfektív			
prípona -ovať		*neviem tak *zabrzďovať (M)* **namočovám si tu rúčky (A)* *prestaň *namasťovať chlebíčka (A)*	brzdiť močím mastiť
prípona -ávať		**počkávam ocka (M)* *to sa tak *poskladáva (A)* *ako sa to *vyskušáva? (A)*	čakám skladá skúša

prípona -ívať	*pozri, aká labka tu *vytrčíva (A)*	trčí
prípona -úvať	*netreba *vypnúvať svetlo (A)*	vypínať
prípona -ievať	**nevypnievaj svetlo (A)*	nevypínaj
bezalternačné tvorenie imperfektív		
prípona -ovať	*treba mu to stále *pripomenovať (M)* *Saška *zapojová lego (A)* *pomaly to tam *natlačujem (M)*	pripomínať zapája natláčam
prípona -ávať	**nezatvorávaj dvere (A)*	nezatváraj
prípona -ívať	*čo to *pustívaš? (A)*	púšťaš
tvorenie vidových náprotivkov supletívnych slovies		
	**nepoložovaj to! (A)*	neklaď
	*ja *povedám mamke (M)*	hovorím
	*prečo aj druhého *vyhnáme? (A)*	vyženieme

4 DISKUSIA

Na základe výsledkov, ktoré sme opísali v predchádzajúcej časti, sme dospeli k zovšeobecneniu niektorých tendencií v reči detí: morfologická stránka reči dieťaťa v období raného vývinu sa vyznačuje najmä tendenciou ku konštrukčnému ikonizmu, uniformnej symbolizácii, systémovosti a unifikácii tvarotvorných základov (porov. ďalej).

4.1 Konštrukčný ikonizmus

„Dieťa si za normálnych okolností prednostne osvojuje prirodzené prvky“ (Dolník 2013, s. 138), pretože s bezpríznakovosťou súvisí aj vyššia frekvencia, ktorá má zas vplyv na jednoduchšiu percepciu. Za najprirodzenejšie sa pokladajú tie tvary, ktorých morfologické významy sú optimálne zakódované, teda sú konštrukčne najikonickejšie: nový sémantický prvok má byť vyjadrený novým formálnym prvkom, vzťah medzi gramatickým významom a formou je symetrický (na iných miestach sa v tejto súvislosti pracuje s pojmom homomorfizmus, porov. Dolník 2005). Reč dieťaťa v období detského analogizmu je teda charakteristická tvarmi s maximálnou mierou ikonickosti.[25]

Z tohto hľadiska sú pre dieťa náročné najmä nepriame pády substantív, v ktorých je nulová RM, niekedy sprevádzaná alternáciou – J. Dolník (2013, s. 139) takéto tvary označuje ako minimálne ikonické. G pl. feminín tvoria deti analogicky podľa tvarov maskulín (**z čiarov*). Feminína s nulovou RM v N sg. sa skloňujú ako maskulína (*dáme ešte *soľa*). Neživotné maskulína majú v A sg. RM ***-a*** ako životné maskulína vzoru *chlap* (*vidí *kočíka*). Náhradné riešenie sa realizuje aj v G pl. pri neutrách (*koľko tam máme *autá*, *bolo tam veľa *mláďatkov*). Pri slovesách možno

[25] Na lexikálnej úrovni je prejavom ikonickosti v reči detí produkcia zvukomalebných slov (napr. zvuky zvierat), ktoré sú súčasťou prvých detských slov (porov. Kesselová 2008).

princíp príznakovosti v reči detí dokázať na tvorení tvarov futúra: imperfektívne verbá tvoria futúrum analyticky, perfektívne verbá tvoria futúrum synteticky, čo dieťa pravdepodobne jednoznačne nevníma ako pridanie formálneho prvku. Futúrová GM (v celej svojej paradigme) je aj vďaka analytickosti, ku ktorej prispieva, jednoduchšie vnímateľná ako formálny prvok vyjadrujúci kategóriu času. V reči detí sme teda bežne pozorovali tvary ako **budem sa skryť*, **nebude spadnúť rybička*.

4.2 Uniformná symbolizácia

Pre tvorenie tvarov v ranej ontogenéze je charakteristická aj tzv. uniformná symbolizácia (porov. Dolník 2013, s. 139), teda tendencia, aby jednej funkcii zodpovedala jedna gramatická forma. Fázu detského analogizmu v ranej ontogenéze možno charakterizovať ako hľadanie jednoduchého jazykového systému, v ktorom neexistujú nepravidelnosti a výnimky a v ktorom sa tvary prislúchajúce rovnakým kategóriám tvoria analogicky. Na základe získaných dát sa nazdávame, že dieťa akoby popieralo existenciu pádovej synonymie a homonymie, paradigmy tvarov vníma ako rovnorodé. Forma, ktorú dieťa pri tvorení tvarov najčastejšie vyberá, súvisí s jej prototypovým postavením: tu sa prejavuje aj princíp dominancie, podľa ktorého sú konštrukcie vytvárané z perspektívy dominantného prvku; možno tu uvažovať aj o prototypovosti niektorých tvarov v zmysle ich centrálnosti, dominantnosti a reprezentatívnosti (porov. Dolník 1994, s. 257; 1999, s. 10). Podľa J. Pačesovej (1979, s. 57) je používanie jednej koncovky v jednom tvare bez ohľadu na rod, životnosť, tvrdosť alebo mäkkosť vzoru prejavom maximálnej ekonómie vo vyjadrovaní sa dieťaťa.

Za prejav uniformnej symbolizácie možno považovať napr. tvorenie tvarov N pl. substantív pomocou morfémy ***-i/y*** (*dva *koni*, *dve *guli*, *kde sú naše *jabĺčky?*); uprednostňovanie RM ***-u*** pri maskulínnom tvorení D a L sg. pri animáliách (substantíva IV. triedy, Sokolová 2007) (*o tomto *kohútu*), neživotných maskulínach (*na *prstu*) a raritne aj pri životných maskulínach (*o *Miru Jarošu sa mi snívalo*; *dáme aj *Krištofu piť*); uprednostňovanie RM ***-u*** pri neutrovom tvorení L sg. (*čo máme na *čelu?*), jednotne sa používa aj RM ***-a*** v A sg. pri neživotných maskulínach (*pozeraj na takého modrého *oblaka*) aj neutrách (*pozri, ocko, akého *oka mamka vyfarbila*).

4.3 Systémovosť

„Systémovosť sa vo výskume osvojovania si reči i vo vnútrosystémovej koncepcii teórie prirodzenosti pokladá za jedno z rozhodujúcich kritérií. Uplatňovanie jasnej rodovej kategorizácie spolu s pravidelnosťou v tvarotvorných i slovotvorných procesoch, priezračnosťou gramatického tvaru a symetriou vo vzťahu gramatického významu a formy“ (Kesselová 2003, s. 125) sa považujú za prejavy systémovosti v ranej ontogenéze detskej reči.

Ako prejav tendencie k systémovosti teda možno interpretovať orientáciu dieťaťa na rodovo silné koncovky. Tento fenomén možno tiež pripodobniť k staršej fáze

vývoja jazyka, v ktorej sa substantíva skloňovali podľa kmeňov, t. j. výlučne podľa formálneho kritéria (porov. Žigo 1999, s. 28 – 32). Podľa K. Vužňákovej (2009, s. 65) si dieťa „uvedomuje, že znakom feminín je koncová gramatická morféma „*a*“, substantíva s konsonantickým zakončením automaticky vníma ako maskulína“. Táto téza sa potvrdila aj pri našom pozorovaní: ako maskulína deti hodnotili substantíva typu *soľ*; ako feminínum napr. vlastné meno *Simba*. V súvislosti s rodovo silnými koncovkami sa ukázala aj tendencia analogicky a systémovo utvárať pomenúvacie tvary (*nech sa tvoja *loďa potopí*) a podľa nich aj tvary v nepriamych pádoch (*našiel som tam veľa *kosťov*). Tvary substantív, ktoré majú v N sg. rodovo slabú koncovku, teda dieťa (rovnako ako v češtine, porov, Pačesová, 1979, s. 61, 66) buď rodovo radí inam (*aký máš *kostrč*) alebo samo pridáva rodovo silnú koncovku (*a kde je *posteľa?*).

Systémovosť pri tvorení tvarov deťmi vo fáze analogizmu sa prejavuje aj pri lexémach, ktorých tvary sú supletívne. V bežnej reči s takýmito tvarmi dospelý hovoriaci nemá problém, pretože „nepravidelné tvary sa vyznačujú vysokou textovou frekvenciou“ (Dolník 2013, s. 140), čiže osvojenie tvaru nemá pôvod v pravidle, ale v častom používaní. Dieťa však nemusí byť schopné vnímať vysokú textovú frekvenciu niektorých tvarov, na základe ktorej sú tieto tvary vnímané ako prefabrikáty, preto si ich utvára samo – analogicky, systémovo a pravidelne. Ako východiskové tvary môžu pritom slúžiť oba supletívne základy (*čakal tam iba jeden *ľud – koľko *človekov prišlo*), a to pravdepodobne vzhľadom na kontext. Pri supletívnych slovesných tvaroch dieťa uprednostňuje perfektívny základ (**povedám*, **odložujem*, *tu sa *neposunaj*).

4.4 Unifikácia tvarotvorného základu

V detskej reči – rovnako ako vo vývoji jazyka – sa prejavujú tendencie k tvarovej analógii. „Tento princíp sleduje jednoliatosť, uniformitu tvarového systému jazyka najmä tým, že sa odstraňujú nepravidelnosti z predchádzajúceho stavu alebo vyvolané zásahmi z inej roviny.“ (Dvonč 1984, s. 109).

Princípu analógie v ranej reči detí, ale aj tendencii k maximálnemu konštrukčnému ikonizmu (porov. vyššie) zodpovedajú tvary substantív v nepriamych pádoch, v ktorých by podľa úzu malo dochádzať k zánikovým alternáciám hlások *e* a *o* (*bojím sa *oheňa*). Raná detská reč sa teda vyznačuje tendenciou k totožnosti tvarotvorného základu (obchádza sa alomorfia) v celej paradigme, a to opäť podľa prototypového tvaru (obyčajne sg., ale objavili sa aj tvary **klinc*, **mravc* motivované plurálom, keďže sa tieto substantíva veľmi často používajú v pl.). Pri (ne)realizácii zánikových alternácií sa prejavuje „konflikt medzi princípom morfosémantickej transparentnosti a princípom optimálnej dĺžky slova“ (Dolník 1999, s. 15), v ktorom podľa normy „víťazí“ ekonómia (dochádza k zánikovej alternácii), dieťa však v reči uprednostňuje totožnosť tvarotvorného základu v celej paradigme.

Z psycholingvistických analýz vyplýva, že dieťa si najskôr osvojuje exempláre, ktoré považuje za prototypy, t. j. najlepšie reprezentanty danej kategórie (porov.

Kesselová 2014). „Prototypové exempláre sú prirodzené, bezpríznakové prvky kategórií, vo vzťahu ku ktorým sú rozmiestnené neprototypové exempláre ako prvky s odstupňovanou mierou príznakovosti, prirodzenosti“ (Dolník 1994, s. 258). Najčastejšie používaný tvar (pri substantívach N sg., pri verbách prítomníkové a infinitívne tvary) dieťa vníma ako dominantu, podľa ktorej (analogickými prostriedkami) produkuje tvar, ktorý v danej komunikačnej situácii potrebuje. Z analýzy neuzuálnych tvarov vyplýva, že za prototypy sú v reči dieťaťa aj dospelých považované rovnaké tvary, čo je pochopiteľné z hľadiska výstavby deklinačného a konjugačného systému. V reči detí sa pri niektorých slovesách objavuje tvorenie tvarov podľa oboch vyššie spomenutých vzorov (*chcem ešte *stojiť – kolok* stá*, *aby sa *nebojili zvieratká – Saška sa *bá*). Tieto prípady ukazujú dominanciu infinitívneho aj prézentného tvaru, ktoré dieťa simultánne vníma ako prototyp. Tendencia k totožnosti tvarotvorného základu vo všetkých tvaroch paradigmy sa vypuklo prejavuje aj pri tvorení slovesných tvarov, keďže niektoré tvary sa odvodzujú od prítomníkového a niektoré od infinitívneho kmeňa. Tejto tendencii v reči detí zodpovedajú predovšetkým tvary indikatívnych prítomníkov, imperatívov, l-ových participií, futúra, infinitívov a sekundárnych imperfektív.

5 ZÁVER

Analýza skúmaného materiálu ukázala niekoľko aspektov ranej detskej reči, ktoré naznačujú spôsob myslenia dieťaťa a ktoré vypovedajú aj o niektorých vlastnostiach jazyka a o princípoch, ktoré pri jeho používaní vstupujú do hry.

Ako najvýraznejší sa ukázal princíp analógie v reči dieťaťa, ktorý nevyhnutne predpokladá istú schopnosť abstrakcie[26] v myslení už v raných fázach ontogenézy. Analogická tvorba tvarov u dieťaťa v niektorých aspektoch skutočne koreluje s vývojom jazyka, a to najmä v zmysle prechodu od jednoduchého k zložitejšiemu a od pravidelnosti k výnimkám: dieťa uprednostňuje totožný tvarotvorný základ pre všetky tvary, ohýba najmä podľa formálnych kritérií.

Princíp prirodzenosti je pri osvojovaní si jazyka rovnako dôležitý, dieťa sa v jazyku aj vo svete orientuje prirodzene – prednostne si osvojuje prirodzené prvky, ktoré sa vyznačujú vysokou textovou frekvenciou, ale aj vysokou mierou systémovosti a predvídateľnosti. Dieťa považuje jazyk za systémový a takto k nemu aj pristupuje. Pri jednotlivých gramatických tvaroch dokáže identifikovať prototyp a podľa neho tvoriť ďalšie tvary. Na rozdiel od reči dospelých je v detskej reči princíp ekonómie v úzadí (totožnosť tvarotvorného základu víťazí nad optimálnou dĺžkou slova). Ukazuje sa teda, že postupným prechodom od „nesprávnej” reči detí k „správnej” reči

[26] Nemáme tu však na mysli fázu abstraktných operácií, ako ich vníma J. Piaget (1997). Podľa L. S. Vygotského (1970) je dieťa schopné celého radu logických operácií, ak vznikajú v spontánnom priebehu, hoci nie je schopné zámerných analogických operácií.

dospelých sa mení aj miera uplatňovania jednotlivých princípov v jazyku. Najvýraznejšími tendenciami pri vývine morfológie u detí, ktoré sa na skúmanom materiáli potvrdili, sú tendencie ku konštrukčnému ikonizmu, uniformnej symbolizácii, systémovosti a unifikácii tvarotvorného základu.

Niektoré aspekty agramatickej tvorby tvarov sa ukazujú ako vývinovo podmienené[27], napr.

– analytická tvorba futúra pri perfektívach prebiehala predovšetkým v prvej polovici zaznamenávania, na jeho konci sme už nespozorovali žiaden z takýchto tvarov;
– v neskoršej fáze zaznamenávania sa búrlivo nahromadili aj analogické tvary sekundárnych imperfektív, čo pravdepodobne ovplyvnilo vyššie spomínaný zánik analytickej tvorby futúra pri perfektívach;
– tvorenie imperatívnych tvarov sa u mladšieho dieťaťa (A) objavilo až vo veku 2;3, pričom pri ich neuzuálnom tvorení začalo hneď vykazovať rovnaké tendencie ako neuzuálne tvary staršieho z pozorovaných detí (M), ktoré tvorí imperatívy počas celej doby zaznamenávania.

„Omyly" v reči detí jednoznačne dokazujú, že dieťa si neosvojuje jazyk len imitáciou reči dospelých, ale k jazyku pristupuje systémovo, aktívne a tvorivo.

ZHRNUTIE

Vo výskume ontogenézy rečového vývinu u slovensky hovoriacich detí je nateraz málo preskúmaná oblasť hypergeneralizačných chýb na viacerých jazykových úrovniach. Osobná prípadová štúdia sa zaoberá prechodným obdobím vo vývine tvaroslovia, ktoré je charakteristické neuzuálnym tvorením gramatických tvarov podstatných mien a slovies v reči detí. Analýza empiricky získaného materiálu má povahu longitudinálneho výskumu dvoch detí, vedie k formulácii niekoľkých tendencií v rámci uplatňovania základných princípov pri osvojovaní si morfologického systému slovenčiny, ktoré predpokladajú istú úroveň kognitívnych schopností a logických operácií u dieťaťa v batolivom veku.

Bibliografia

AMBRIDGE, Ben – PINE, Julian M – ROWLAND, Caroline F – CHANG, Franklin – BIDGOOD, Amy (2012): The retreat from overgeneralization in child language acquisition: word learning, morphology, and verb argument structure. In: *Wiley Interdiscip Rev Cogn Sci*, roč. 4, č. 1, s. 47 – 62.

BERKO, Jean (1958): The child's learning of English morphology. In: *Word*, roč. 14, s. 150 – 177.

[27] Tieto čiastočné závery vyvodzujeme na základe tvorby tvarov mladšieho dieťaťa (A), u ktorého vzhľadom na rozsiahlejší korpus možno pozorovať isté tendencie.

BETÁKOVÁ, Valéria (1951): K analógii a alternácii v detskej reči. In: Š. Peciar (ed.): *Jazykovedný sborník Slovenskej akadémie vied a umení V.* Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej akadémie vied a umení, s. 135 – 137.

BÓNOVÁ, Iveta (2008): Fonologický vývin v reči dieťaťa. In: D. Slančová (ed.): *Štúdie o detskej reči*. Prešov: FF PU, s. 2012 – 205.

BROWN, Roger (1973): *A first language: The early stages.* Cambridge, MA: Harvard University Press. 448 s.

BUZÁSSYOVÁ, Klára – JAROŠOVÁ, Alexandra (ved. red.) (2006): *Slovník súčasného slovenského jazyka A – G.* Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.

CLAHSEN, Harald – ROTHWEILER, Monika (1993): Inflectional rules in children's grammars: evidence from German participles. In: G. Geert Booij – J. Jaap van Marle (eds.): *Yearbook of morphology*, Dordrecht: Kluwer, s. 1 – 34.

ČÁDA, František (1906): *Studium řeči dětské. I. Povšechné otázky o vývoji mluvy dětské*. Praha: Dědictví Komenského. 48 s.

ČÁDA, František (1908): *Studium řeči dětské. II. Vývoj dětské zásoby slovní*. Praha: Dědictví Komenského. 106 s.

ČERNÝ, Jiří (1996): *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia. 516 s.

DOLNÍK, Juraj (1994): O prototypovej teórii. In: *Slovenská reč*, roč. 59, č. 5, s. 257 – 265.

DOLNÍK, Juraj (1999): Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny. In: J. Dolník (ed.): *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny*. Bratislava: UK, s. 7 – 20.

DOLNÍK, Juraj (2005): Koncepcia novej morfológie spisovnej slovenčiny. In: *Slovenská reč*, roč. 70, č. 4, s. 193 – 210.

DOLNÍK, Juraj (2013): *Všeobecná jazykoveda*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 375 s.

DVONČ, Ladislav (1984): *Dynamika slovenskej morfológie*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 121 s.

FERGUSON, Charles A. – SLOBIN, Dan, I. (1973): *Studies of child language development*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 645 s.

KESSELOVÁ, Jana (2003): *Morfológia v komunikácii detí*. Prešov: Vydavateľstvo Anna Nagyová. 149 s.

KESSELOVÁ, Jana (2008): Sémantické kategórie v ranej ontogenéze reči dieťaťa. In: D. Slančová (ed.), *Štúdie o detskej reči*. Prešov: FF PU, s. 121 – 167.

KESSELOVÁ, Jana (2014): Prototypový efekt a osvojovanie si pádu (príklad inštrumentálu). In: *Slovo a obraz v komunikaci s dětmi*, roč. 4, č.1, s. 17 – 31. http://dokumenty.osu.cz/pdf/kcd/slovoaobraz/slovoaobraz-4-1.pdf

KUBÁNI, Viliam (2010): *Všeobecná psychológia*. Prešov: FHPV PU. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FHPV/Kubani5/index.html

LECHTA, Viktor: (2008): *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Praha: Portál. 191 s.

MORÁVEK, Milan (1969): *Lidská řeč*. Praha: Orbis. 168 s.

OWENS, Robert (2001): *Language development. An introduction*. Boston, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Allyn and Bacon. 504 s.

PAČESOVÁ, Jaroslava (1979): *Řeč v raném dětství*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně. 170 s.

PIAGET, Jean – INHELDER, Bärbel (1997): *Psychologie dítěte*. Praha: Portál. 143 s.

PINKER, Steven (2003): *Slová a pravidlá*. Prekl. V. Krupa. Bratislava: Kalligram. 415 s.

PINKER, Steven (2009): *Jazykový instinkt*. Prekl. M. Hofmeisterová. Praha: Nakladatelství Dybbuk. 552 s.

PŘÍHODA, Václav (1977): *Ontogeneze lidské psychiky I. Vývoj člověka do patnácti let*. Praha: SPN. 414 s.

RUŽIČKA, Jozef (1966): *Morfológia slovenského jazyka*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV. 896 s.

RYBÁR, Ján (2005): Vývin jazyka u dieťaťa – vrodené verzus získané. In: J. Rybár – V. Kvasnička – I. Farkaš (eds.): *Jazyk a kognícia*. Bratislava: Kalligram, s. 84 – 102.

SLANČOVÁ, Daniela (2008): Úvod. Východiská výskumu detskej reči v slovenčine. In: D. Slančová (ed.): *Štúdie o detskej reči*. Prešov: FF PU, s. 10 – 28.

SLANČOVÁ, Daniela (ed.) (2008): *Štúdie o detskej reči*. Prešov: FF PU. 355 s.

SLANČOVÁ, Daniela (2018): *Desať štúdií o detskej reči*. Prešov – Bratislava: FF PU – Veda, vydavateľstvo SAV. 688 s.

SLANČOVÁ, Daniela – KESSELOVÁ, Jana (2015): Prirodzený vývin lexiky a gramatiky v ranej ontogenéze reči (na materiáli substantív a gramatickej kategórie pádu). In: K. Balleková – Ľ. Králik – G. Múcsková (eds.): *Jazykovedné štúdie XXXII. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 50 – 58.

SMOLÍK, Filip – SEIDLOVÁ MÁLKOVÁ, Gabriela (2014): *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku*. Praha: Grada Publishing, a.s. 248 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava (2007): *Nový deklinačný systém slovenských substantív*. Prešov: FF PU. 338 s.

ŠEBESTA, Karel (1999): *Od jazyka ke komunikaci. Didaktika českého jazyku a komunikační výchova*. Praha: Karolinum. 157 s.

ŠVAČKIN, N. Ch. (1948): Razvitie fonematičeskogo vosprijatija reči v rannem vozraste. In: *Trudy instituta psichologii*, roč. 13, s. 101 – 132.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2009): Morfológia, vývin reči a materská škola. In: *Slovo o slove*, roč. 15, s. 55 – 68.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2010): Výskum kompozít v slovenčine a češtine ako východisko kognitívneho prístupu k vyučovaniu slovotvorby. In: *Čeština – jazyk slovanský 4: sborník příspevků z webové konference s mezinárodní účastí konané 20.9. – 31.10.2010*. Ostrava: Pedagogická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, s. 208 – 219.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2012): *Kompozitá v slovenčine*. Prešov: PF PU. 189 s.

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína (2015): Ontogenéza detskej reči na pozadí vzťahu kognície, jazyka a reči. In: *O dieťati, jazyku a literatúre*, roč. 3, č. 2, s. 46 – 62.

VYGOTSKIJ, LEV. S. (1970): *Myšlení a řeč*. Prekl. J. Průcha. Praha: SPN. 295 s.

VYGOTSKIJ, LEV. S. (1976): *Vývoj vyšších psychických funkcí*. Prekl. J. Průcha – M. Sedláková Praha: SPN. 363 s.

VYGOTSKIJ, LEV. S. (2004): *Psychologie myšlení a řeči*. Výber z diela. Zost. J. Průcha. Praha: Portál. 135 s.

XU, Fan – PINKERF, Steven (1995): Weird past tense forms. In: *Journals od Child Language*, roč. 22, s. 531 – 556.

ŽIGO, Pavol (1999): Princíp analógie. In: J. Dolník (ed.): *Princípy stavby, vývinu a fungovania slovenčiny*. Bratislava: UK, s. 21 – 44.

sciendo
DOI 10.2478/jazcas-2024-0023

ROZHĽADY

KONŠTRUOVANIE JAZYKOV AKO INTERLINGVISTICKÝ PROBLÉM

STANISLAV KOŠECKÝ
Gesellschaft für Interlinguistik (GIL) Berlín, Nemecko

KOŠECKÝ, Stanislav: Construction of languages as the interlinguistic problem. Journal of Linguistics, 2023, Vol. 74, No. 3, pp. 803–830.

Abstract: This study attempts to sketch the vast problem of the construction of languages or construction within languages. So far, linguists have paid little attention to these issues, as under the influence of the Sapir-Whorf hypothesis, stressed especially by A. Schleicher based on Darwinism, they were considered understood and untouchable. Only later, especially under the influence of B. de Courtenay, H. Schuchardt and O. Jespersen, language started to be understood as a sociopsychological tool that allows conscious influence on its structure and evolution. After dealing with the topic of the attributes of language according to a new classification, the author then discusses the object of interlinguistics, which is presented according to the latest concept of the Gesellschaft für Interlinguistik (GIL). The following three overviews of important interlinguistics works with an emphasis on the construction of languages begin with D. Blanke's book *Internationale Plansprachen*, which offers the reader the most extensive work on this topic until now, with an extraordinarily rich bibliography. Then there is a rather detailed review of A. Piperski's book focuses on the construction of languages, and the author ends his extensive study with a short analysis of Y. Wahlgren's work on fantasy languages, for which the moment of construction plays an essential role.

Keywords: natural language, national language, planned language, interlinguistics, language construction, language planning, language creation, auxlanguage (auxiliary language), conlanguage (construction language)

1. K ATRIBÚTOM JAZYKA

V jazykovednej, ale najmä v neodbornej sfére sa často stretávame s rôznymi atribútmi prisudzovanými jazyku či jazykom, ktoré sú však často nejednotné, nepresné, ba až chaotické. Na začiatku svojho príspevku sa pokúsime o ich isté usústavnenie a usporiadanie. Začneme s najglobálnejšou klasifikáciou siahajúcou až do dávnej minulosti. Podľa nej členíme jazyky na mŕtve na jednej strane a živé na druhej strane. Predovšetkým sa chceme pristaviť pri atribúte **živé**. Tu sa pomerne zreteľne stretávame s „dedičstvom" tzv. Sapir-Whorfovej hypotézy, podľa ktorej je jazyk podobný živému organizmu, s ktorým súvisí a v ktorom sa odráža. Predchodcom tejto hypotézy bol už Wilhelm von Humboldt, ktorý pojem organizmu rozvinul pod vplyvom osvietenstva a ktorý

o ňom píše: „organizmus jazyka vychádza zo všeobecného imania a potreby človeka hovoriť a pochádza z celého národa...“ (1841, cit. podľa Blanke 1985, s. 19). Iracionálny koncept organizmu našiel v lingvistike svoj výraz najmä v diele A. Schleichera, ktorý v r. 1869 napísal: „Život jazyka sa neodlišuje podstatne od všetkých iných živých organizmov, rastlín a zvierat. Má ako ony obdobie rastu od najjednoduchších začiatkov k zložitým formám a obdobie dozrievania, v ktorom sa jazyky viac a viac vzďaľovali od dosiahnutého najvyššieho vývojového stupňa vzdelanosti a vo svojej forme utrpeli stratu“ (cit. podľa Blanke 1985, s. 19).

V inom texte sa A. Schleicher vo svojej práci *Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft* (1873) odvoláva na Ch. Darwina: „To, čo Darwin uplatňuje pre rastliny a zvieratá, platí však, najmenej v ich hlavných črtách, pre organizmy jazykov“ (cit. podľa Blanke 1985, s. 20). Tento biologický naturalizmus v jazykovede, podľa ktorého sa jazyk rodí, istý čas žije a dáva život iným mladším jazykom (porov. Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 91), sa však pod vplyvom J. Baudouina de Courtenay (známe je jeho konštatovanie, že „jazyk nie je ani niečo božské ani organizmus nezávislý od človeka, ale celkom jednoducho sociálno-psychický nástroj“), ďalej H. Schuchardta i O. Jespersena zmenil a na jazyk sa začalo nazerať ako na – zjednodušene povedané – spoločenský jav, ktorého základom je spoločenská konvencia vytvárajúca podľa F. de Saussura systém znakov (langue) a umožňujúca zakódovať reč (parole). Preto je podľa nás v prípade jazyka správnejšie nahrádzať atribút **živý** atribútom **fungujúci** a ako jeho opozitum navrhujeme **zaniknutý** (eventuálne **neznámy** ako odnož druhej časti uvedenej dichotómie, o čom sa zmienime ešte aj na inom mieste), čo nielen predpokladá, ale i umožňuje aplikáciu vedomého vplyvu človeka na štruktúru a vývoj jazyka. O tejto problematike sa pomerne rozsiahlo zmieňuje aj S. Ondrejovič vo svojej štúdii *Vzťah vedomého a spontánneho vo vývine prirodzených jazykov* (1990, s. 26), kde o. i. píše: „Tieto otázky (...) nadobúdajú osobitnú aktuálnosť v kontexte zvýšených úsilí o vypracovanie jazykov medzinárodnej komunikácie, najmä plánových jazykov, ale i v kontexte úsilí o ‚plánovitý‘ vývin národných jazykov a ich kultivovanie.“ A pokračuje (tamže, s. 29): „...ukazuje sa, že vývin spoločnosti prebieha od takmer úplnej spontánnosti, resp. živelnosti k čoraz väčšej miere regulácie, a podobne je to aj v jazyku.“ Na základe týchto konštatovaní sa dostávame až k trochu odvážnemu názoru, že i národný jazyk, predovšetkým jeho spisovná forma, je v podstate plánovým jazykom. (Bližšie si túto skutočnosť všimneme v ďalšom texte venovanom knihe A. Piperského.)

Čo sa týka iných atribútov jazyka, pristavíme sa pri ich základnom členení (podľa podstaty), a to v opozícii **ľudský** (tiež **prirodzený**) jazyk – **umelý jazyk** (porov. Košecký 2016, s. 168).

Bližšie vysvetlenie si vyžaduje najmä atribút **umelý**. Pod ním rozumieme všetky jazyky (skôr snáď systémy) napr. pre strojový preklad, ktoré sú založené na symboloch a iných umelých znakoch. Patria sem aj systémy vytvorené formalizáciami, t. j. bezredundantné, formalizované alebo symbolické jazyky, ktoré majú uľahčovať

vedecké myslenie (Blanke 1985, s. 28). Patria sem aj programovacie jazyky pre počítače (algol, cobol, PL/1 a i.).

Pod pojmom **ľudský jazyk** sa potom (podľa genézy) predstavujú **etnické (národné)** – **historické** – jazyky na jednej strane a **plánové** jazyky ako vedome vytvorené (skonštruované) na druhej strane. To prakticky znamená, že je tu vzťah hyperonyma a dvoch kohyponým.

Čo sa týka plánových jazykov, tu podľa nomenklatúry (percepcie) rozlišujeme **pazigrafické** (ktorými nemožno hovoriť) a **pazilalické** systémy, z hľadiska jazykového materiálu rozlišujeme **apriórne** (vybudované samostatne, bez zdrojov z etnických jazykov, napr. jazyk *ro*), **aposteriórne** (vytvorené na základe materiálu etnických jazykov, napr. *esperanto*) a **zmiešané** (čiastočne apriórne i aposteriórne, napr. *volapük*). Podľa charakteru gramatického i lexikálneho systému rozlišujeme medzi plánovými jazykmi jazyky **schematické** alebo **autonómne** (napr. *esperanto* alebo *ido*), jazyky **naturalizované** (napr. *interlingua*) a jazyky **minimalizované** (napr. *latino sine flexione*). Ešte jednu klasifikáciu záhodno spomenúť, a to klasifikáciu podľa určenia. Tu členíme plánové jazyky na **medzinárodné** (*esperanto*, *interlingua*), **nadnárodné** (*bahasa indonesia*) a **národné** (*nynorsk*, *ivrit*). Klasifikácií plánových jazykov je ešte viac. Niekoľko z nich uvádzame v časti venovanej knihe A. Piperského.

2. INTERLINGVISTIKA

Termín **interlingvistika** uviedol do jazykovednej literatúry O. Jespersen v roku 1931. Jeho definícia spočiatku nebola jednotná. Tu sa však jej vývoju nebudeme venovať. Vychádzame z vymedzenia interlingvistiky, ktoré uplatňuje Gesellschaft für Interlinguistik (GIL) v Berlíne: „Predmetom interlingvistiky je medzinárodná jazyková komunikácia. GIL skúma jej politické, lingvistické, ekonomické, kultúrne, informačno-teoretické a iné aspekty. Ťažiskom jej záujmu sú pritom štruktúra a fungovanie plánových jazykov (ako napr. esperanta).“ Posledná veta odráža faktickú realitu, avšak nemožno zabúdať, že interlingvistika sa zaoberá problematikou medzinárodnej jazykovej komunikácie komplexne, z čoho plynie, že má odpovedať aj na otázku, ako sa správajú národné jazyky vo funkcii medzinárodných jazykov (kde je dominancia angličtiny jednoznačná).

Takýto výskum však v súčasnosti značne zaostáva za potrebou objasňovania procesov vznikajúcich v prostredí aplikácie tejto ich funkcie. Výskumy v tejto oblasti sú iba sporadické a výrazne im chýba komplexnosť. Ako konštatuje A. Hübler v úvode svojej knihy *Einander verstehen. Englisch im Kontext internationaler Kommunikation* (1985, s. 7), jeho hlavným cieľom je podať charakteristiku angličtiny v jej tretej hlavnej dimenzii – ako medzinárodného jazyka –, ktorá je popri výskume angličtiny ako materinského jazyka (uvádza sa počet 300 miliónov hovoriacich) a ako druhého jazyka (odhad 370 – 400 miliónov hovoriacich) zatiaľ iba predmetom niekoľkých disparátnych diskusií a ucelený lingvistický pohľad chýba. Za takejto situácie predsa len môžeme

vychádzať napr. z niekoľkých konštatovaní S. Fiedler (2010, s. 128 – 129), v ktorých sa opiera o J. Jenkins (2000). Stručne ich sumarizujeme podľa našej inej štúdie, uverejnenej v r. 2017 v Jazykovednom časopise. Ten, mimochodom, venuje interlingvistickej problematike pomerne značnú pozornosť, keďže táto téma bola v ňom prezentovaná od r. 1987 celkom desaťkrát (z toho bolo 7 recenzií: Košecký 1987, 1990, 2006, 2009; Horecký 1990; Baláž 2018 a Mokijenko 2015 a 3 samostatné štúdie: Košecký 1988, 2017 a Lejsková 2015). Podľa vyššie uvedenej štúdie S. Fiedler charakterizuje variant angličtiny označený ako ELF (English as a lingua franca) a uvádza napríklad, že vo výslovnosti, kde sú ťažké medzizubné frikatívy angličtiny – neznelé a znelé *th* (/þ/,/ð/) – v ústach nerodených Angličanov realizované vo forme /*f*/, /*v*/ alebo /*s*/, /*z*/ či /*t*/, /*d*/ bez toho, aby zapríčinili nedorozumenie. Ďalej konštatuje, že sa často vynecháva -*s* pri slovesách v tretej osobe singuláru prítomného času, deviácie nastávajú pri používaní členov a vzťažných zámen, pri pluráli substantív a vo vzťahu k slovosledu. S. Fiedler nakoniec akcentuje, že tieto prvky sa nepovažujú za chyby a nepresnosti, ale ako charakteristiky angličtiny ako *lingua franca*, ktorá predstavuje rovnoprávny variant „základnej" (t. j. britskej) normy. S týmto konštatovaním kontrastuje častý fakt, že úroveň akéhokoľvek variantu angličtiny je „pod kontrolou" rodených hovoriacich, ktorí sa ako „normotvorcovia", resp. „normostrážcovia" cítia byť povolaní na prísne, ale i úsmevné hodnotenia úrovne tohto jazyka. Ako príklad môžeme uviesť vyjadrenie anglického spisovateľa W. Aulda (1978, s. 201), ktorý píše: „Niekoľkokrát som si vypočul (s ‚pobavením') dvoch cudzincov, ktorí sa zhovárali v jazyku, o ktorom boli presvedčení, že je angličtinou; to ma priviedlo k myšlienke, že angličtina je vhodným medzinárodným dorozumievacím prostriedkom pre všetkých – okrem rodených Angličanov". V tejto súvislosti je vhodné uviesť názory troch autorov zaoberajúcich sa problematikou angličtiny ako *lingua franca*. Napr. S. Čalovková (2004, s. 1) píše: „... používatelia ELF by sa mali chápať ako plnohodnotní používatelia jazyka a nie ako učiaci sa, ktorí sa snažia prispôsobiť normám rodených hovoriacich." Podobne uvádza C. Gnutzmann (2000), že ELF nie je vlastníctvom rodených hovoriacich. Ide o autonómny a univerzálny variant vytvorený na medzinárodné použitie. To znamená, že sa nezakladá na lingvistických a socio-kultúrnych normách rodených, po anglicky hovoriacich, neviaže sa na žiadnu po anglicky hovoriacu krajinu ani kultúru. H. G. Widdowson (1994) zachádza ešte ďalej, keď tvrdí, že rodení hovoriaci nemajú žiadne právo do tohto variantu zasahovať ani ho posudzovať, keďže angličtina je medzinárodným jazykom. Nevzťahuje sa teda na žiadny národ. Aj keď sme ešte vzdialení od stavu, keď bude mať ELF svoju ustálenú normu a z nej vychádzajúcu kodifikáciu, nie sme ďaleko od otázky, či ELF nie je vlastne (budúcim) plánovým jazykom. Nie je bez zaujímavosti poznatok S. Ondrejoviča, že sa objavujú aj slovníky ELF (inak: aj ‚globálnej' angličtiny) a že napr. vo Fínsku vyšiel Globálnoanglicko-anglický slovník (2008, s. 64).[1]

[1] Úplným „poľom neoraným" je výskum – štúdium ostatných jazykov fungujúcich v role medzinárodných jazykov. Toto sú práve tie obzory, kde by mali interlingvisti rozvinúť svoje aktivity, a to

Treba doplniť, že v rámci interlingvistiky, ktorá je interdisciplinárnou jazykovednou disciplínou, rozlišujeme ešte ďalšie subdisciplíny: plánlingvistiku/plánovú lingvistiku (odvetvie zaoberajúce sa problémami konštrukcie, histórie a fungovania plánových jazykov) a esperantológiu (venujúcu sa iba esperantu, jeho zdrojom, štruktúre, vývoju a komunikačným potrebám jeho jazykového spoločenstva). Tým je esperantológia nielen deskriptívna, ale má aj preskriptívne elementy, ktoré ju spájajú s jazykovým plánovaním.

K tejto problematike považujeme za potrebné upozorniť najmä na dve publikácie D. Blankeho, a to dielo *Interlingvistika – cesty k odbornej literatúre* (2004), v ktorom nás popredný nemecký interlingvista uvádza do interlingvistiky a esperantológie a do práce s odbornou literatúrou z tohto odboru. Významnou súčasťou knihy je rozsiahla bibliografia.[2] Kniha je určená všetkým, ktorí chcú interlingvistiku študovať alebo sa k nej na úrovni vyjadrovať. Doteraz najsyntetickejšou interlingvistickou prácou na tému plánových jazykov je jeho dielo *Internationale Plansprachen* z roku 1985, ktorému sa budeme venovať podrobnejšie.

3. DETLEV BLANKE: *INTERNATIONALE PLANSPRACHEN*

Otázky medzinárodnej jazykovej komunikácie sa stále viac dostávajú do pozornosti lingvistov. Ako konštatuje autor hneď v úvode publikácie, informačná produkcia, mocne stimulovaná práve vedecko-technickým rozvojom, medzinárodná výmena informácií a spolupráca, ktorá získava na intenzite v stále viacerých oblastiach ľudskej aktivity, vyžadujú racionálne prekonávanie jazykovej bariéry. Túto spoločenskú požiadavku sa pokúša uspokojiť interlingvistika, ktorej predmet sme už spomenuli. Tu autor zdôrazňuje, že v záujme dosiahnutia rovnoprávnosti národných jazykov na medzinárodnej úrovni je svetové zjednotenie na formách efektívnej, ekonomickej medzinárodnej komunikácie nielen žiaduce, ale aj zákonité.

Publikácia obsahuje okrem úvodu 5 kapitol. Téma prvej z nich *Jazykové plánovanie a plánové jazyky* je posadená do širšieho rámca vedomého, aktívneho usmerňovania jazykových procesov. Pritom sa autorovi darí ukázať, že jazykovo-plánová činnosť (vedomé jazykové riadenie) v oblasti tvorby písma, ortografických reforiem, zmien v gramatike, kodifikácie lexiky a zvlášť terminológie sú len stupňami toho procesu, ktorý dosahuje vrchol v plánovom jazyku. Táto skutočnosť sa zdôrazňuje doslovne takto (s. 62): „Medzi plánovito zavádzanými zmenami vo vnútri etnických jazykov a tvorbou plánových jazykov niet na rovine jazykovej štruktúry v zásade žiadneho rozdielu. Pri etnických jazykoch má jazykové plánovanie čiastočne meniaci sa alebo čiastočne obnovujúci sa charakter, pri plánových jazykoch však ide celkovo o tvoriaci charakter.“

---

s primeranou pozornosťou nielen voči lingvistickým, ale aj ostatným, vyššie uvedeným aspektom medzinárodnej jazykovej komunikácie.

[2] Dodatok o situácii v Českej republike spracoval M. Malovec.

V časti tejto kapitoly sa ukazuje, že rozlišovanie „prirodzených“ a „umelých“ jazykov, ovplyvnené jazykovým darvinizmom, sťažuje prístup k pochopeniu problematiky plánových jazykov. Po detailnej analýze a hodnotení početných atribútov nevhodne používaných pre plánové jazyky (najmä umelý, univerzálny, svetový a pod.) zdôvodňuje autor svoje rozhodnutie pre už spomenutú opozíciu **etnické** (národné) jazyky – **plánové** jazyky, pričom pri nich rozlišuje jazyky medzinárodné, nadnárodné i národné (čo sme konštatovali už vyššie).

V druhej kapitole autor sleduje motívy, ktoré viedli k vytváraniu plánových jazykov. Zaujímavé sú výklady filozoficko-jazykových motívov (apriórne filozofické projekty), Godeho naturalistická (aposteriórna) *interlingua* (IALA), motívov pacifizmu a zmierenia národov (v prípade vzniku *esperanta*), nacionalistických motívov (*wede*, *Weltdeutsch*), resp. motívov založených na jazykovom imperializme (*basic English*), ako aj zámerov priniesť praktický príspevok k uľahčeniu medzinárodnej jazykovej komunikácie. Po krátkej informácii o autoroch plánových jazykov (lingvisti, vedci z iných disciplín, ostatní vzdelanci, laici) sa podáva prehľad o predstavách lingvistov o jazykových vlastnostiach, oblastiach využitia a štruktúre plánového jazyka na rôznych rovinách systému. Pri rozbore názorov na internacionálnosť lexiky (pri aposteriórnych systémoch), ktorá by mala byť 1. románska, 2. európska alebo 3. globálna, sa upozorňuje na to, že globálna internacionálnosť, t. j. prípad, že by v lexike jedného jazyka boli reprezentované mnohé jazyky sveta (proporcionálne podľa počtu hovoriacich), by viedlo k jej mimoriadnej heterogénnosti a tým aj k celkovej neužitočnosti. Okrem toho by pri takomto princípe výberu lexiky bolo veľmi ťažké vytvoriť jednotný fonologický, ortografický a morfologický systém plánového jazyka. Takým príkladom je jazyk *loglan* (*logical language)*, ktorý jeho autor J. C. Brown (1960, 1975) skonštruoval na základe lexiky ôsmich etnických jazykov, a to angličtiny, čínštiny, hindčiny, ruštiny, španielčiny, japončiny, francúzštiny a nemčiny (cit. podľa Blanke 1985, s. 137).

Túto základnú otázku motívov rozvádza autor aj v tretej kapitole. Po hodnotiacej analýze tradičnej klasifikácie založenej na vzťahu k etnickým jazykom sa zdôrazňuje klasifikácia, ktorá vychádza z chápania jazyka ako spoločenského javu. Na základe toho sa predkladá rozdelenie systémov podľa ich reálnej roly v spoločenskej komunikácii a rozlišuje sa v tomto zmysle medzi **projektmi** plánových jazykov, **semiplánovými** jazykmi a **plánovými** jazykmi (ktoré zatiaľ reprezentuje iba *esperanto*).[3]

Z rozsiahleho súboru takmer 1000 plánových jazykov sa bližšie hodnotia jazyky, t. j. také plánové jazyky, ktoré majú priamy vzťah k materiálu (hlavne lexikálnemu) etnických jazykov. Autor vydeľuje tri základné skupiny jazykov tohto typu. V prvej skupine sú **modifikované** jazyky klasické (*latino sine flexione*) a moderné (*basic English*, *wede*). Autor uplatňuje dôsledný interlingvistický pohľad, keď upozorňuje na otvorené šovinistické ciele posledných dvoch menovaných jazykov. Do

[3] V texte sa však kvôli zjednodušeniu používa iba označenie plánový jazyk. Podrobnejšie sa o takejto klasifikácii píše v ďalšej časti pri rozbore knihy A. Piperského.

druhej skupiny zaraďuje tzv. **naturalistické** jazyky, ktoré sa označujú ako „románske imitačné jazyky so silnou etymologickou orientáciou“. Zdôrazňuje sa, že predovšetkým ***interlingua*** (*IALA-Gode*) ako hlavný predstaviteľ tejto skupiny svojou extrémnou romanicitou a úplnou imitáciou románskych slovotvorných vzorov je produktom jazykového relativizmu založeným na elitárskych teóriách okcidentalizmu. Tretiu skupinu aposteriórneho typu tvoria tzv. **autonómne** jazyky (niekedy označované aj ako **schematické**). Ich hlavnými zástupcami sú *esperanto* a *ido*. Autor pokladá *ido* za doteraz najúspešnejší semiplánový jazyk, za reformu esperanta s pokusom ďalej romanizovať lexikálny materiál a precizovať slovotvorné pravidlá ako výsledok jazykotvornej práce.

Predmetom samostatnej (štvrtej) kapitoly je opis *esperanta*. Autor s potrebným kritickým odstupom predstavuje proces jeho vývinu od projektu cez semiplánový jazyk k dnes jedinému fungovaniaschopnému plánovému jazyku ako výsledku jazykového konštruovania či plánovania alebo i jazykovej tvorby. Esperantu pripisuje funkciu a rolu druhého jazyka (popri príslušnom národnom alebo materinskom jazyku) – a jazyka medzinárodnej komunikácie. Vychádzajúc z konštatovania, že esperanto je prirodzeným (ľudským) jazykom (čo A. Meillet akceptoval už v r. 1928), autor ďalej formuluje tézu o esperantskom jazykovom spoločenstve.

Esperanto je pre autora dôležitým predmetom výskumu. Analyzuje všetky jeho jazykové roviny, od fonológie a grafematiky cez lexiku a tvorenie slov až k syntaxi, pričom ťažisko je vo výskume lexiky a slovotvorby. V tejto oblasti autor posúva výskum esperanta o znateľný kus dopredu. Ďalej sa ukazuje, akú úlohu hrajú v esperante polysémia, synonymia a aj frazeológia. Konkrétne sa dokladá, ako sa v sémantických štruktúrach sociálno-politickej slovnej zásoby esperanta odráža ideologická diferenciácia. Autor upozorňuje aj na to, v ktorých oblastiach výskumu esperanta sú ešte veľké medzery: etymológia esperantských morfém, synonymia, polysémia a predovšetkým vplyv etnických jazykov. Pozornosť sa venuje aj typologickej charakteristike esperanta pričom sa zdôrazňuje, že jednoznačné začlenenie nie je možné. Esperanto sa charakterizuje ako lexikálne prevažne románsky a morfologicky silne aglutinačný jazyk, so zreteľnými izolačnými prvkami v tvorení slov. Prístup autora k určeniu funkčných štýlov je úplné nóvum vo výskume esperanta.

Monografiu uzatvára krátka kapitola o vzťahoch medzi plánovými jazykmi a interlingvistikou. Zdôrazňuje sa, že dobré vlastnosti plánového jazyka samy osebe nie sú dostatočnou garanciou, aby sa taký jazyk aj naozaj stal prostriedkom racionalizácie medzinárodnej jazykovej komunikácie[4] – sú iba jedným z predpokladov, pričom rozhodujúcimi pre voľbu prostriedkov medzinárodnej jazykovej komunikácie sú politické a ekonomické faktory, t. j. zdôrazňuje sa tu jej extralingvistický aspekt.

Veľkú hodnotu má bibliografia, ktorá obsahuje v 23 oddieloch takmer 2000 titulov. Je nesporne najrozsiahlejším zoznamom prác tohto druhu. Pre budúce vý-

[4] A tiež dediskriminácie súčasných pomerov v nej – pozn. S. K.

skumy v oblasti plánových jazykov môže byť táto bibliografia neoceniteľnou pomocou. Zhrnujúco sa dá konštatovať, že publikácia tak svojou myšlienkovou hĺbkou, ako aj šírkou teoretickej a praktickej problematiky predstavuje významný tvorivý príspevok k výskumu plánových jazykov.

4. ALEKSANDR PIPERSKI: *KONSTRUIROVANIJE JAZYKOV. OT ESPERANTO DO DOTRAKIJSKOGO*

V ďalšej časti našej štúdie budeme venovať pozornosť knihe, ktorá je podľa nášho názoru (popri prezentácii známych faktov) dostatočne poučná i inšpiratívna práve z pohľadu jazykového konštruovania, plánovania či jazykovej tvorby (tieto termíny chápeme ako synonymné). Ide o dielo: *Konstruirovanije jazykov. Ot esperanto do dotrakijskogo* z roku 2017.

V úvode tejto publikácie sa autor A. Piperski usiluje predstaviť v stručnosti tvorbu nových jazykov (ich konštruovanie) ako relatívne mladú jazykovednú disciplínu, ktorú označuje ako **interlingvistika** (čo podľa predchádzajúceho textu pokladáme za zúžené chápanie). V jeho texte uvádza známu, ale stále aktuálnu skutočnosť, že tvorba nových jazykov, ale aj zaoberanie sa nimi sa v lingvistickej obci stále stretáva s pochybnosťami a v tradícii ruskej (a predtým i sovietskej) jazykovedy sa zotrváva na označení vedome (vy)tvorených jazykov ako „iskustvennije“, t. j. umelé, čo už dnešná (ale i staršia) európska lingvistika a interlingvistika nahradila atribútom **plánový**. Potrebu klasifikácie takýchto jazykov vyvoláva podľa autora fakt, že ich „svet“ je veľmi rozsiahly. Jej podobu určujú dva parametre: **1.** s akým cieľom vznikal jazyk a **2.** či vznikal z „nuly“ alebo na báze prirodzených jazykov. Ak začneme s cieľom jazykovej tvorby, najpopulárnejším z nich je zdokonaliť ľudské myslenie prostredníctvom nového, usústavneného a logického jazyka. Ako zdôrazňuje autor, tento cieľ je tesne spätý s hypotézou jazykovej relativity alebo hypotézou Sapira a Whorfa, podľa ktorej jazyk vplýva na myslenie ľudí, ktorí ním hovoria. Ak je to tak, netreba vynájsť taký jazyk, ktorý bude vybudovaný stroho logicky a v ktorom nebudú chyby? Ideami zdokonalenia jazyka a tým aj myslenia sa riadia tvorcovia jazykov, ktoré nazývame **filozofickými** alebo **logickými**. K takýmto jazykom zaraďuje autor už vyššie spomenutý *loglan* z roku 1960.

Ako sa konštatuje ďalej, konštruovanie jazykov môže sledovať praktický cieľ: napomáhať vzájomnému porozumeniu medzi ľuďmi. Je samozrejmé, že vzhľadom na množstvo jazykov, ktoré vo svete sú, rolu dorozumievacieho prostriedku berie na seba často sprostredkujúci jazyk. Kým na teritóriu Ruska je to ruština, na medzinárodnej scéne sa ľudia obvykle dorozumievajú po anglicky. Pritom vzniká názor, že výber jedného jazyka s osobitným statusom nie je spravodlivý. Táto skutočnosť podnietila vznik ešte jedného smeru jazykového konštruovania, ktorým je tvorba **medzinárodných pomocných jazykov**. Aj tu sa stretávame s vývojom: európske stredoveké a aj rané novoveké obdobie bolo obdobím záujmu o filozofické jazyky. Ako

zaujímavú podáva autor informáciu, že vplyvom rozvoja informačných technológií sa v polovici 20. storočia záujem o tieto jazyky sústredil na univerzálne piktografické jazyky. V tejto súvislosti sa spomínajú aj tzv. hviezdne jazyky (na komunikáciu s obyvateľmi iných svetov), čo súvisí s prehlbujúcou sa vedeckou fantastikou súčasnosti. Tu však autor správne upozorňuje na riziko možného splynutia takýchto jazykov s jazykmi programovania (ktoré správne označujeme ako *umelé*) či jazykmi pre potreby umeleckej (literárnej) tvorby.

Dovolíme si poznámku, že autorovej klasifikácii chýba závažné odlíšenie – totiž členenie takýchto útvarov na **projekty**, **semiplánové jazyky** a **plánové jazyky**, čo je v dnešnej interlingvistickej literatúre už bežné. Ťažko totiž za jazyk považovať návrhy, ktoré, obrazne povedané, neopustili pracovný stôl svojho tvorcu a teda zostali iba projektami a, ako sme už uviedli vyššie, zaraďujeme ich do kategórie *neznámych* jazykov. Medzi semiplánové jazyky zaraďujeme tie, ktoré dosiahli, resp. dosahujú istý stupeň spoločenského uplatnenia. Je ich iba niekoľko: *latino sine flexione*, *occidental interlingue*, *volapük* a najmä *interlingua*. Na konci tejto hierarchie stoja plánové jazyky, ktorých jediným reprezentantom je *esperanto* ako plne fungujúci jazyk s rozsiahlou základňou nositeľov a ich činnosťou. Pre zjednodušenie niekedy ponechávame pri jednotlivých projektoch termín *jazyk*. Tu je dôležité upozornenie autora na ďalší dôležitý parameter klasifikácie výsledkov jazykovoplánovej práce: jazyky, ktoré čerpajú svoj lexikálny i gramatický materiál z prirodzených etnických jazykov, sa označujú ako **aposteriórne**, naproti tomu tie, ktoré sú vytvorené „z ničoho“, sú **apriórne**. Zaujímavá (i keď trochu provokatívna) je poznámka autora, že aj literárne (spisovné) jazyky založené na niekoľkých dialektoch (ako príklad uvádza súčasný nemecký spisovný jazyk), „v skutočnosti nie sú ničím iným, než aposteriórnymi pomocnými jazykmi, iba s tým rozdielom, že nie sú určené na dorozumievanie medzi rôznymi národmi, ale iba medzi príslušníkmi jedného národa hovoriacimi rôznymi dialektmi“ (s. 18).

Pomerne obsiahly úvod knihy sa končí upozornením, že dielo neašpiruje na komplexnosť a dáva čitateľovi do pozornosti viacero rozsiahlejších prameňov. Takéto konštatovanie je plne v súlade s realitou, veď napr. niektoré publikácie na túto tému uvádzajú až takmer 1000 takýchto pokusov alebo projektov (napr. Duličenko uvádza 917 známych projektov do roku 1973), pričom možno predpokladať, že ich počet neustále rastie a najmä po zavedení internetu odpadá problém s ich prezentáciou. Kniha je rozčlenená do šiestich kapitol.

4.1 Kapitola *Nedosiahnuteľný ideál*

V prvej kapitole nazvanej *Nedosiahnuteľný ideál* autor venuje pozornosť filozofickým jazykom, ktorých tvorcom šlo o odstránenie rôznych nelogickostí v prirodzených jazykoch. Ako príklady uvádza gramatický rod v mnohých jazykoch, ďalej nedokonalosti v množnom čísle substantív či v mennom prísudku. Najskôr predstavuje autor projekt ***lingua ignota*** od Hildegardy von Bingen (1098 – 1179), ktorá

bola jednou z najdôležitejších postáv stredovekej nemeckej kultúry. Je známe, že sa zaoberala aj medicínou a hudbou. Jej jazyk nemal gramatické pravidlá a okolo 1000 slov malo často latinský a nemecký pôvod, ale aj hebrejský a grécky, čo sa však vždy nedá zreteľne zrekonštruovať. Okrem toho Hildegarda vypracovala aj vlastné písmo, ktoré sa zachovalo v dvoch rukopisoch. Ak nazrieme do ďalších prác na tému jazykového konštruovania, dozvieme sa, že v tomto prípade nemôže byť reč o skutočnom jazyku, resp. ide o istý „tajný jazyk" pre privátne, sakrálne účely. S ohľadom na túto skutočnosť iba s istou dávkou benevolencie možno uznať zaradenie tohto diela k filozofickým jazykom (snáď iba s ohľadom na jeho historickú hodnotu).

Filozofický jazyk J. Wilkinsa (publikovaný v r. 1668) je druhým projektom, ktorým sa autor zaoberá. Uvádza, že Wilkins člení obsah vedomostí svojej doby do 40 rozdielnych tried, ktoré sú určené dvojicou písmen (konsonant/vokál), napr. *Da* – svet, *De* – element, *Di* – kameň, *Do* – kov, *Ga* – kvet, *Gb* – semeno, *Gi* – ker, *Go* – strom. Ďalšie spoluhlásky umožňujú členenie tried do skupín, napr. *Deb* – oheň, *Ded* – vzduch, *Deg* – voda, *Dep* – zem atď. Zo 40 tried a ďalších 6 skupín môže vzniknúť ďalších 1200 jednotiek. Tie tvoria podľa Wilkinsa súdobý svetový lexikón. Ako uvádza autor, Wilkins vo svojej knihe poukazuje na štyri nedostatky súčasných jazykov: 1. homonymiu, 2. synonymiu, 3. nepravidelnosti v gramatike a 4. rozpor medzi zvukom a písmom, a dodáva, že podľa toho by bolo treba premyslieť nový jazyk.

V ďalšej časti tejto kapitoly si autor všíma jazyk ***ro***, ktorého autorom bol E. P. Foster (1913), ktorý ho nazýva ***Ru Ro***. A. Piperski vysvetľuje, že *ru* je písomný jazyk a *ro* je hovorený jazyk, pričom zhoda medzi písmenami a zvukmi je oveľa jednoznačnejšia, ako je to v angličtine. Jazyk *ro* sa vo všeobecnosti nápadne podobá na jazyk Johna Wilkinsa: v oboch jazykoch sa slovo začína označením triedy, čo umožňuje odhadnúť, o čom je reč. Nasleduje podrobnejší výklad štruktúry tohto jazyka. *Ro* nepreberá korene či koreňové slová z latinčiny a iných jazykov. Ako zdôrazňuje autor, slová sa tu zakladajú na analýze ideí a skonštruované sú na apriórnom princípe, kde začiatočné písmeno alebo začiatočná slabika kontroluje slovo, pričom ostatné písmená zodpovedajú za jednotku alebo kategorizáciu na základe vedeckej klasifikácie. Základným princípom, ako zdôrazňuje A. Piperski, je, že začiatočná slabika nikdy nemá vlastný význam. Ide teda o filozofický jazyk. Ako príklad sa uvádza systém čísel, ktoré sa vždy začínajú na *z*: jednotka je *zab*, desiatka *zeb*, stovka *zib*. Potom *zidzab* je 301, *zifzeb* – 410, *zifzefzaf* – 444. A pridáva sa ešte jeden príklad: alfabetická zákonitosť sa uplatňuje aj v iných prípadoch: *dec* označuje šírku, *decab* je línia, *decac* – tenký ako niť, *decaf* – stredne široký, *decak* – široký, *decal* – celosvetový, *decar* – bezhraničný. Autor knihy upozorňuje aj na niekoľko gramatických pravidiel: napr. v pozícii predložiek sa obvykle objavuje slovo s koreňom *-e-*, ktoré označuje vlastnosť slovesa, najčastejšie *ek* označuje minulý čas, *el* – prítomný čas, *em* – budúci čas. Avšak, ako sa poznamenáva ďalej, sám Foster sa miestami odkláňa od idey apriórnosti umožňujúc existenciu istých aposteriórnych elementov

svojho jazyka. Tak napríklad slová začínajúce sa na *l* označujú pojmy späté so životom a sám Foster objasňuje, že počiatočné *l* pochádza z anglického *life* a nemeckého *Leben*. Takže i slovo *ha* má určite pôvod v anglickom *have* a i v slove *gerdo* sa rozoznáva *do-* zo slova dolár.

Ako uvádza A. Piperski, jazyk *ro* sa nedočkal rozšírenia a v prostredí umelých či plánových jazykov logicko-filozofického zamerania zaujali dôležitejšie miesto iné, súčasnejšie projekty, ktoré stručne popisuje v ďalšom texte.

Medzi ne patrí jazyk ***loglan***, o ktorom sme sa už zmienili vyššie a ktorého tvorcom bol J. C. Brown. Štúdia o *loglane* sa objavila prvýkrát v časopise *Scientific American* v roku 1960. Táto publikácia sa podľa A. Piperského objavila v dobe, keď už záujem o logicko-filozofický jazyk upadal. Projekt *loglan* (*logical language*) bol jedným z posledných, ktorý sa pokúsil o uplatnenie ako „univerzálny" jazyk a bol aj jedným z prvých logických jazykov. V ňom sa už ale plne rešpektovali prirodzené (najmä významné) jazyky. Aby vytvoril svoj lexikálny materiál, orientuje sa jeho tvorca J. C. Brown podľa Piperského na osem etnických jazykov: angličtinu (A), čínštinu (Č), hindi (H), ruštinu (R), španielčinu (Š), japončinu (J), francúzštinu (F), nemčinu (N). Ako príklad tu uvádza autor slovo *blanu* (modrý). Porovnaním tohto pojmu s týmito ôsmimi jazykmi (pri zachovaní transliterácie i transkripcie použitej Brownom) uvádza tzv. index naučiteľnosti od **0** [veľmi nízky] po **1** [veľmi vysoký], ktorý podľa Browna vyzerá takto: A – (*blue*) – 3/3 = 1; Č – (*lan*) – 3/3 = 1; H – (*nila*) – 2/4 = 0,5; R – (*galuboj*) – 2/7 = 0,28; Š – (*azul*) – 2/4; J – (*ao* al. *kon*) – 0 = 0; F – (*bleu*) – 2/3 = 0,66; N – (*blau*) – 4/4 = 1.[5] Ako zdôrazňuje autor, ak by sa tieto kritériá obišli, mohli by vzniknúť slová rôznej dĺžky a potom by pojem ‚modrý' mohol vyzerať takto: *blulannilagalubojasulaokonbleublau.* No takýto „podfukársky" príklad neplatí, ako hovorí autor, pretože predikáty *loglanu* majú stroho určenú štruktúru: KKVKV alebo KVKKV (kde K = konsonant a V = vokál). Ešte je záhodno uviesť, že Brown v r. 1975 vydal podrobnú gramatiku *loglanu*, aby viac-menej kontroloval jeho vývoj.

A. Piperski ešte pridáva informáciu o novom projekte logického jazyka, ktorý bol uverejnený v r. 1987. Jeho autori B. Leševalije a N. Tanski ho nazvali *lojban*. Aj tento jazyk bol skonštruovaný na princípe logického jazyka, no jeho lexika sa veľmi líši od *loglanu*.

Záverom autor uvádza, že ani v jednom prípade filozofického jazyka sa nepodarilo preukázať, či majú vplyv na myslenie v súlade s hypotézou Sapira a Whorfa, nakoľko nikto sa nenaučil ani *loglan*, ani *lojban* ako svoj materinský jazyk, teda nevieme, čím by sa myslenie ich nositeľov odlišovalo od nášho.

V ďalšom výklade sa A. Piperski zaoberá dvoma novšími projektmi plánových jazykov. Prvým z nich je ***toki pona***. Ide o projekt autorky S. Lang. V roku 2014 vydala úplnú gramatiku tohto jazyka pod skrytým názvom *The Language of Good*. V tomto

[5] Prvý údaj 3/3, 2/4 atď. označuje tzv. podiel zhody.

jazyku je cca 120 slov, ktoré sa kombinujú medzi sebou podľa jednoduchých pravidiel. Názov sa skladá zo slov *toki* (jazyk, hovoriť) a *pona* (dobrý, dobro) a cieľom tohto jazyka je naučiť ľudí deliť myseľ na základné časti a na základe toho myslieť filozoficky a hlbšie vnímať svet. V systéme čísloviek je iba päť slov: *wan* znamená 1, *tu* – 2, *luka* – 5, *mute* – 20, *ale* – 100. Napr. 77 sa povie: *mute mute mute luka luka luka tu tu*. Pri pohľade na slovnú zásobu je očividné, že *toki pona* ja aposteriórny jazyk. Slová *wan*, *tu*, *hand*, *arm*, ale aj *oko*, *glava*, *tijelo* to jasne dokazujú. V tomto jazyku je fonetika zastúpená iba deviatimi spoluhláskami a piatimi samohláskami.

Posledným jazykom, ktorý A. Piperski predstavuje v prvej kapitole, je ***ithkuil***. Tento projekt bol prvýkrát zverejnený na internete v roku 2004. Jeho autor J. Quijada ho dopracoval v roku 2007 a jeho konečnú verziu predstavil v roku 2011. Podľa autora knihy ide o logicko-filozofický jazyk, ktorého cieľom je dosiahnuť najvyššiu úroveň presnosti a efektívnosti, s vylúčením polysémie. Jeho znaková štruktúra obsahuje 45 konsonantov a 13 vokálov, ktoré môžu tiež vytvárať diftongy. Okrem toho sa v tomto jazyku využívajú tóny, ktorých je 7, a podľa výšky hlasu môžu meniť zmysel.[6] V gramatike *ithkuilu* je okrem toho 96 pádov a verbálnych gramatických kategórií je vyše dvoch desiatok. Osvojenie si tohto jazyka komplikuje aj to, že má osobitný systém písma, ktoré nemá zvukovú podobu.[7]

V závere tejto podkapitoly kladie A. Piperski otázku, či možno zlepšiť myslenie pomocou jazyka. Jeho poznámka o tom, že vlastne ani nie je jasné, čo znamená zlepšiť myslenie, je úplne namieste. Ďalej sa pýta, či sa stane ľudské myslenie lepším, keď budeme rozmýšľať maximálne zreteľne, vyčleňujúc jemné aspekty významu, ako v *ithkuile* alebo naopak, zbavíme sa nepotrebných jemností ako v *toki pone*. A končí svoje otázky nastolením problému, či myslenie v kategóriách **logiky predikátov** umožní lepšie odlišovať pravdu od lži. Na tieto otázky niet odpovedí, hovorí A. Piperski, pretože nejestvujú ľudia, ktorí by uvedenými filozofickými jazykmi hovorili ako materinskými. A kapitolu *Nedosiahnuteľný ideál* končí konštatovaním, že otázka filozofických jazykov zostáva otvorenou a ako sa zdá, naďalej takou aj zostane.

4.2 Kapitola *Vynaliezanie znakov*

Univerzálny jazyk a teória znaku je prvým podtitulom druhej kapitoly, v ktorej sa autor zaoberá teóriou znaku dobre známou v teoretickej lingvistike. Uvádza filozofa C. S. Pierceho, ktorý už v roku 1860 rozdelil všetky znaky na tri skupiny – *ikony*, *indexy* a *symboly* – podľa toho, v akom vzťahu je *označujúce* (signifié) s *označovaným* (signifikant). Myšlienka, že absolútna väčšina slov prirodzených jazykov sú znakmi-symbolmi, ktoré vznikli na základe istej historickej konvencie, je určite správna. A uvádza takýto príklad znaku-symbolu. Je ním červený signál svetelného návestidla. Možno napokon povedať, že červený je prirodzený signál nebezpečen-

[6] Štandardná čínština ich má iba štyri.

[7] Podrobnosti o tomto projekte sa nachádzajú na webovej stránke *Ithkuil*.

stva. No nebolo by bývalo vtedy lepšie situáciu „stoj“ riešiť zelenou farbou? Možno áno, možno nie, ale to nie je dôležité. Dôležité je to, ako to bolo prijaté: červená znamená „stoj“ a je to tak, končí túto úvahu A. Piperski a pokračuje otázkou, aký typ znakov je potrebný na skonštruovanie univerzálneho jazyka. V odpovedi na túto otázku odmieta *symboly*, ktoré nie sú univerzálne a dospieva ku konštatovaniu, že oveľa lepšie sú pre tento účel *ikony* a *indexy*. Podľa autora by bolo dobré, aby v univerzálnom jazyku bol len jeden typ znakov, a to *ikony*, pretože ich vnímanie je oveľa ľahšie než pri *indexoch*. Ako príklad uvádza, že nakresliť *psa* je jednoduchšie než pochopiť, čo sa k nemu viaže: *psia búda*, *miska s jedlom* alebo (môže byť) i *obojok*. A pridáva otázku: Akým orgánom vnímania percipujeme tieto znaky? A odpovedá, že zrakom. Tak napríklad načrtnúť *stôl* je ľahké a táto *ikona* nepotrebuje zvuky. A takými sú všetky univerzálne jazyky: od úzko špecializovaného jazyka cestných značiek až po jazyky širokého profilu, o ktorých bude reč ďalej.

Jazyk cestných značiek autor definuje ako najširšie známy systém pretendujúci ikonickosť a všeobecnú zrozumiteľnosť. Preto aj podrobný výklad o nich by bol nadbytočný. V závere kapitoly A. Piperski iba dodáva: „Samotná forma značiek – to je vec absolútnej dohody: nijako nemožno objasniť, prečo trojuholníkové značky s bielym pozadím a červeným okrajom sú výstražné, okrúhle s bielym pozadím a červenou obrubou zákazové a okrúhle značky s modrým pozadím príkazové“.

V podkapitole *Transcendentálna algebra* si autor všíma publikáciu nazvanú *Princípy filozofického jazyka* (1916) autora J. Linzbacha, ktorý sa v mnohom zhoduje s myšlienkami F. de Saussura uverejnenými v tom istom roku (1916) v posmrtne vydanom *Kurze všeobecnej lingvistiky*. Niektoré z ideí Linzbacha o zvukoch a ich protikladoch v systéme predbehli práce N. Trubeckého, zakladateľa fonológie. Napriek tomu Linzbach nezískal osobitnú pozornosť a zapísal sa do histórie najmä vďaka jazykovému konštruovaniu, píše A. Piperski (s. 65) a uvádza niekoľko jednoduchších príkladov z *transcendentálnej algebry*: **İ** – človek, **İ←** – hovorím, $\mathbf{İ_1}^1$ – jestvujem; ♡ – srdce, potom **İ**- ♡ – človek bez srdca (zlý človek). V závere tejto podkapitoly autor konštatuje, že, nehľadiac na celú krásu ideí, *transcendentálna algebra* sa, aj vzhľadom na nedostatočnú šírku rozpracovania, ukazuje ako zaujímavá hra rozumu, no nijako nie ako plnohodnotný univerzálny *piktografický* (t. j. *pazigrafický* – pozn. S. K.) jazyk.

Symbolika Ch. K. Blissa (*Blissymbolics*) je ďalšou podkapitolou tejto časti. V jej úvode sa uvádza, že ide o univerzálny jazyk určený na vzájomné porozumenie medzi ľuďmi a ich zbavenie sa agresie. Ch. K. Bliss vychádzal z reality Rakúsko-Uhorska, kde, ako sám napísal, 20 národov nenávidelo jeden druhý, a to v prvom rade preto, že mysleli a hovorili rôznymi jazykmi. Pre pochopenie systému znakov autor uvádza dostatok ukážok, ktoré majú grafickú podobu, napr. *plakať* sa vyjadruje znakmi pre oko, vodu a šípku smerujúcu nadol. V r. 1949 vydal Bliss na vlastné náklady trojzväzkové dielo nazvané *Sémantografia.* V ňom boli uvedené základy univerzálneho piktografického jazyka vhodného na vyjadrenie širokého okruhu pojmov.

Hoci tento jazyk nedosiahol väčšie uplatnenie, existujú zanietenci, ktorí sa naďalej zaoberajú jeho rozvíjaním, napríklad existuje aj medzinárodná spoločnosť blissymboliky, ktorá organizuje kongresy, kde sa diskutuje o nových symboloch.

Tvorcom jazyka ***paleneo*** je L. Charteris, známy aj ako spisovateľ detektívnych románov. Má anglicko-čínsky pôvod, čo A. Piperski uvádza iba preto, že Charteris poznajúc bližšie čínštinu ani neskrýval, že vo svojom projekte *paleneo* z roku 1972 sa v piktografickom systéme ukazuje spätosť s čínskymi hieroglyfmi, čo vyplýva aj z názvu *Paleneo: A universal sign language*. A aby bol jeho „jazyk" ľahšie osvojiteľný, urobil ho viac aposteriórnym: napr. na označenie plurálu používal príponu *-s*, čo je zreteľne anglický fenomén (ale aj francúzsky, španielsky i portugalský). Ak sa teda *číslo* označuje znakom #, potom pojem *čísla* bude mať podobu *#s*. A. Piperski po niekoľkých názorných príkladoch použitia znakov uvádza, že Charteris na konci svojej knihy zverejnil slovník palenea s anglickými ekvivalentmi s cca 1000 slovami, pričom zjavne vychádzal z 850 slov, ktoré uviedol vo svojom projekte *Basic English* z roku 1925 anglický lingvista Ch. Ogden. Autor upozorňuje na dva fakty, ktoré pre výklad môžu byť dôležité: **1.** *Paleneo* spája s projektom *toki pona* úsilie o priblíženie používateľa k „jasnosti" mysle pri použití počtu symbolov; **2.** Porovnanie *palenea* s *blissymbolikou* ukazuje na zhodu, resp. podobnosť mnohých symbolov, napr. znak ◎ (oko) sa úplne zhoduje v oboch projektoch, čo naznačuje, že piktografický systém má symbolický charakter.

V závere autor konštatuje, že opísané piktografické systémy založené na využití ikonických znakov (s výnimkou systému dopravných značiek) nedosiahli rozšírenie, aké si ich autori predstavovali.[8]

4.3 Kapitola *V hľadaní vzájomného porozumenia*

V prvej podkapitole pod názvom *Jazyk medzinárodného styku* sa autor zaoberá jazykom *lingua franca*, známym od 11. do 19. storočia na stredomorskom pobreží ako zmes jazykov talianskeho, španielskeho, portugalského, katalánskeho, okcitánskeho, francúzskeho, gréckeho, tureckého, arabského a berberských jazykov. Ďalej sa dotýka problému styku ľudí s rôznymi jazykmi, kedy vznikajú zmiešané jazyky – *pidžiny*, ktoré sa v prípade, že sa stanú rodnými, menia na *kreolské* jazyky. Tie už sú plnohodnotnými jazykmi a majú aj svoju gramatiku. Takým je napríklad jazyk *čavakano* na Filipínach alebo *tok-pisin* v Novej Guinei. Okrem toho autor uvádza, že existuje ešte jedna forma medzinárodného kontaktu, kedy ľudia komunikujú jazykom, ktorý je jednému účastníkovi rodným a druhému nie. V súčasnosti nositelia anglického jazyka rozprávajú po anglicky s nositeľmi iných jazykov. Je však jasné, zdôrazňuje autor, že takáto situácia navodzuje nerovnoprávnosť a hrozí konfliktmi a krivdou, napr. v úvahách o tom, prečo sa nám treba celý život učiť anglický jazyk, bez šance dosiahnuť dokonalosť v jeho ovládaní v porovnaní s tými, ktorí ho dostali

[8] Zostali tak v kategórii projektov – pozn. S. K.

darom v detstve.[9] Ako sa zdá, takúto rovnoprávnosť môže zabezpečiť práve *lingua franca*, pokračuje autor vo svojej úvahe a uvádza príklad latinčiny, ktorá už dávno stratila svojho etnického nositeľa a v stredoveku v západnej Európe až po tzv. Vestfálsky mier (v r. 1684) fungovala ako dorozumievací prostriedok na medzinárodnej scéne, preto bola z tohto hľadiska správnym riešením.

Pokiaľ ide o etnické jazyky, ani jeden z nich nemôže plniť túto funkciu pri zachovaní rovnoprávnosti účastníkov medzinárodnej komunikácie. Tu prichádza autor k záveru, že iba aplikáciou ***pomocných jazykov*** (v zátvorke sa uvádza anglický pojem *auxiliary languages*) možno takýto stav dosiahnuť, pričom tvrdí, že takýto jazyk by mal byť jednoduchý.

Touto problematikou sa autor zaoberá v podkapitole *Jazyky jednoduché a zložité*. Z jeho úvah iba v stručnosti vyberáme: na otázku, ktoré jazyky sú najzložitejšie, obvykle dostávame odpoveď: čínsky, kórejský, japonský, arabský. Tu je však dôvodom ich zvláštne písmo. V prípade, že by sa toto písmo zmenilo na latinku alebo cyriliku, by toto hodnotenie už také nebolo. A pri návrhoch nových medzinárodných jazykov nemožno predkladať nejakú novú abecedu, ktorú by si bolo treba osvojovať dlhodobo, ale iba jednoducho latinku, známu väčšine ľudí. Predstavy o zložitosti jazyka sú často zviazané aj s jeho príslušnosťou či neprísluš nosťou k jazykovej rodine. Napríklad Rusom je blízky srbský jazyk, Fínom zase estónsky a srbský sa im zdá byť zložitým. Lingvistická teória o jazykovej zložitosti je iba mladým odvetvím prezentujúcim sa v ostatných 20 – 25 rokoch. Je jasné, že ľudský jazyk je produkt vývoja. Je starý, povedzme, (?)100 000 rokov a stále sa v ňom objavuje množstvo zložitostí, ktoré vznikajú i zanikajú a niet žiadneho jediného vektora rozvoja jazyka. Za zmienku stojí výrok, že ak je v jazyku 8 spoluhlások, tak slová v ňom budú dlhšie než v jazyku so 60 spoluhláskami. A. Piperski uvádza adekvátny matematický príklad zápisu čísla v dvojkovom a desatinnom systéme sčítania, kedy v desatinnom bude napr. číslo 91 089 obsahovať 5 cifier a teda trikrát menej ako v dvojkovom systéme: 101 1000111010001 (17 cifier). Záver zo str. 93 nie je veľmi optimistický: doposiaľ nie je vo vedeckej lingvistike rozpracovaná ani jedna množstevná miera zložitosti. Prevažne sa iba sčítava množstvo zvukov, pádov, slovesných časov atď. Na tejto báze sa preukazuje, ktoré jazyky sú jednoduché a ktoré sú zložité. J. Nicholsová ešte v roku 1992 vytvorila rebríček, v ktorom sa na horných pozíciách ocitli *sumerský* jazyk, jazyk *manggarai* (Austrália), *akádsky* jazyk, *baskický* jazyk a v spodnej časti bol *mištekský* jazyk (Mexiko), *nivchský* jazyk (Ďaleký východ) a *čínština*. V *čínštine* totiž prakticky niet morfológie, preto pri predstave hypotetickej a trochu bizarnej situácie, že by našu Zem navštívil Marťan, autor uvádza ako veľmi pravdepodobné, že by sa (avšak bez hieroglyfov) dostatočne rýchlo naučil práve čínsky jazyk. V samom závere tejto podkapitoly uvádza, že kritérium naučiteľnosti cudzích jazykov bude smerodajným azimutom výskumu jazykovej zložitos-

[9] Ide o závažnú ľudskoprávnu otázku – pozn. S. K.

ti. Určite tam nebudú patriť jazyky so 100 spoluhláskami a 25 samohláskami, ani s 10 spôsobmi označovania plurálu, ako je to v nemčine.

Francúz J. F. Sudre je autorom projektu univerzálneho jazyka ***solresol***. Bol hudobne nadaný i vzdelaný a i profesionálne sa zaoberal hudbou. Jeho apriórny projekt, ktorý prvýkrát vyšiel v r. 1838, sám nazval univerzálnym hudobným jazykom. Dokonalejšia verzia tohto jazyka vyšla v r. 1866. V ňom sa všetky slová skladajú zo slabík – názvov nôt (*do*, *re*, *mi* atď.). Napr. mačka je *faresimi*, učiteľ *solmisire*. A opozitá sa tvoria takto: *mega* – veľký, *gema* – malý, *fino* – koniec, *nifo* – začiatok, *lisu* – hovoriť, *suli* – mlčať. A. Piperski uvádza aj príklad vety: *Rebo faresimi soldorela solsido fasimire* – Môj čierny kocúr rýchlo beží. Celkovo možno v *solresole* vytvoriť 19 607 slov (t. j. $7 + 7^2 + 7^3 + 7^4 + 7^5$).

V prípade jazyka ***volapük*** ide o prvý skonštruovaný jazyk, ktorý sa stal medzinárodným. Jeho názov treba rekonštruovať ako *vol* – world; *pük* – speak.[10] Jeho autorom bol v r. 1879 J. M. Schleyer. Tento jazyk označujeme ako semiplánový, t. j. (ako sme už uviedli v úvode) taký, ktorý dosiahol isté medzinárodné uplatnenie. *Volapük* veľmi zreteľne preukazuje, že ako zdrojový jazyk mu slúži angličtina. Napr. plurál sa tvorí príponou *-s*: *län* (krajina) – *läns* (krajiny). Slovesných časov je vo *volapüku* šesť, podobne ako v angličtine (alebo i v latinčine): *penob* – píšem (I am writing); *äpenob* – písal som (I was writing); *epenob* – napísal som (I wrote, I have written); *ipenob* – napísal som skôr (I had written); *openob* – budem písať (I will write); *upenob* – už napíšem (I will have written). Vzhľadom na to, že Schleyer striktne odmietal akékoľvek návrhy na zlepšenie jazyka, mnoho jeho prívržencov ho opustilo, a tak vznikli až dva nové projekty plánových jazykov: *idiom neutral* a *latino sine flexione*. Následne postupne klesal počet jeho prívržencov, no dodnes existujú a vydávajú aj vlastný časopis.

Esperantu ako plánovému jazyku sa venuje autor vo svojej knihe na 21 stranách. Je to pochopiteľné z dôvodu, že ide o jazyk, ktorý dosiahol neporovnateľne najvyšší stupeň praktického uplatnenia. Jeho „rodný list“ vystavil v roku 1887 jeho iniciátor L. L. Zamenhof tým, že uverejnil knižku *Medzinárodný jazyk*. V nej stanovil tri základné úlohy pre medzinárodný jazyk (skrátene):

1. Aby bol veľmi ľahký, aby sa ho bolo možné naučiť rýchlo.
2. Aby každý, kto sa naučí tento jazyk, sa ním mohol dorozumieť s ľuďmi rôznych národností, aby už od samého začiatku vďaka svojej skladbe mohol slúžiť ako skutočný prostriedok pre medzinárodné kontakty.
3. Nájsť prostriedky na prekonanie indiferentizmu sveta.

Autor sa ďalej zaoberá morfológiou esperanta a označuje ho za jazyk aglutinačného typu, akými sú najmä turecké jazyky, napríklad uzbecký. Tak máme v *esperante* tvar *domojn*, pričom *-j* označuje (iba) plurál a *-n* (iba) akuzatív. Navyše *-o* pridané

[10] Tento jazyk sa v interlingvistickej literatúre označuje ako zmiešaný, t. j. apriórno-aposteriórny – pozn. S. K.

ku koreňu označuje substantívum. Alebo vo všetkých slovesách sú nemenné slovesné prípony: *-i* (infinitív), *-u* (kondicionál), *-is* (préteritum), *-as* (prézent), *-os* (futúrum) a iné, napr. *-ant* (príčastie prítomné) a *-int* (príčastie minulé). Čo sa týka lexiky, tá sa v esperante chápe ako súbor koreňov, ktoré sa môžu ďalej rozširovať pomocou zreteľného systému prefixov, sufixov[11], resp. gramatických prípon. Pri výbere týchto koreňov postupoval L. L. Zamenhof podľa princípu ich známosti vo vzdelanom svete. Takto sa slovná zásoba *esperanta*, podľa viacerých vykonaných analýz, skladá zo 75 % slov (vlastne iba koreňov) románskeho (latinského) pôvodu, 25 % germánskych a 5 % koreňov iného pôvodu (napr. spojka *kaj* je z gréčtiny). Abeceda esperanta je latinská, s výnimkou grafém *ĉ*, *ĝ*, *ĥ*, *ĵ*, *ŝ* a *ŭ*, ktoré však v prípade potreby možno prepisovať ako *ch*, *gh*, *hh*, *sh*. Najpozoruhodnejšou črtou *esperanta* je tvorenie slov. Najčastejšie sa ako príklad uvádza slovo *malsanulejo* (nemocnica). Toto slovo sa skladá okrem koreňa z troch slovotvorných prvkov (*mal-*, *-ul-, -ej-*) a jedného gramatického (*-o*). Keďže tieto prvky, ako sme už spomenuli, možno použiť aj ako samostatné slová (*-ul-* môže slúžiť ako človek, *-ej-* ako miesto), nabáda nás to – z hľadiska slovotvorného – zaradiť esperanto medzi izolačné jazyky (napr. popri čínštine, kórejčine a i.). Podobne slovo *virinaĉo* (škaredá žena) možno rozložiť na *vir-* koreň, *-in-* označenie ženského rodu a *-aĉ-* (označujúce škaredosť). Potom môžeme vytvoriť i slovo *aĉulo* (škaredý človek). Na otázku, nakoľko je *esperanto* vhodné ako univerzálny jazyk, A. Piperski odpovedá takto: už na začiatku svojej existencie sa stalo predmetom prísnej kritiky Augusta Leskiena, ktorý sa dotkol jeho fonetiky, slovotvorby, morfológie i syntaxe. Napríklad sa mu nezdali vhodné zvuky *ĝ* (dž) a *ĵ* (ž), ktoré môžu byť ťažké pre nositeľov nemeckého jazyka, ďalej kritizuje prízvuk v esperante, ktorý je pravidelne na predposlednej slabike, pričom nositelia jazyka s redukciou neprízvučných vokálov často vyslovujú napr. slovo *brilo* ako *brila,* potom používanie sufixu *-in* na označenie páru *patro/patrino*, nakoľko takéto prechyľovanie sa nevyskytuje v žiadnom jazyku. Nakoniec autor spomína výhrady A. Leskiena voči tomu, že sufix *-er*, ktorým sa označuje časť celku (*ĉeno/ĉenero*), sa pomerne často objavuje ako súčasť koreňa: *kajero* (zošit), *rivero* (rieka) atď.

Záverom tejto časti autor uvádza, že napriek výhradám A. Leskiena sa *esperantu* podarilo vybudovať si veľké a jednotné medzinárodné spoločenstvo svojich užívateľov, ktoré funguje, rozvíja sa dodnes a nesie so sebou rozsiahly kapitál vo forme originálnej i preloženej literatúry. Ako plánový jazyk preukazuje, že L. L. Zamenhofom zvolený aposteriórny princíp jeho konštrukcie je schodnou cestou fungovania tohto jazyka ako pomocného medzinárodného jazyka.

Nasledovníci esperanta. V roku 1905 vydal L. L. Zamenhof *Základy esperanta* (nazývané tiež *Fundamento*), kde jasne určil nemennosť niektorých gramatických pravidiel, napr. tvorbu plurálu pomocou *-j* alebo minulého času pomocou *-is*. Takéto „zabetónovanie“ pravidiel sa nepáčilo viacerým dôležitým užívateľom esperanta.

[11] Tie môžu vystupovať aj ako samostatné slová – pozn. S. K.

A. Piperski pomerne podrobne opisuje činnosť týchto „odídencov“ od esperanta, ktorí sa v roku 1907 zišli v Paríži, aby sa dohodli na podobe nového medzinárodného jazyka. Boli medzi nimi také osobnosti ako J. Baudouin de Courtenay, O. Jespersen i W. Ostwald (nositeľ Nobelovej ceny za chémiu). Boli im predstavené jazyky ako ***esperanto***, ***latino sine flexione*** a ***ido*** (čo v esperante znamená dieťa, potomok). No ako sa ukázalo, jazyk *ido* nezískal na svoju stranu viac než 3 – 4 % esperantistov. Vysvetľuje sa to tak, že sa oproti esperantu viac približuje románskym jazykom a latinčine. Ďalším jeho nedostatkom bolo, že sa priblížil k starogréckemu jazyku a nahradil plurál *-j* príponou *-i* (teda *domo – domi*). Zhoda atribútu s nadradeným substantívom (v esperante *novaj domoj*) sa v *ido* ruší (*nova domi*). Ďalším príkladom, ako sa *ido* oddialilo od aglutinácie *esperanta* je, že *esp.* infinitív *serĉi* (hľadať) sa v *ido* zmenil, podľa vzoru románskych jazykov, na tri infinitívy v závislosti od času: *serchir* (pohľadať, hľadať – v minulosti), *serchar* (hľadať – v súčasnosti) *serchor* (hľadať – v budúcnosti). A. Piperski upozorňuje ešte aj na znak *ch* namiesto *esp. ĉ* (naše *č*), čo spolu s predchádzajúcimi príkladmi svedčí o príklone *ido* k flektívnym jazykom.

V závere tejto podkapitoly sa A. Piperski v krátkosti venuje projektu O. Jespersena ***novial***. Tento známy lingvista a bývalý stúpenec *ido* ho vydal v roku 1928. Tento jazyk je podľa A. Piperského pod silným vplyvom angličtiny a škandinávskych jazykov. Namiesto esperantskej triády typu *protektas – proteksis – protektos* sa v projekte objavujú *protekte*, *protekted*, *had protekted*, *sal ha protekte* atď. No ani *ido*, ani *novialu* sa nepodarilo zvrhnúť „giganta“, píše autor na str. 127.

V podkapitole *Latino sine flexione* sa autor – veľmi úspešne – usiluje na malom priestore podať výklad jazyka, ktorého tvorcom bol G. Peano, ktorý svoj projekt[12] uverejnil v roku 1903. G. Peano zrušil celú zložitú latinskú gramatiku: odstupuje od zmeny substantív podľa pádov, odstraňuje rod, potom plurál. Postupuje k zmene tej alebo inej gramatickej kategórie, čím robí svoj latinský text viac a viac jednoduchým. Svedčí o tom aj táto veta: *Sed non tota lingua latina est necessaria; parva pars sufficit ad exprimendam quambilet ideam* (No nie celý latinský jazyk je nevyhnutný: jeho malá časť stačí, aby sa vyjadrila ľubovoľná myšlienka). Piperski uvádza aj príklady rôznych tvarov z časovania slovies podľa Peana: *Me scribe – Vos lege – Cras me i ad Roma – Cras me, postquam veni ad Roma, scribe at te*. (Ja píšem. Vy čítate. Zajtra ja idem do Ríma. Zajtra ja, potom keď prídem do Ríma, ti napíšem.)

Peanov jazyk, ako upozorňuje A. Piperski v závere, pripomína, že idea zjednodušenia latinčiny a ďalej aj všetkých románskych jazykov je známa už z projektu *occidental-interlingue,* ktorého miesto nakoniec zaujal jazyk *interlingua* zverejnený v r. 1951.[13]

---

[12] Tu sa dá hovoriť už i o semiplánovom jazyku – pozn. S. K.

[13] Išlo o výsledok práce IALA – International Auxiliary Language Association – pozn. S. K.

Ďalším jazykom, ktorému sa A. Piperski venuje, je ***medzislovanský jazyk*** (***medžuslavjanski***).[14] Čo sa týka jeho fonetiky, autor uvádza viacero grafém, ktoré na tomto mieste nebudeme podrobne uvádzať. Vhodné je spomenúť aspoň to, že pre prípadné rovnoprávne použitie cyriliky popri latinke nemá cyrilika dostatok grafém. Bližšie si všimneme autorovu úvahu o lexike. Jej výber je podľa neho urobený veľmi zaujímavo. Ak sa koreň objavuje vo všetkých troch podskupinách slovanských jazykov (východnej, západnej i južnej), tak sa zaraďuje do medzislovanského jazyka. Ak sa jeden význam vyjadruje rôzne, rozhoduje sa hlasovaním zástupcov jednotlivých skupín jazykov (jeden hlas majú ruský, ukrajinský a bieloruský jazyk, jeden hlas poľský, český a slovenský jazyk, ďalej má jeden hlas slovinský jazyk a jeden hlas srbský, chorvátsky, bosniansky, čiernohorský, bulharský a macedónsky jazyk).

V závere podáva autor zhrnujúci výklad problému kontaktov medzi nositeľmi rôznych jazykov. V rámci riešenia tohto problému vznikali *pidžiny* a *lingua franca* a až v 19. storočí sa začali objavovať medzinárodné pomocné jazyky. Tie vznikali ako odraz potreby transnacionálnej komunikácie, pretože latinčina už nemohla hrať túto rolu. Prvé projekty boli *apriórne* (*solresol*) alebo *zmiešané* (*volapük*). Avšak najúspešnejším z nich sa stalo *esperanto*, aposteriórny medzinárodný jazyk. Ďalšie projekty, ktoré vznikali po ňom, nezískali zvláštne uznanie. Takže v súčasnosti je práve *esperanto* fakticky jediným plánovým jazykom, ktorý ovláda mnoho ľudí na svete.

4.4 Kapitola *Jazyky prirodzené, no nie úplne*

V časti *Normovanie jazyka ako jazykové konštruovanie* autor rozoberá otázku *literárneho* (u nás azda presnejšie *spisovného*) jazyka, ktorý označuje za špeciálny variant zrozumiteľný všetkým nositeľom jazyka bez závislosti od dialektovej i sociálnej príslušnosti a tiež určený na zabezpečenie zväzku medzi pokoleniami a potláčanie (aspoň trochu) jazykových zmien. Sprievodcami noriem tohto jazyka sú jednotlivci konajúci s príslušnou znalosťou – lingvisti, autori učebníc, učitelia materinského jazyka. Na úlohu spisovného jazyka sa prevažne vyberá buď jeden dialekt, alebo niečo medzitým, aby sa to nikoho nemohlo dotknúť. Autor spomína v krátkosti úlohu Cyrila a Metoda a ich – slovami A. Piperského – zmiešaný slovanský jazyk, ďalej úlohu Dante Alighieriho, ktorého *Božská komédia*, napísaná vo florentskom dialekte, sa stala základom súčasného talianskeho jazyka. Podrobnejšie sa venuje *nemčine*, jazyku *nynorsk* a jazyku *ivrit*.

Nemecký jazyk stredoveku nebol ani zďaleka jednotný, píše A. Piperski v tejto podkapitole. Bol tu jazyk pražskej kancelárie, viedenskej kancelárie a saskej kancelárie. No nástupom reformácie sa nevyhnutnosť jeho unifikácie stala osobitne naliehavá. Na túto úlohu sa podujal M. Luther, keď sa rozhodol prelo-

[14] Autorstvo tohto jazyka pripisuje A. D. Duličenko L. Podmelemu a kol. (1954 – 1958).

žiť bibliu do nemčiny. Pre svoje potreby si vybral saský dialekt, ktorý podľa neho „znie ticho a nežne“. Práve autorita Luthera sa zaslúžila o to, že tento dialekt sa stal základom novej nemčiny. Ako autor ďalej upozorňuje, bolo by nepresné tvrdiť, že tento dialekt sám osebe je novou nemčinou, ale Luther pribral k svojmu variantu formy iných dialektov. Napríklad v južnonemeckých dialektoch v skupine hlások *-*ukj*- a *-*ugj*- samohláska *u* neprešla k prednejšiemu *ü*, ale v severných dialektoch máme napr. názvy miest *Saarbrücken*, *Brügg*, kým v južných je napr. *Insbruck*. Ako dôsledok vplyvu severných dialektov je tak v nemčine substantívum *Brücke*. Lutherov „umelý jazykový systém“ – strednonemecký dialekt s prvkami iných dialektov – funguje úspešne dodnes, končí túto podkapitolu A. Piperski.[15]

Jazyk ***nynorsk*** uvádza autor ako ďalší príklad vytvorenia spisovného jazyka na základe dialektov, ktorý nachádzame v severogermánskem svete. V roku 1814 sa Nórsko oslobodilo od dánskej nadvlády trvajúcej vyše 400 rokov a vstúpilo do personálnej únie so Švédskom. Dánsky i nórsky jazyk sú si veľmi blízke a vplyv dánčiny na obyvateľstvo Nórska bol veľmi silný, a to najmä v mestách. Po dosiahnutí nezávislosti fakticky neexistoval jednotný nórsky jazyk. Vznikli dve riešenia problému ustanovenia (skonštruovania) tohto jazyka: evolučný a revolučný. Evolučný prístup predstavoval K. Knudsen, ktorý v r. 1881 vydal *Nenórsko-nórsky slovník alebo zrušenie cudzích slov*. V ňom sa autor usilovať zaviesť nórske ekvivalenty náhradou za latinské, ale aj dánske a dolnonemecké. Výsledkom bola norma, ktorá dostala názov *riksmål*, ktorý sa od r. 1929 volá *bokmål*. Je to knižný jazyk, ktorým podľa A. Piperského hovorí väčšina Nórov. Na tomto mieste však treba kriticky namietať, že sa mýli. V r. 1853 I. Aasen vydal prácu s názvom *Ukážky dedinského jazyka Nórska*. Tento variant nórčiny dostal názov *landsmål*, ktorý sa od r. 1929 volá *nynorsk.* Jeho používanie je však neveľmi rozšírené. V jazykoch *bokmål* a *nynorsk* znejú rozdielne aj často používané slová: napr. *ja* sa bokmål povie *jeg*, v nynorsk – *eg*; *niekto*, *nejaký* je v bokmål – *noen*, v nynorsk – *nokon*. Ako píše autor, boli aj ďalšie pokusy ako zmeniť nórčinu, ale situácia zostáva taká, aká je.

Ivrit je jazyk, ktorý určite nie je neznámy. Ale vieme o ňom dosť? Ide o staroherbejský jazyk, jeden zo semitských jazykov. Autor sa podrobnejšie zaoberá jeho históriou. Ako je známe, aj sám Luther si ho osvojil, aby mohol presne vypracovať svoj preklad biblie. Príslušníci židovského národa žili od stredoveku až po novšie dejiny roztrúsení po celej Európe, čoho výsledkom bolo, že hovorili viacerými variantmi tohto jazyka. A. Piperski z nich uvádza tieto dva: *jidiš* (jeden z nemeckých židovských dialektov, používaný na severe Európy a označovaný formou *jüdisch*, čo znamenalo židovský) a *sefardský jazyk*, nazývaný tiež *ladino*, používaný na juhu Európy, ktorý bol ovplyvnený románskymi jazykmi.

[15] Príklad nemčiny evokuje otázku, či aj spisovná slovenčina neprešla podobným procesom konštruovania, pravda, v rozdielnom historickom kontexte – pozn. S. K.

Tento jazyk sa pod názvom ***ivrit*** prvýkrát objavil v roku 1882 zásluhou E. Ben Jehudu. *Ivrit* je postavený na báze „zabudnutého" starohebrejského jazyka a je výsledkom dlhoročnej jazykotvornej práce.[16] Ako uvádza autor knihy ďalej, *ivrit* sa v r. 1948 stal jedným z dvoch oficiálnych jazykov Izraela (popri arabčine). Bližšie si všíma tvorenie slov na viacerých príkladoch. Typické je napríklad, že adjektívum sa kladie za substantívum: *vered shahor* (čierna ruža); *vered adom* (červená ruža). Dnešný *ivrit* obsahuje vyše 100 000 slov (oproti 8000 slovám, ktoré boli obsiahnuté v texte starohebrejskej biblie), hovorí ním nie menej než 5 miliónov ľudí a je tak príkladom úspechu jazykotvornej práce, uzatvára autor výklad o tomto jazyku.

V závere kapitoly sa konštatuje, že jazykové konštruovanie, ak ho vnímame široko, môže zahŕňať aj tvorbu noriem na základe prirodzených jazykov a dialektov. Ako zdôrazňuje autor, nebol by problém uviesť viac príkladov takéhoto jazykového konštruovania.

4.5 Kapitola *Vymyslené svety*

Občas spisovatelia alebo kinematografi vynaliezajú svety s nemysliteľnými vecami. A prečo by teda vo vymyslenom svete neexistovali i vymyslené jazyky, pýta sa autor. A skutočne, takých jazykov – tzv. *artlangov* či umelých jazykov – je nemálo.

Jazyky Tolkiena – J. R. R. Tolkien bol známy filológ a znalec starogermánskych a keltských jazykov. Za svoj život vytvoril niekoľko desiatok (elfských) jazykov, z ktorých sa väčšina spája s krajinou Stredozem. Najznámejšie z nich sú ***quenia*** a ***sindarin***. Tolkien podrobne vypracoval ich gramatiku a hlavne históriu, čím sa odlišujú od ostatných umelých[17] jazykov, ktoré sa prezentujú ako nemenná danosť nemajúca históriu. Postupne sa niektoré prvky prirodzených jazykov dostali napríklad do jazyka *sindarin*: pôvodné *i* pre plurál sa zmenilo na striedanie vokálov: *brannon* (pán) – *brennyn* (páni), ale zostalo aj pôvodné *i*: *mann – manni*; *föt – föti*. Tolkien vypracoval pre svoje jazyky aj písmo. Najznámejšie je písmo jazyka *quenia* – tzv. *tengvar* (v preklade *písmená*).

Jazyky v *Hrách o tróny* – G. R. R. Martin, prezývaný aj ako „americký Tolkien", vo svojom cykle románov *Pieseň ľadu a ohňa* podáva obraz vymysleného sveta zo stredoveku. Pre jeho filmové spracovanie bolo potrebné vytvoriť aj vlastný jazyk kmeňa. Touto úlohou bol poverený lingvista D. Peterson, ktorý dal svojmu jazyku názov ***dothraki***. A. Piperski si bližšie všíma jeho gramatickú stavbu. Tak napríklad plurál sa tvorí pomocou *-i*: *dothrak* = jazdec (na koni) – *dothraki*. Substantíva v jazyku *dothraki* sa delia na životné a neživotné, pričom ich životnosť či neživotnosť sa vyznačuje v slovníku. Ako pikantnosť možno označiť aj to, že pohyblivé časti tela sú označené ako životné. A tak slová ako *qora* (ruka), *riv* (nos) sú životné, popri slovách ako napr. *ave* (otec), *rizh* (syn) či *chiorikem* (žena) alebo *rachel* (ti-

[16] Preto sa v modernej interlingvistike zaraďuje medzi tzv. národné plánové jazyky – pozn. S. K.

[17] Tu tento atribút pokladáme za náležitý.

ger).[18] Okrem jazyka *dothraki* je vo svete *Hier o tróny* ešte niekoľko ďalších jazykov. Autor knihy tu uvádza jazyk *valyrian*, tiež vypracovaný D. Petersonom, ktorý rozlišuje jeho klasickú, vyššiu formu a národné, nízke formy. Týmto pripomína podobnosť postavenia latinčiny a súčasných románskych jazykov, alebo vzťah arabčiny a jej dialektov. Zaujímavé je hádam i to, o čom informuje A. Piperski na konci tejto podkapitoly: na kontinente Westeros, kde sa dej filmu odohráva, sa široko používa ešte aj tzv. všeobecné nárečie, ktorého rolu hrá angličtina.

Klingončina **–** jazyk vypracovaný lingvistom M. Okrendom v polovici 80. rokov, bol určený pre inoplanetárnu civilizáciu človeku podobných Klingonov. Podľa A. Piperského sa Okrend usiloval vytvoriť jazyk nepodobný jazykom sveta, predovšetkým angličtine. Popritom však Klingoni za hranicami svojho impéria používajú angličtinu, ktorá plní funkciu dorozumievania medzi vyššími vrstvami spoločnosti a zároveň skrýva informácie pred jednoduchými ľuďmi, napr. vo vzťahu dôstojníkov a vojakov. Klingonský jazyk sa vyznačuje osobitným slovosledom: predmet – prísudok – podmet, čo je veľmi zriedkavý jav, ktorý – ako uvádza autor – možno nájsť iba v 11 z 1377 skúmaných jazykov:

Puq	*legh*	*Yas*	*Yas*	*legh*	*Puq*
[chlapec	vidí	dôstojník]	[dôstojník	vidí	chlapec
Dôstojník vidí chlapca.			Chlapec vidí dôstojníka.		

V *klingone* bolo vydaných niekoľko kníh (o. i. aj Hamlet), okrem toho sa, podľa slov autora, *klingonský* jazyk stal jediným artlangom vhodným na strojový preklad.

Pôvab jazyka ***na'vi***, ako konštatuje A. Piperski, leží v gramatike. Vytvoril ho americký lingvista P. Frommer pre potreby filmu *Avatar* v r. 2005. Jeho vedeckým konzultantom bol jeden z najznámejších typológov B. Comrie. Čo sa týka časov, tie sa vyjadrujú dvoma spôsobmi: nulovým ukazovateľom pri slovesách bezpredmetových a ukazovateľom *-it* pri slovesách predmetových. Pritom všetky predmetové slovesá v *na'vi* sú prechodné, kedy *-it* je akuzatív a *-il* je pád subjektu pri prechodnom slovese. Ak si všimneme čas, vzťah hovoriaceho k prijímateľovi sa vyjadruje prostriedkami, ktoré sa vkladajú do vnútra slovesného koreňa: *-ay-* pre budúci čas; *-am-* pre minulý čas; *nulový ukazovateľ* pre prítomný čas. *Kayeiä* teda znamená *pôjde*, *Yerikil amomum koaktanit* – Erik poznal starkého; *'Eylanil samutx tsahikit* – Priateľ sa riadi veštkyňou. Autor dodáva ešte jednu zaujímavosť: v *na'vi* jestvuje aj triálne číslo, teda *nantang* je vlkolak, *menantang* – dvaja vlkolaci, *pxenantang* – traja vlkolaci. Končí konštatovaním, že mnohé prirodzené i umelé a plánové jazyky by mohli jazyku *na'vi* závidieť jeho bohatstvo.

Jazyk ***newspeak*** predstavuje podľa A. Piperského v porovnaní s predchádzajúcimi jazykmi druhú krajnosť. Tento „jazyk" (v podstate jeho projekt) opísal spisovateľ G. Orwell vo svojom románe *1984*, ktorý sa odohráva v totalistickom štáte Oceá-

[18] Celkove je v jazyku *dothraki*, podľa údaja D. Petersona, 4000 slov – pozn. S. K.

nia. Ide vlastne o silne zredukovanú angličtinu. Ľubovoľné slovo v ňom sa môže používať ako verbum, substantívum, adjektívum alebo ako dialekt. V tomto bode je *newspeak* blízky angličtine. Antonymá sa tvoria pomocou prefixu *un-* : *good – ungood*, *light – unlight*. Lexika sa skladá zo slovníkov A, B, C. V každom z nich je uvedený počet slov s tendenciou k minimálnosti, ktoré sú podľa možnosti zbavené mnohoznačnosti. Mnoho slov sa tu skracuje. Napr. *Records Department* sa skracuje na *Recdep* a pod. V závere podkapitoly autor konštatuje, že *newspeak* sotva možno označiť za jazyk, ale je to iba manipulatívny jazyk (projekt).

Jazyky ***chorukor*** a ***ptydepe*** uviedol v r. 1965 V. Havel vo svojej hre *Vyrozumění*. Hlavným umelým (fiktívnym) jazykom je tu *ptydepe* a jeho protikladom je (rovnako nezrozumiteľný) *chorukor*. Teoretické možnosti *ptydepe* sú obrovské: z kombinácií abecedy možno napočítať 11 881 376 jednotiek, z nich možno vybrať 432 kombinácií a z nich 17 vyhovuje pre použitie a stáva sa slovami *ptydepe*. Najdlhším slovom tu je slovo označujúce dážďovníka tmavého a skladá sa z 319 písmen. Avšak, ako poznamenáva A. Piperski, V. Havel ho nikdy nepoužil. Naopak, najkratším slovom je slovo *gh* (čokoľvek). Naproti tomu v jazyku *chorukor* sa blízke výrazy vyjadrujú podľa možností zhodnými slovami, napr. pondelok je *ilopagar*, utorok *ilopager*, streda *ilopagur*, štvrtok *ilopagir*, piatok *ilopageur*, sobota *ilopagoor* a nedeľa *ilopagor*. Podobnosť s apriórnymi jazykmi je zreteľná, napr. s jazykom *ro*. Názvy dní sú takéto: *tafac*, *tafad*, *tafaf*, *tafag*, *tafal*, *tafam*, *tafab*. A tak, keď V. Havel ukázal, že jeho jazyk *chorukor* je nepraktický; vlastne demonštroval nepraktickosť väčšiny apriórnych jazykov.

V ruskej krásnej literatúre nachádzame tiež niekoľko príkladov jazykového konštruovania. Najznámejším tvorcom takýchto umelých jazykov je nepochybne V. Chlebnikov, autor tzv. ***hviezdneho jazyka***, ktorý sa objavil v poéme *Zangezi* (1921 – 1922). Odlišuje sa tým, že v prirodzených jazykoch písmená majú iba formu, ale nie obsah a význam majú až morfémy a slová. Vychádza napríklad z ruského koreňa *-um-* (rozum) a z neho vznikajú odvodeniny: *cyum* (polovičný rozum), *daum* (potvrdzujúci rozum), *choum* (tajný, skrytý rozum). Kniha podľa slov autora obsahuje len veľmi hrubú analýzu so záverom, že ide o zrejmú poetickú hru s ruským jazykom, no nie krok k univerzálnemu jazyku.

Posledným jazykom v tomto prehľade je ***jazyk anjelov na Venere*** a v úvodnej poznámke A. Piperski píše, že o tomto jazyku vieme iba málo, no dostatočne na to, aby sme spoznali, že sa principiálne odlišuje od ľudských jazykov. Básnik N. Gumilev (1886 – 1921) vo svojej poéme *Na ďalekej hviezde Venere* skicuje idylický mimozemský svet s takýmto jazykom. Niet tam slov v našom ponímaní, anjeli hovoria jazykom zloženým iba zo samohlások.

V tejto kapitole sa rozoberali jazyky z rôznych zdrojov (kníh i filmov). Ako píše A. Piperski, niektoré sú rozpracované podrobnejšie (Tolkien), iné menej (Havel alebo Gumilev). Z uvedených príkladov vidno, že tieto ***artlangy*** ich autori neprepracovali do detailov, čo neumožňuje týmto projektom plniť úlohu medzinárodného pomocného jazyka. A ilúzia o ich dopracovaní zostáva iba ilúziou, konštatuje autor knihy.

4.6 Kapitola *Jazykové konštruovanie vo vedeckej lingvistike*

Na začiatku tejto poslednej kapitoly stavia autor do protikladu **vymyslené jazyky a vedu.** Ako sám konštatuje už v úvode knihy, vedecká lingvistika sa skepticky stavia k umelým (a aj plánovým) jazykom. Napriek tomu, ako uvádza ďalej, v niektorých oblastiach lingvistiky jazyky, nikým nepočuté a nevidené, zaujali dôstojné miesto. Ide o tri oblasti, a to: obnovenie dávnych jazykov, lingvistické experimenty modelujúce jazykovú evolúciu a sémantika. Všetky tieto oblasti charakterizujú rôzne okolnosti – začiatky sémantiky sa objavili s prvými výkladovými slovníkmi, rekonštrukcia dávnych jazykov má približne dve storočia a modelovanie jazykovej evolúcie má menej než 50 rokov – no všetky sú svojím spôsobom zaujímavé a zasluhujú si pozornosť. Na podrobnejšiu informáciu o jednotlivých analýzach A. Piperského o rekonštruovaní zaniknutých jazykov, o experimentálnom jazykovom konštruovaní a prirodzenom sémantickom metajazyku nemáme priestor. Obmedzíme sa iba na niektoré závery týchto výskumov.

Čo sa týka **rekonštrukcie jazyka** – predka, možno postupovať dvoma spôsobmi: **1.** možno porovnávať medzi sebou niekoľko jazykov a usilovať sa nájsť podľa nich všeobecný zdroj a presvedčivú históriu ich zmien, čo označujeme ako *vonkajšia rekonštrukcia*; **2.** možno pozorovať jeden jazyk a všímať si v ňom zvláštnosti a nepravidelnosti a usilovať sa pochopiť, odkiaľ sa vzali, a tvoriť hypotézy vo vzťahu k tomu, ako sa stará pravidelnosť zmenila na novú „neregulárnosť“ – to je *vnútorná rekonštrukcia*. Zaujímavá je myšlienka autora knihy, že rekonštrukcia prajazyka nie je až taká vzdialená od aposteriórneho jazykového konštruovania, rozdiel vidí v tom, že pred lingvistom zaujímajúcim sa o rekonštrukciu stojí omnoho viac metodologických ohraničení. No napriek tomu, keď sa začali v druhej polovici 19. storočia masovo objavovať umelé/plánové jazyky, v indoeuropeistike sa objavil prvý (a tiež umelý) text v praindoeurópskom jazyku. Nemecký lingvista A. Schleicher (1821 – 1868) dokázal, že rekonštrukcia praindoeurópskeho jazyka pokročila tak ďaleko, že v ňom možno tvoriť texty. Autor končí svoju úvahu o indoeurópskom jazyku konštatovaním, že v súčasnom svete neexistuje indoeurópska národná sebaidentifikácia: nikto sa nepovažuje za predstaviteľa indoeurópskeho národa (popri sebaidentifikácii ako Francúz, Bengálec, Tadžik, Dán, Osetínec atď.). A tak, na rozdiel od spisovného nemeckého jazyka, nynorsku či ivritu, indoeurópsky jazyk zostáva nie viac než hrou rozumu.

Ďalším príkladom je **experimentálne jazykové konštruovanie**, ktoré vychádza z teórie jazykovej evolúcie, na základe ktorej sa zmeny v jazyku objavujú postupne a nie mnohopočetne a v mnohom závisia od toho, ako postupuje proces odovzdávania jazyka z pokolenia na pokolenie. Pozorovanie tohto procesu je zložité, keďže život sledovateľa je krátky na to, aby ho mohol pozorovať vcelku. Z tohto poznania však vychádza experiment, v rámci ktorého sa jeho účastníkom dá za úlohu naučiť sa neúplný prirodzený jazyk (minijazyk) alebo umelý jazyk špeciálne skonštruovaný podľa potrieb experimentu. Pri odovzdávaní takéhoto jazyka ďalším účastníkom experimentu („generáciám“) sa sledujú zmeny, ku ktorým v štruktúre skonštruovaného jazyka do-

chádza. Takýto experiment na rozhraní kognitívnej psychológie a experimentálnej lingvistiky je známy už 50 rokov ako *Artifical Grammar Learning (AGL)* alebo *Artifical Language Learning (ALL).* Ako príklad uvádza autor i výskum, ktorý v r. 2015 vykonali A. Berdičevskij a A. Semenjuk. V ňom bola vytvorená fiktívna situácia, keď expedícia pozemšťanov navštívi vzdialenú planétu *Epsilon*, ktorú im Epsilončania chcú ukázať. Epsilončan Seysse chce účastníkov expedície naučiť svoj jazyk. Ukazuje im fotografie epsilónskych zvierat a opisuje ich v epsilónčine. Takýmto experimentom sa vytvorila umelá situácia, pri ktorej si účastníci osvojovali nový jazyk. Autorov experimentu osobitne zaujímalo, ako na vývin jazyka vplýva, keď jeho osvojitelia sú nerodení hovoriaci, čiže nie sú jeho prirodzení nositelia. Ukázalo sa, že ich vplyv na jeho štruktúru je zrejmý: nerodení hovoriaci sú náchylní prehliadať zložité gramatické javy, napr. zhodu. Zložitosť osvojovaného jazyka pritom neklesá naraz, naopak, najskôr vzrastá, pretože jazyk sa javí chaotickejším a neregulárnym, a až nasledujúce generácie ho regularizujú a zjednodušujú.

Posledná podkapitola má názov *Prirodzený sémantický metajazyk*. Práve **sémantika** je potrebná na vytvorenie umelého či plánového jazyka, keďže sa zaoberá výkladom slov, čo patrí do problematiky tvorby slovníkov – lexikografie. Ako hovorí autor, pokusy o zostavenie súhrnu základných pojmov sú známe už od R. Descarta a G. W. Leibniza, ale v súčasnej lingvistike osobitnú pozornosť vzbudili práce A. Wierzbickej. Práve ona zaviedla pojem sémantických primitívov (prvotných pojmov) – univerzálnych neinterpretovateľných jednotiek, ktoré sa javia ako vrodené pre všetkých, ktorí hovoria ľudským jazykom. Množstvo týchto jednotiek u tejto autorky dosiahlo v r. 1996 počet 55. Z týchto základných jednotiek spájajúcich sa jednoduchými pravidlami sa skladá prirodzený sémantický metajazyk. Ich (anglickú) podobu tvoria slová ako *I*, *you*, *someone*, *something*, *people*, *this*, *the same*, *think*, *say*, *good*, *bad*, *now*, *can*, *very*, *if*, *would*, *word* a i. Na tomto mieste sa nebudeme venovať podrobnejšiemu výkladu o tomto metajazyku, keďže ide o pomerne rozsiahlu problematiku.

Na záver autor konštatuje, že mnohí lingvisti nevnímajú, čo im môže ponúknuť kontakt s umelými či plánovými jazykmi. Avšak tieto jazyky, ako píše ďalej, hrajú dôležitú úlohu v rôznych oblastiach. (Azda nebude veľmi prehnané konštatovanie, že hľadanie univerzálneho sémantického jazyka sa začalo pred vyše 2000 rokmi, keď bol v 3. storočí zostavený prvý jednojazyčný slovník čínskeho jazyka). Umelé a plánové jazyky majú v oblasti lingvistiky veľmi početnú i dávnu históriu, preto nie je vhodné si ich nevšímať.

4.7 *Doslov*

Šesť kapitol tejto knihy predstavuje šesť prechádzok do rôznych oblastí jazykového konštruovania. Pritom si kniha nenárokuje na vyčerpávajúcu analýzu opisovaných jazykov ani na ich podrobnú bibliografiu. Treba však oceňujúco konštatovať, že sa pomerne útla knižka vyznačuje mimoriadnou informačnou nasýtenosťou, čo autora bez preháňania ctí, napriek tomu, že by sme mu vytkli absenciu opisu pomerne dôleži-

tého semiplánového jazyka (pozri našu klasifikáciu v úvode recenzie), a to jazyka ***interlingua***, ktorého história je pomerne zaujímavá. V samom závere treba spomenúť konštatovanie A. Piperského, že umelé či plánové jazyky sa vytvárali a budú sa vytvárať aj naďalej. A všetky tieto jazyky majú spoločné jedno: pomáhajú nám lepšie pochopiť, ako sú vybudované prirodzené jazyky, čo v konečnom dôsledku znamená, že ich prostredníctvom môžeme lepšie spoznať ľudskú podstatu prirodzených jazykov.

5. YENS WAHLGREN: *STOPAŘŮV PRŮVODCE PO GALAXII JAZYKŮ*

Nakoniec sa chceme aspoň v krátkosti venovať knihe švédskeho autora Y. Wahlgrena, ktorá vyšla v českom preklade v nakladateľstve Paseka Praha v roku 2019 pod titulom *Stopařův průvodce po galaxii jazyků*, s podtitulom *Fantastická lingvistika od Tolkiena po Klingony.* I keď je toto dielo orientované skôr populárne ako vedecky, striktnou lingvistickou analýzou prináša množstvo zaujímavostí o konštruovaných jazykoch „hviezdneho“ typu. A práve konštruovanie tu nachádza svoje plné uplatnenie. Autor prezentuje celkovo 110 jazykov, medzi nimi i niekoľko historických (*balaibalan*, *lingua ignota*, *universal language*), ale i novšie (*volapük*, *esperanto*, *hebrejčina*/*ivrit*, *nynorsk*/*landsmål*, *universalglot*, *toki-pona*) až po úplne vykonštruované jazyky, medzi ktorými dominujú napr. *utopijčina*, *huttčina*, *chiskarčina*, jazyky J. R. R. Tolkiena, *klingončina* a iné. O niektorých z nich sme už informovali v časti venovanej knihe A. Piperského. Y. Wahlgren ich zaraďuje – správne – medzi apriórne a označuje ich (s. 68) ako *artlangs* (*artificial languages* – neprirodzené jazyky), *auxlangs* (*auxiliary languages* – pomocné jazyky), pričom pre ne navrhuje spoločné označenie *conlangs* (*constructed languages* – (s)konštruované jazyky). Ako píše „xenosociolingvista“ Y. Wahlgren, je to kniha o jazykoch, ktoré nie sú skutočné. O jazykoch krajín, ktoré neexistujú, cudzích jazykoch, jazykoch mytologických bytostí a jazykoch, ktorými sa hovorí v predstave budúcnosti alebo v paralelnom vesmíre. A pokračuje otázkou: „Nebude na plátne vyzerať čudne, keď bytosti na planéte, kde filmový hrdina práve pristál, budú hovoriť po anglicky?“ (s. 15).

Tu si stručne všimneme aspoň jeden z doposiaľ nespomenutých jazykov. Na s. 138 – 140 si Y. Wahlgren všíma jazyk, ktorým sa hovorí na planéte Barsoom (Mars), kde touto barsoomčinou hovorí mnoho bytostí rôznych farieb pleti a každý, kto tam príde, sa ho musí naučiť. Je to vlastne spoločný jazyk všetkých obyvateľov planéty, teda je akoby ich esperantom. Jeho prvým tvorcom bol R. Burroughs a celkom boli v knihách nájdené asi štyri stovky barsoomských slov. Čo sa týka napríklad slovosledu, je takýto: *sloveso – podmet – predmet*, čo sa vyskytuje v ivrite, arabčine, waleštine, ale je dostatočne odlišný od anglického. Pár gramatických vlastností barsoomčiny: *Ja* sa povie *tu*, pri tvare *mňa* sa zopakuje prvá hláska: *tut*. On je *ki*, jeho – *kik*. V pluráli sa *t* a *k* menia na svoje znelé náprotivky *d* a *g*. My je *du*, nás – *dud*. Y. Wahlgren uvádza systém hodností na Marse: *than* – vojak, *panthan* – žoldnier, *padwar* – poručík, *dwar* – kapitán, *odwar* – generál, *jedwar* – vrchný veliteľ, *jed* –

kráľ, *jeddak* – cisár. Barsoomčina sa stala známou až sto rokov po svojom vzniku, keď z nej P. Frommer vytvoril jazyk pre fantastický dobrodružný film *John Carter: Medzi dvoma svetmi*. Jej ďalší osud je neistý, no ako uvádza autor, „ak existuje už viac než sto rokov, určite si ešte chvíľu poradí“ (s. 140).

Ako konštatuje Y. Wahlgren v závere svojej knihy (s. 242 – 245), rozmach záľuby v *konlangoch* umožnil internet, ktorý bol (a i je) v skutočnosti zásadnou silou pri rozvoji fanúšikovskej kultúry konlangovania. A dodáva informáciu, že v roku 1991 bol zriadený zoznam e-mailových adries *Conlang listserv* a konlangeri začali spolu komunikovať. Existuje i spolok konlangerov (*The Language Creation Society*), kde dôležitú úlohu hrá profesionálny lingvista, už spomenutý David J. Peterson, autor jazykov v *Hre o tróny* (napr. jazyka *dothraki*). V samom závere knihy Y. Wahlgren zdôrazňuje, že tvorba vlastného jazyka často znamená nevyhnutnosť naučiť sa mnoho o lingvistike a porozumieť fungovaniu jazyka; mnohí konlangeri sú lingvisti alebo časom sa nimi stanú.

Svoju „prechádzku“ interlingvistikou končíme vyjadrením či skôr želaním, aby sa predmet interlingvistiky stal vo väčšej miere objektom záujmu lingvistov a aby sa vedomé jazykové procesy a v nich zakomponované problémy konštruovania jazykov stali cestou k lepšiemu vnímaniu podstaty prirodzeného jazyka ako najdôležitejšieho prostriedku medziľudskej komunikácie a príspevkom k jej racionalizácii v zmysle spoločenskej užitočnosti.

Bibliografia

AULD, Wiliam (1978): *Pri lingvo kaj aliaj artoj*. Antverpeno/La Laguna, Stafeto. 216 s.

BALÁŽ, Peter (2018): Prilingve en nitro: politike, historie, teorie, instrue. Red.: S. Košecký. Rotterdam: Universala Esperanto-Asocio 2016 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 69, č. 2, s. 269 – 271.

BLANKE, Detlev (1985): *Internationale Plansprachen. Eine Einführung*. Akademie-Verlag Berlin,1985, 408 s.

BLANKE, Detlev (2004): *Interlingvistika. Cesty k odborné literatuře*. Prekl. M. Malovec. Kava-Pech Dobřichovice. 72 s.

ČALOVKOVÁ, Simona (2014): Význam pragmatiky v angličtine ako lingua franca. In: *Jazyk a kultúra*, roč. 5, č. 17 – 18. Dostupné na: http://www.ff.unipo.sk/jak/aktualnyrocnik.

DULIČENKO, Alexander D. (1983): O nekotorych napravlenijach lingvoprojektirovanija v sovremennoj interlingvistike. In: Interlinguistica Tartuensis II. Tartu, s. 3 – 20.

Encyklopédia jazykovedy (1993). Hl. zost. J. Mistrík. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 520 s.

FIEDLER, Sabine (2010): Vojoj al egalrajta komunikado. In: D. Blanke – U. Lins (eds.): *La arto labori kune*. Rotterdam: : Universala Esperanto-Asocio, s. 124 – 135.

GNUTZMANN, Claus (2004): Lingua franca. In: Byram, M. (ed.). 2004. *Routledge encyclopedia of language teaching and lerning*. London: Routledge, s. 356 – 359.

HORECKÝ, Ján (1990): Interlinguistics. Aspects of the science of planned languages. Red. K. Schubert. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 42. Berlin—New York, Mouton —de Gruyter 1989 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 41, č. 2, s. 199 – 201.

HÜBLER, Alex (1985): *Einander verstehen. English im Kontext internationaler Kommunikation*. Tübingen: Günter Narr Verlag. 263 s.

JENKINS, Jennifer (2000): *The Phonology of English as an International Language*. Oxford: Oxford University Press. 258 s.

JESPERSEN, Otto (1931): A new science: Interlinguistics. In: *Psyche*, roč. 11, č. 3, s. 57 – 67.

KOŠECKÝ, Stanislav (1987): Blanke, D.: Internationale plansprachen. Eine Einführung. Berlin, Akademie-Verlag 1985 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 44, č. 1, s. 101 – 104.

KOŠECKÝ, Stanislav (1988): O základných aspektoch medzinárodnej jazykovej komunikácie z interlingvistického pohľadu. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 39, č. 1, s. 69 – 77.

KOŠECKÝ, Stanislav (1990): Kuznecov, S. N.: Teoretičeskije osnovy interlingvistiky. Moskva, Universitet družby národov 1987 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 47, č. 1, s. 106 – 108.

KOŠECKÝ, Stanislav (2006): Phillipson, Robert: English-only Europe? Challenging language policy. London – New York: Rotledge 2003 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 57, č. 1, s. 51 – 56.

KOŠECKÝ, Stanislav (2009): Blanke, Detlev: Interlinguistische Beiträge zum Wesen und zur Funktion internationaler Plan-sprachen. Frankfurt am Main: Peter Lang 2006 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 60, č. 2, s. 191 – 198.

KOŠECKÝ, Stanislav (2016): La loko de Esperanto en la kategorio „homa lingvo“. In: S. Košecký (ed.): *Avantaĝoj kaj obstakloj de moderna komunikado*. Partizánske: Espero, s. 163 – 172.

KOŠECKÝ, Stanislav (2017): K obrazu medzinárodnej jazykovej komunikácie v Európskej únii. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 68, č. 1, s. 71 – 96.

LEJSKOVÁ, Alena (2015): Perspektivy jazykové politiky EU. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 66, č. 2, s. 145 – 161.

MOKIJENKO, Valerij M. (2015): Jazyková politika a národná identita. Marusenko, Michail A.: Jazyki i nacionaľnaja identičnosť: sovremennyje vyzovy nacionaľnomu jedinstvu i territoriaľnoj celostnosti. Moskva: Naučno-političeskaj kniga, 2015 (recenzia). In: *Jazykovedný časopis*, roč. 66, č. 2, s. 168 – 173.

ONDREJOVIČ, Slavomír (1990): Vzťah vedomého a spontánneho vo vývine prirodzených jazykov. In: S. Košecký (ed.): *Problémy interlingvistiky II*. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV — *Slovenský esperantský zväz*, s. 26 – 32.

ONDREJOVIČ, Slavomír (2008): *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 306 s.

PIPERSKI, Aleksandr (2017): *Konstruirovanije jazykov. Ot esperanto do dotrakijskogo*. Moskva: Alpina non-fikšn. 224 s.

WAHLGREN. Yens (2015): *Stopařův průvodce po galaxii jazyků. Fantastická lingvistika od Tolkiena po Klingony*. Prekl. O. Bažantová. Praha: Paseka. 258 s.

WIDDOWSON, Henry George (1994): *The ownership of English*. In: Online TESOL Quarterly, roč. 28, č. 2, s. 377 – 389.

sciendo
DOI 10.2478/jazcas-2024-0024

RECENZIE

HOMOLÁČ, Jiří – MAREŠ, Petr – HOFFMANNOVÁ, Jana – JÍLKOVÁ, Lucie – KOPECKÝ, Jakub – MRÁZKOVÁ, Kamila: *MÍŠENÍ ŽÁNRŮ, STYLŮ A DISKURZŮ V INTERNETOVÉ KOMUNIKACI.* Praha: Academia 2022. 375 s. ISBN 978-80-200-3319-2

Kniha *Míšení žánrů, stylů a diskurzů v internetové komunikaci* nepochybne vzbudila pozornosť jazykovedcov a odborníkov z príbuzných vedných oblastí, ako je teória médií, sociológia či psychológia, ktorých predmetom záujmu je komunikácia v internetovom prostredí. Autorský kolektív publikácie totiž tvoria vedecké osobnosti dobre známe práve svojou dlhodobou orientáciou na túto problematiku a na jej reflexiu v intenciách štylistiky, sociolingvistiky a mediálnych štúdií – Jiří Homoláč, Jana Hoffmannová, Lucie Jílková, Jakub Kopecký a Kamila Mrázková z Ústavu pre jazyk český Akadémie vied Českej republiky a Petr Mareš z Ústavu českého jazyka a teórie komunikácie Filozofickej fakulty Karlovej univerzity. Edične knihu s pomocou Jakuba Frániho pripravili J. Hoffmannová, J. Homoláč, P. Mareš a K. Mrázková. Vedeckými recenzentkami publikácie sú Alena Macurová a Daniela Slančová.

Hlavné motívy takmer 400-stranovej knihy sú pomenované už na jej titulke, kde sa v krátkej anotácii zdôrazňuje oscilácia medzi hovorenosťou a písanosťou, spisovnosťou a nespisovnosťou, verejnosťou a súkromnosťou internetovej komunikácie. Za jej podstatné vlastnosti sa považujú hypertextovosť, interaktivita a multimodalita. Pre jej účastníkov je typická sebaprezentácia a potreba nadväzovania kontaktu s ďalšími používateľmi siete. Všetky zmienené aspekty pritom na seba reálne, nie iba deklaratívne upozorňujú aj v analýzach konkrétnych „úsekov internetovej komunikácie“ (s. 12), ktoré tvoria „vnútro“ recenzovanej publikácie, na čo sa usilujeme zreteľne poukázať aj v tomto texte. Práve reflexia miešania žánrov, štýlov a diskurzov v internetovej komunikácii, ktorá sa imanentne spája s týmito motívmi, sa pochopiteľne a oprávnene dostala aj do názvu knihy; „miešanie“ totiž púta pozornosť adresáta knihy počas celého jej čítania.

Publikácia pozostáva zo siedmich kapitol. Po úvodnom texte a rozsiahlej všeobecnej charakteristike konštitutívnych čŕt internetovej komunikácie nasleduje päť kapitol, v ktorých sa jednotliví autori, prípadne dvojica autorov, venujú analýze konkrétnych častí internetovej komunikácie – súčasným podobám recenzií a komentárov filmov, online športovým prenosom, profilom českých inštitúcií na Twitteri[1], zdvorilostným normám na tejto sociálnej sieti a vlogom o verejnom dianí. Kniha teda neponúka iba analýzu žánrov objavujúcich sa v internetovom prostredí, ale aj analýzu špecifických komunikačných platforiem či komunikačných javov. Zároveň neprináša len opis žánrov a komunikačných platforiem typických výlučne pre internetové prostredie,

[1] Sociálna sieť *Twitter* bola po tom, čo ju v polovici roka 2023 kúpil Elon Musk, premenovaná na *X*. S cieľom zachovať priezračnú nadväznosť na informácie uvedené v recenzovanej publikácii tak v tomto texte pracujeme s pôvodným názvom.

ale aj žánrov a jazykových javov, ktoré sa pod vplyvom internetového prostredia modifikovali a adaptovali na jeho podmienky. Vo všetkých týchto úsekoch internetovej komunikácie je pritom možné jasne identifikovať zmieňované „miešanie“. Analytické kapitoly sa začínajú úvodom, bližším vymedzením metód uplatnených pri zameraní na konkrétny úsek internetovej komunikácie a predstavením výskumného materiálu. Úsilie o jednotné štruktúrovanie týchto kapitol je tak zrejmé, no rôznorodosť sledovaných úsekov nevytvára predpoklady na to, aby bolo tento zámer možné absolútne dodržať. Evidentná je však snaha o zdôraznenie spôsobu prejavovania sa pomenovaných konštitutívnych čŕt internetovej komunikácie v jej jednotlivých úsekoch, vďaka čomu táto štruktúrna „nejednotnosť“ analytických kapitol na čitateľa publikácie nepôsobí rušivo. Každú z týchto piatich kapitol uzatvára zhrnujúci záver. Na koniec knihy sú zaradené pramene, zoznam článkov, v ktorých bola prezentovaná predbežná verzia niektorých kapitol[2], použitá literatúra, zhrnutie v angličtine a vecný a menný register.

Editori zvolili radenie kapitol, ktoré zodpovedá prezentácii najskôr všeobecných informácií o internetovej komunikácii až potom bližšej konkretizácii jej vybraných úsekov. V prvej časti si kladú za cieľ „vymedziť konštitutívne črty online komunikácie a v relatívnej úplnosti opísať repertoár prostriedkov a postupov typicky používaných v zvolených dátach“ (s. 15). V jednotlivých autorsky pripravených kapitolách potom predkladajú „dôkladnú analýzu a prehĺbené poznanie niekoľkých vybraných úsekov elektronickej komunikácie“ (s. 15) s dôrazom na to, „čo vytvára novosť a špecifickosť internetu a aké vývojové tendencie sa tu prejavujú“ (s. 12). Informácie uvedené v prvej časti publikácie teda tvoria širší rámec problematiky rozpracovanej v jednotlivých analytických kapitolách a sú predpokladom zrozumiteľného vysvetlenia toho, na čo sa v týchto analytických kapitolách sústreďuje pozornosť. Zároveň je tu evidentné, že autori majú s výskumom danej komunikačnej oblasti bohaté skúsenosti a k zvoleným skupinám výskumných dát pristupujú s dobrým poznaním internetovej komunikácie a jej špecifík. Autori nemajú ambíciu postihnúť internetovú komunikáciu komplexne, ale len s oporou o zvolené komunikačné úseky sledované v rokoch 2018 až 2021. Zároveň sa dominantne zameriavajú na produkčnú stránku skúmaných komunikátov, menej si všímajú tú interakčnú alebo identitárnu.

V tejto súvislosti si dovoľujeme konštatovať, že už pri prvom náhľade na obsah recenzovanej publikácie a neskôr aj pri jej lineárnom čítaní adresát nadobúda dojem, že ide skôr o zborník príspevkov charakterizujúcich vybrané úseky internetovej komunikácie, ktoré zjednocuje a zastrešuje úvodná kapitola o jej konštitutívnych črtách, než o monografiu, v ktorej by sa jednotlivé časti navzájom funkčne prepájali. Analytické kapitoly sú v podstate izolovanými celkami, ktoré na seba navzájom výraznejšie nenadväzujú ani neodkazujú, hoci spoločné teoreticko-metodologické východiská na to istý priestor ponúkajú. Zároveň však hneď aj dodávame, že tento aspekt knihy zásadne neznižuje jej vedeckú hodnotu ani hodnotu informácií a poznatkov v nej prezentovaných a takisto ani potenciál ich využitia či už v teoretickom výskume, alebo v mediálnokomunikačnej praxi.

---

[2] Publikácia je výstupom projektu *Miešanie žánrov, štýlov a diskurzov v súčasnej českej verejnej komunikácii* riešeného v rokoch 2018 – 2020 a podporeného Grantovou akadémiou Českej republiky. Uvedením zoznamu článkov, v ktorých bola prezentovaná predbežná verzia niektorých kapitol, tak autori vo vzťahu k parciálnym vedeckovýskumným cieľom dokladujú postup riešenia projektu a zároveň sa eticky vysporadúvajú s prípadným duplicitným uvedením informácií a poznatkov už predstavených na iných miestach.

Autorom *Úvodu* je P. Mareš, ktorý čitateľovi na začiatku ponúka relatívne široký, zrozumiteľný a prehľadný prierez dejinami výskumu počítačovo sprostredkovanej komunikácie a potom skôr enumeratívne približuje práce venujúce sa najrôznejším jazykovým a mimojazykovým prostriedkom elektronickej komunikácie v českej lingvistike. Vďaka týmto informáciám možno výskum prezentovaný v danej publikácii ukotviť v širšom vývojovom a lingvistickom kontexte. Následne sa totiž uvádzajú výsledky a závery analýz jednotlivých úsekov internetovej komunikácie, ktorým sa venovala pozornosť v analytických kapitolách. Tento krok vnímame ako prínosný, keďže vzhľadom na zvolené radenie častí kniha nemá sumarizujúci záver.

Druhá, viac ako 100-stranová kapitola *Internetová komunikácia: charakteristické črty a prostriedky*, na príprave ktorej sa podieľal celý autorský kolektív, formuluje už uvedené ciele publikácie, spresňuje výskumné dáta, spôsoby uvádzania zdrojov a operacionalizuje používané termíny. Následne sa venuje trom základným oblastiam internetovej komunikácie – využitiu technických možností, jazykovej a štýlovej heterogénnosti a významným črtám komunikácie na sociálnych sieťach. Charakterizovať túto kapitolu, ktorá pre analytické kapitoly síce tvorí zjednocujúcu východiskovú a istým spôsobom aj interpretačnú bázu, ako teoretickú by však nebolo celkom primerané. Uvádzané všeobecné informácie o internetovej komunikácii, ktoré sú jasné, zrozumiteľné, prehľadné, adekvátne vysvetlené a primerane štylizované, totiž vyrastajú z mimoriadne podrobnej analýzy výskumného materiálu, ktorým sú aj bohato dokladované. V tejto súvislosti preto konštatujeme, že ďalšie časti recenzie majú skôr opisnú než hodnotiacu povahu, pretože autori knihy recenzentovi na jeho prípadný kritický postoj neponúkajú veľa priestoru, a to ako v tejto, tak ani v ďalších kapitolách. Ak takýto priestor niekde predsa nachádzame, hodnotiacu poznámku včleňujeme do príslušných opisných častí recenzie. Detailnosť analýzy navyše ani neumožňuje zmieniť sa o všetkých aspektoch, na ktoré bolo nazerané, preto k nim v tomto texte pristupujeme výberovo.

Pri objasňovaní využitia technických možností internetovej komunikácie sa pozornosť upriamuje na hypertextovosť, interaktivitu a multimodalitu ako fundamentálne vlastnosti internetu ovplyvňujúce aj používanie prirodzeného jazyka. Pri hypertextovosti sa bližšie objasňujú spôsoby používania hypertextového odkazu, zdieľania, hashtagu, zmienky či možnosti vkladať iné texty alebo ich časti. Pri interaktivite sa približuje lajkovanie, zdieľanie s vlastným autorským komentárom aj bez neho a využívanie funkcie odpovedať alebo okomentovať. Vo vyššej miere sa potom autori venujú multimodalite, pri ktorej sa konštatuje tendencia k percepčnej dominancii obrazu nad verbálnym textom a k tomu, že obrazy získavajú postavenie hlavného nositeľa významu (s. 26). Je teda pochopiteľné, že ďalej sa vymedzuje a opisuje niekoľko kombinácií obrazu a textu. Špeciálny priestor dostávajú emotikony, pričom sa neobchádzajú ani najaktuálnejšie funkcionality ako napríklad nálepka či avatar.

Zameranie na variabilitu výrazových prostriedkov prítomných v internetovom prostredí sa prezentuje v štyroch líniách – v oscilácii medzi hovorenosťou a písanosťou, vo viacjazyčnosti, v sebaprezentácii autorov internetových komunikátov a s tým spojeným vytváraním a udržiavaním vzťahov s inými používateľmi a v napätí medzi verejnosťou a súkromnosťou internetovej komunikácie. S oporou o slovné spojenia „písaná hovorenosť“, „hovorená písanosť“ či „texty povrchovo písané, no hĺbkovo hovorené“, ktoré sú dobre známe z mediálnej štylistiky, autori publikácie, zjednodušene povedané, identifikovaním konkrétnych prvkov, prostriedkov a postupov jednotlivých jazykových rovín poukazujú na rôznu mieru prelínania

týchto textotvorných činiteľov. Viacjazyčnosť sa pripomína s dôrazom na koexistenciu príspevkov v rôznych jazykoch, reprodukovanie cudzojazyčných textov a kreatívne uplatnenie cudzojazyčnosti. Ako prostriedky sebaprezentácie komunikanta v internetovom prostredí sa uvádzajú opisy emocionálnych stavov, hodnotenie iných ľudí či deklarovanie istého postoja, ako prostriedky podporujúce vytváranie vzťahov s inými používateľmi siete zase tematizovanie spoločných životných skúseností či odkazovanie na spoločný náhľad na aktuálny politicko-spoločenský kontext. Napätie medzi súkromným a verejným charakterom internetovej komunikácie vyplýva zo skutočnosti, že do tohto prostredia vstupujú ľudia s rôznymi komunikačnými kompetenciami. Tento aspekt sa potom dôslednejšie reflektuje v kapitole o zdvorilostných normách na sociálnej sieti Twitter.

Významné črty sociálnomediálnej komunikácie sa prezentujú v kontexte implicitného vyjadrovania podporeného zmieňovanými technickými parametrami elektronického prostredia, bližšej konkretizácie miešania jazykov, žánrov, štýlov a diskurzov a stručného, relatívne povrchového načrtnutia generačne podmieneného rozrôznenia komunikácie na sociálnych sieťach.

Hoci na sociálnomediálne prostredie sa explicitne orientuje len posledná časť kapitoly o konštitutívnych črtách internetovej komunikácie, materiálom zo sociálnych sietí sa prioritne dokladujú aj predchádzajúce časti, aj keď prehliadnuť nemožno ani úsilie podporiť prezentované tvrdenia dokladmi z iných analyzovaných úsekov internetovej komunikácie. Autori prístup priorizujúci ukážky zo sociálnomediálneho prostredia odôvodňujú tým, že na sociálnych sieťach možno dobre sledovať interaktivitu, materiál je verejne prístupný a spôsoby vyhľadávania vyhovujú potrebám realizovaných analýz. Oceňujeme, že pri špecifickej kontextovej viazanosti niektorých príkladov autori čitateľom pomáhajú vysvetlením alebo spresnením; jedným zo znakov internetových textov je totiž aj efemérnosť, ktorá sa však v publikácii výraznejšie netematizuje. Kniha tak zároveň ponúka opis aktuálnej podoby internetovej komunikácie na istej vývojovej úrovni, čo môže byť perspektívne využiteľné vo výskumoch v budúcnosti.

Ak nám v tejto precízne vystavanej kapitole o konštitutívnych črtách internetovej komunikácie niečo chýba, tak je to výraznejšia zmienka o metodologických aspektoch a problémoch vedeckého prístupu ku komunikátom elektronického prostredia vo všeobecnosti. Na začiatku kapitoly sa síce uvádza, že jazyková a štýlová heterogénnosť online komunikácie sa v tejto kapitole skúma s využitím tradičných štylistických nástrojov a Jakobsonových jazykových funkcií (s. 15), no diapazón metód následne použitých v jednotlivých analytických kapitolách v kombinácii s týmito tradičnými prístupmi je podstatne širší (napr. pragmatická analýza, analýza teórií textu, analýza diskurzu, sociolingvistická analýza, konverzačná analýza či multimodálna analýza). Je teda trochu prekvapujúce, že problematika, s ktorou zápasia mnohí výskumníci internetovej komunikácie, nedostala v úvodných častiach takto ladenej práce väčší priestor, a to najmä ak zohľadníme, že v kapitole o online športových prenosoch sa explicitne uvádza, že „hybridné“ texty si vyžadujú „hybridnú“ interpretačnú metodológiu (s. 174).

Analytická časť publikácie sa začína treťou kapitolou, v ktorej P. Mareš skúma *Recenzie a komentáre. Texty o filme v digitálnej ére.* Na začiatku kapitoly autor veľmi detailne, v takmer filozofickom kontexte krízy diskurzu a diskurzu demokratizácie predstavuje filmové recenzie, ich podoby, typy a diferenciácie a metódy skúmania Následne charakterizuje tri typy recenzií – recenzie v špecializovaných časopisoch, novinové recenzie a recenzie na webových strán-

kach. Tieto charakteristiky v závere na príklade konkrétnych prototypových textov porovnáva. Jeho zámerom je totiž interpretovať zhody, podobnosti a rozdiely v jednotlivých identifikovaných typoch filmových recenzií. Pri internetových recenziách sa autor špecificky zameriava na mieru opisu a hodnotenia, pútacie a zábavné zložky, textovú manifestáciu autora a recipientov, jazyk a multimodalitu. Súčasťou kapitoly je aj analýza komentárov k filmom zverejnených na portáli *Česko-Slovenská filmová databáza* [sic!], ktorej autormi sú bežní diváci filmov. Vo výsledku sa konštatuje modifikácia žánru filmovej recenzie v internetovom komunikačnom prostredí, no zároveň sa zdôrazňuje, že primárne tlačená podoba a primárne elektronická podoba netvoria dva ostro vymedzené protipóly rovnakého žánru, ale v konkrétnych útvaroch sú pre ne typické prvky zastúpené v rôznej miere.

Štvrtú kapitolu, ktorá je zameraná na *Žáner online športových prenosov*, autorsky pripravila J. Hoffmannová. Kapitola sa neorientuje len na charakteristiku samotných online športových prenosov, teda písaných textov, ktoré komentátori vytvárajú počas sledovania športových zápasov a ktoré po malých častiach predkladajú záujemcom, ale aj na analýzu na ne nadväzujúcich názorových fór a diskusií fanúšikov. Pri skúmaní sprostredkovania športových prenosov futbalu, hokeja a biatlonu si autorka všíma vyjadrovanie času a priestoru, používanú slovnú zásobu, syntaktické prostriedky, výstavbu textu a prvky pragmatickej štylistiky. Žáner online športových prenosov sa textovotypologicky pohybuje medzi reportážou a správou, plní informačnú a zábavnú funkciu a vyznačuje sa istou mierou emocionality.

Na názorové fóra a diskusie fanúšikov, ktoré na tieto online športové prenosy nadväzujú, autorka nazerá s dôrazom na emocionalitu a expresivitu, humor, iróniu, jazykovú komiku, intertextualitu a alúzie, písanosť a hovorenosť a s tým súvisiacu prítomnosť prvkov rôznych variet češtiny. Pozornosť sa upriamuje aj na sociolingvistickú dimenziu fandenia a vzťah športu a politiky. Fanúšikovia vo svojich komentároch primárne nereagujú na seba navzájom, ale na samotný prenos a tematicky sú časté polemiky o spravodlivosti rozhodcu. Komentáre sú v porovnaní s textom online prenosu subjektívnejšie, spontánnejšie, emocionálnejšie a hovorovejšie. Uvedené závery sa zasadzujú do širšieho kontextu výskumov lingvistiky športu, športovej lingvistiky a športovej medialistiky.

Piatou kapitolou, ktorú pripravila autorská dvojica K. Mrázková a J. Homoláč, publikácia začína smerovať k analýze sociálnomediálnej komunikácie. V kapitole *Twitterové profily českých inštitúcií* sa na príklade profilu ministerstva zahraničia podrobne predstavujú štruktúrne náležitosti tohto komunikačného prostredia. Mnohé v publikácii poskytnuté informácie sa na prvý pohľad síce javia ako triviálne, no pre čitateľov s obmedzenou skúsenosťou s touto platformou znamenajú pevný orientačný bod[3]. Rušivo pôsobí skôr skutočnosť, že viaceré poznatky prezentované v tejto časti kapitoly už boli priblížené v texte o konštitutívnych črtách elektronickej komunikácie. Otázkou, samozrejme, zostáva, či primárny adresát knihy k jej čítaniu pristúpi lineárne alebo sa špecificky zameria len na niektoré časti.

Twitterové profily sa predstavujú a analyzujú ako nástroj inštitucionálnej komunikácie, ako nástroj vytvárania a udržiavania vzťahu s verejnosťou (public relations) a na konkrétnych

[3] Podľa verejne dostupných informácií bolo v lete 2022 na Twitteri približne milión až milión dvestotisíc českých účtov, čo reprezentuje približne jednu desatinu všetkých obyvateľov Česka [https://pooh.cz/2022/07/20/kolik-uzivatelu-ma-cesky-twitter-poznamka-k-nedavnym-cislum-od-group-m/; cit. 22. 1. 2023].

príkladoch aj ako autorské profily. Pre posledný typ vedenia profilu je charakteristické uplatňovanie rôznorodých jazykovokomunikačných prostriedkov a originality a kreativity administrátora, preto ich autori presnejšie približujú zameraním na profil Mestskej polície Pardubice. Jednotlivé typy profilov sa vystihujú na základe analýzy jazykových a komunikačných charakteristík a spôsobov utvárania identity inštitúcie a jej vzťahu k sledovateľom (followerom). České inštitúcie využívajú Twitter predovšetkým ako nástroj public relations, ale aj ako nástroj informovania; nie je to však nástroj záväznej a performatívnej komunikácie, keďže počet sledujúcich je obmedzený. Miešanie žánrov, štýlov a diskurzov, na ktoré sa v tejto kapitole poukazuje explicitne, sa v závere usúvzťažňuje s teóriou konverzacionalizácie N. Fairclougha zdôrazňujúcou také sociálne tendencie, ako sú demokratizácia, technologizácia a komodifikácia diskurzu.

V šiestej kapitole sa K. Mrázková zameriava na *Zdvorilostné normy na českom Twitteri.* Kapitola zameraním na špecifický komunikačný jav akoby vybočovala z obsahovej štruktúry publikácie sústredenej najmä na texty o konkrétnych žánroch alebo konkrétnych komunikačných platformách, no aj prostredníctvom tohto javu je možné zreteľne pozorovať kľúčové „miešanie“. Východiskovým bodom, ako sme už naznačili, je skutočnosť, že v prostredí sociálnych sietí sa stretávajú používatelia s rôznou mierou anonymity a s rôznymi komunikačnými kompetenciami, čím dochádza k narušaniu hraníc medzi súkromnou a verejnou komunikáciou a k porušovaniu zdvorilostných noriem, ktoré v oboch typoch komunikácie platia. V tomto prostredí sa síce berie ohľad na status adresáta komunikátu v súlade s offline normou, no zároveň sa používatelia touto normou necítia byť viazaní za každých okolností. Tykanie je prejavom spolunáležitosti, vykanie prejavom tolerancie. Asymetrické tykanie je príznačné pre konfliktné interakcie.

Autorom poslednej, siedmej kapitoly *Youtuberi ako publicisti: Vlogy o verejnom dianí* je J. Kopecký. Podobne ako pri kapitole zameranej na twitterové profily českých inštitúcií, aj tu dochádza k východiskovému opisu špecifického komunikačného prostredia, ktoré vplýva aj na to, že kapitola zdôrazňuje trochu iné komunikačné atribúty než predchádzajúce časti knihy. V kontexte osobitostí danej komunikačnej platformy sa približuje sociálna identita youtuberov a vlogy o verejnom dianí zverejňované v tomto prostredí, teda videá, v ktorých ich autori rozprávajú do kamery o istom aktuálnom politickom alebo spoločenskom probléme a explicitne hodnotia jeho rôzne aspekty. Analýza sa zameriava na relevantné semiotické mody – na spojenie obrazu a zvuku, na verbálny jazyk v hovorenej aj písanej podobe, na pohyblivé a statické obrazy, hudbu a synchrónne a asynchrónne spojenie týchto prvkov. Približuje sa neformálnosť komunikačného prostredia a autorovho odevu, používanie neformálnych jazykových prostriedkov, infotainment, multimodalita, emocionalita, dialogickosť a kontakt s divákmi, zameranie na mladé publikum, edukatívnosť, apelatívnosť, sebatematizácia, sebapropagácia, reklamné prvky a komunikačná alebo etická nekorektnosť. Vlogy sú súčasťou amatérskej, neoficiálnej publicistiky, pre ktoré sú prvky, prostriedky a postupy tradičných médií takisto charakteristické; vlogy sú pripravené, štruktúrované, koherentné, využívajú obrazový materiál, predkladajú argumenty a usilujú sa o objektivitu a vyváženosť. Tento žáner tak nestojí v opozícii k tradičnej mediálnej publicistike, ale jej postupy adaptuje na špecifické internetové prostredie.

V závere konštatujeme, že publikácia v plnej miere napĺňa stanovené ciele; vo vstupnej „teoretickej“ kapitole vymedzuje konštitutívne črty online komunikácie a v relatívnej úplnos-

ti opisuje repertoár prostriedkov a postupov typicky používaných v zvolených dátach (porov. s. 15) a v individuálne autorsky pripravených kapitolách predkladá dôkladnú analýzu a prehĺbené poznanie niekoľkých vybraných úsekov elektronickej komunikácie (porov. s. 15), pričom na zvolenom materiáli ukazuje, čo vytvára novosť a špecifickosť internetu a aké vývojové tendencie sa tu prejavujú (porov. s. 12). Kniha je brilantnou ukážkou toho, aký bohatý výskumný potenciál sa skrýva v komunikátoch internetového prostredia a aké rôznorodé komunikačné a jazykové aspekty v ňom možno nielen s oporou o primárne jazykovednú metodológiu sledovať a analyzovať. Isté drobné neuralgické body publikácie, na ktoré sme na príslušných miestach tejto recenzie upozornili, sú výrazne kompenzované minucióznosťou analýz, interpretačnou presnosťou a kontextovou ukotvenosťou prezentovaných výsledkov a záverov.

Dôvody, pre ktoré sa kniha nazýva *Miešanie žánrov, štýlov a diskurzov v internetovej komunikácii*, explicitne vyjadrené síce nenachádzame, no implicitne sa tlačia do popredia na všetkých jej úrovniach. Čitateľovi je na základe ponúknutých informácií navyše zreteľne jasné, prečo k tomuto miešaniu dochádza. Recenzovaná publikácia je aktuálnym, vedecky hodnotným, materiálovo bohatým a analyticky mimoriadne podrobným príspevkom k výskumu (nielen) českej internetovej komunikácie, ktorý by mal poznať a reflektovať každý vedecký pracovník s odborným záujmom o problematiku elektronického prostredia.

Natália Kolenčíková
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Bratislava

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia JAZYKOVEDNÉHO ČASOPISU uverejňuje príspevky **bez poplatku** za publikovanie.
Akceptované jazyky: všetky slovanské jazyky, angličtina, nemčina. Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku je abstrakt v angličtine (100 – 200 slov) a zoznam kľúčových slov v angličtine (3 – 8 slov).
Súčasťou vedeckej štúdie a odborného príspevku v inom ako slovenskom alebo českom jazyku je zhrnutie v slovenčine (400 – 600 slov) – preklad do slovenčiny zabezpečí redakcia.
Posudzovanie príspevkov: vedecké príspevky sú posudzované anonymne dvoma posudzovateľmi, ostatné príspevky jedným posudzovateľom. Autori dostávajú znenie posudkov bez mena posudzovateľa.
Technické a formálne zásady:

- Príspevky musia byť v elektronickej podobe (textový editor Microsoft Word, font Times New Roman, veľkosť písma 12 a riadkovanie 1,5). V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačený.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný len z ľavej strany, slová na konci riadku sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadku sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- Kurzíva sa spravidla používa pri názvoch prác a pri uvádzaní príkladov.
- Polotučné písmo sa spravidla používa pri podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- Na literatúru sa v texte odkazuje priezviskom autora, rokom vydania a číslom strany (Horecký 1956, s. 95).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkovom aparáte) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, tie sa radia chronologicky.

Bibliografické odkazy:

- knižná publikácia: ONDREJOVIČ, Slavomír (2008): *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 204 s.
- slovník: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L.* [2. zv.]. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- štúdia v zborníku: ĎUROVIČ, Ľubomír (2000): Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: S. Ondrejovič (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk.* Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, s. 111 – 117.
- štúdia v časopise: DOLNÍK, Juraj (2009): Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 60, č. 1, s. 3 – 12. DOI 10.2478/v10113-009-0001-3. [cit. DD-MM-RRRR].
- internetový zdroj: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Dostupné na: https://korpus.juls.savba.sk [cit. DD-MM-RRRR].

INSTRUCTION FOR AUTHORS

JOURNAL OF LINGUISTICS publishes articles **free of publication charges**.
Accepted languages: all Slavic languages, English, German. Scientific submissions should include a 100-200 word abstract in English and a list of key words in English (3-8 words).
Scientific articles in a language other than Slovak or Czech should contain a summary in Slovak (400-600 words) – translation into Slovak will be provided by the editor.
Reviewing process: scientific articles undergo a double-blind peer-review process and are reviewed by two reviewers, other articles by one reviewer. The authors are provided with the reviews without the name of the reviewer.
Technical and formal directions:

- Articles must be submitted in an electronic form (text editor Microsoft Word, 12-point Times New Roman font, and 1.5 line spacing). If the text contains special symbols, tables, diagrams, pictures etc. it is also necessary to submit a pdf or printed version.
- Contributions should contain the full name of the author(s), as well as his/her institutional affiliation(s).
- The text of the contribution should be flush left; words at the end of a line are not hyphenated; a hard return is used only at the end of a paragraph.
- Paragraphs should be indented.
- Italics is usually used for titles of works and for linguistic examples.
- Boldface is usually used for subtitles and key terms.
- References in the text (in parentheses) contain the surname of the author, the year of publication and the number(s) of the page(s): (Horecký 1956, p. 95).
- The list of references is placed at the end of the text (not in the notes) in alphabetical order. If there are several works by the same author, they are listed chronologically.

References:

- Monograph: ONDREJOVIČ, Slavomír (2008): *Jazyk, veda o jazyku, societa*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV. 204 p.
- Dictionary: JAROŠOVÁ, Alexandra – BUZÁSSYOVÁ, Klára (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L.* [2. zv.]. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV.
- Article in a collection: ĎUROVIČ, Ľubomír (2000): Jazyk mesta a spisovné jazyky Slovákov. In: S. Ondrejovič (ed.): *Sociolinguistica Slovaca 5. Mesto a jeho jazyk*. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, pp. 111–117.
- Article in a journal: DOLNÍK, Juraj (2009): Reálne vz. ideálne a spisovný jazyk. In: *Jazykovedný časopis*, Vol. 60, No. 1, pp. 3–12. DOI 10.2478/v10113-009-0001-3. [cit. DD-MM-RRRR].
- Internet source: Slovenský národný korpus. Verzia prim-5.0-public.all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Available at: https://korpus.juls.savba.sk [cit. DD-MM-YEAR].

ISSN 0021-5597 (tlačená verzia/print) ISSN 1338-4287 (verzia online) MIČ 49263

JAZYKOVEDNÝ ČASOPIS

VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY TEÓRIE JAZYKA

JOURNAL OF LINGUISTICS

SCIENTIFIC JOURNAL FOR THE THEORY OF LANGUAGE

Objednávky a predplatné prijíma/Orders and subscriptions are processed by:
SAP – Slovak Academic Press, s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

Registračné číslo 7044

Evidenčné číslo 3697/09

IČO vydavateľa 00 167 088

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 12 €, jednotlivé číslo 4 €
Časopis je v predaji v kníhkupectve Veda, Štefánikova 3, 811 06 Bratislava 1

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i., Bratislava